

Байшұрсов А. ✓

Тіл құрамы.

Сөздің жүйесі мен түрлері
қзын ара,

Гос. Издатель, Каз сер.

II кітап 1927.

Басылуы

ЭТИМОЛОГИЯ

СКОП

494
چار ەجۇزنىڭ ەڭبەكشەلەرى، بىرىڭگەدەر!

تەڭرۇسىمىن ۇلى اقىمەت

ЦЕНТР. ГОСБИБЛИОТЕКА Т.С.С.Р.

И.И.В. № 72966

ءتىل - قۇرال

ەسوزدىڭ جۇيەسى مەن تۇرلەرى

II نىشى ەتىل تانىتىش كىتەب

С/К113
VI-1972

تۈزەتىلىپ، تولىقتىرىلىپ، جاڭا ەمىلا مەن
6 - نىشى باسلىۋى

С.Х.

А. Байтурсын uly

'ТҮЛ-ҚУРАЛ

'Sòzdyң juyesý men
turlerý

II'ly tanıtqys kytav
6-nyş vasylyvy

Т. Г. В.
1483

А. Байтурсунов

ГРАММАТИКА КАЗАКСКОГО ЯЗ.

„ТИЛ-ҚУРАЛ“

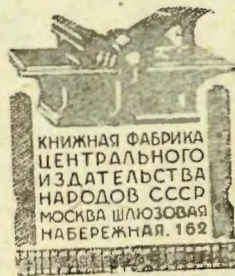
Книга II-я. Этимология

Издание 6-тое

ГОС. БИБЛИОТЕКА
КССР им. А. С. Пушкина

ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО К.А.С.С.Р.

1 9 2 7

Главлит № 79.267
Тираж 15.000 экз.
Зак. № 1.333

РК

19471

ГОС. БИБ. КОТЕКА
КазССР им. А. С. Пушкина
ИНВ № 095528

سوز تابتارى.

زات - ھىسىم.

§ 1 زات-ھىسىم نارسەلەردىڭ اتىن كورسەتەتۇن سوزدەر. نارسە دەپ نە نۇرلى دە بولسا، بار زاتنى اينامىز. زات تەكىمىدە ەكى نۇرلى: بىرەۋلەرى كوزگە كورسەتەتۇن، قۇلاققا ەسىملەتۇن، مۇرىغا نىسكەلەتۇن، تىلگە تاتىملا تۇن، دەنەگە سەزىلەتۇن-دەرەكتى زاتتار؛ ەكىنچىلەرى كوزگە كورسەتەتۇن، قۇلاققا ەسىملەيتۇن، مۇرىغا نىسكەلمەيتۇن، تىلگە تاتىملايتۇن، دەنەگە سەزىلمەيتۇن، ادام اقىل مەن عانا بىلەتۇن دەرەكسىز زاتتار.

سول دەرەكتى دەرەكسىز زاتتاردىڭ اتىن كورسەتەتۇن سوزدەردى، زات-ھىسىم دەيمىز. دەرەكتى زاتتاردىڭ ھىسىمىن كورسەتەتۇن سوزدەر، ماسەلەن: جەر، سۇ، ئاي، كۇن، داۋىس، دىمىس، ان، كۇي، ئىس-قوڭىس، ادام، اششىلىق، تۇششىلىق، جىللىق، سۇۋىقتىق، تاغىسىن تاغىلار. دەرەكسىز زاتتاردىڭ ھىسىمىن كورسەتەتۇن سوزدەر، ماسەلەن: باق، بالە، جان، ۇلم، وي، ھىنەز، ۇيات، رەنكش، قۇۋانىش تاغىسىن تاغىلار.

1) داعىلانىرىۋ: نومەندەكى سويلەمىلەردىڭ بىشىدەكى دەرەكتى، دەرەكسىز زاتتاردىڭ ھىسىمىن اينىرىۋ.

تاۋ مەن تاستى سۇۋ بۇزار، ادام زاتنى سوز بۇزار. ولگەن ارستاننان ھىمىرى تىشقان ارتىق. ات اۋناعان جەردە تۇك قالدى. ھىت قۇتمىسا بىھىمىن قاپار. قویشى كوپ بولسا، قوي ازام ولەر. كولىدە جۇرگەن قوڭىر قاز، كول قادىرىن بىلمەرمە؟ شولىدە جۇرگەن دۇۋاداق، شول قادىرىن بىلمەرمە؟ تاڭمىرى اسىراغان توقتىنى ھېورى جەمەس. شور تانىنىڭ ۇزى ولسەدە، ھىسى ولىمەس. كورمەس تۇيەنى كورمەس. بىيتكە پىشاق سۇۋىرما! ەكى سوڭقار تالاسسا ھېور قارعاغا جەم تۇسەر. بۇركىت قارتايىسا تىشقان اۋلار. قۇستا ۇسوت جوق، جىلقىدا ۇوت جوق. ويلاي بەرسەڭ، وي دا كوپ، سانادا كوپ، ويتاي بەرسەڭ، وي دا جوق، سانادا جوق. ەسىڭ باردا دتەگىڭدى جاب. اشۇ دۇشپان، اقىل دوس، اقىلغا اقىل قوس. سابىر نۇبى سارى التىن: سارعايعان جەنەر مۇراتقا، اسىققان قالار ۇياتقا.

§2) زات - اەسىم اەكى نۇرلى بولادى: برەۋلەرى نارسەنىڭ دەربەس
 ۋوز باسىنغانا قويغان جالقى اەسىم؛ اەكىچىلەرى نارسەنىڭ بىرىنە اەمەس
 بارلىق ئابىنا قويغان جالبى اەسىم.
 جالقى اەسىمدەر: آخەت، آتەتاي، آتەغاي، قزىلجار، سەمەي،
 قر، قەتەي.

جالپى اەسىمدەر: كەسى، اەركەك، قالا، دالا، اەل، جۇرت، اۋات،
 اولكە، پادشاق.

2) داغدىلاندى (ۋ): نومەندەگى سويلەمدەردىڭ اىچىندەگى جالقى ھام جالبى
 اەسىمدەردى آيرىتۇ.

سايىم اۋلى قارامان! قازانغا كەتەن بارامىن. قوبىلاندى باتر دەم آلب، آلدەگى
 چاققا قارادى: كوز اۋچىندە ۋىر آدم چاۋب ۋونب بارادى. بو فانغا كەلدى
 «آرمان؟ دەپ، «آلدەگى كەسك بارما؟» دەپ. آ، جاناق! نىمەي اونر نىچىغە!
 نىيانىڭ كەم جەتەدى اۋچىغىنى؟ جىيىلب تامام ارغىن تەڭ كەلەر. ۋىر ۋىلى
 توقا بايداي پۇچىغىم؟ بايلىققا كەم تۇرغاندا دوسان تۇرغان، قاسىدا بايجان،
 سەمەم قوسا تۇرغان؛ قورادان اون تورت مەڭ قوي بىردەن اورگەن، آلامان
 چەنەن چققان آسان تۇرغان؛ چايسە، قىلىچ اونبەيتۇن مۇسەم تۇرغان؛ ماغان
 تەگە سويلەيدى اوسى آنتاۋرغان؟ اەدل قەتسە كەم اونبەس؛ اەدىگە اونبەسە كەم
 كەتەس. آندەك جامان كەسى اەدى: آت بىرگەنىڭ قۇلى اەدى؛ آناڭ جامان
 كەسى اەدى: ماسكە دەن كەلگەن كۇڭ اەدى. استامبۇن پادشا بولساڭدا
 قۇددۇس، چاغا، بۇجرەن خۇكەم اەتسەڭدە ھۇندىستانغا، اغاچىن، مەتاي،
 ياپون، رۇمىدى الب، دەن ئۇزەب امارەتسەڭدە بۇل جىبەنغا، تۇتساڭدا جەنى
 قەينىڭ ۋىران تەگىس، كىرەرسىن آخىر ۋىر كۇن كورستانغا. اەسەبىز باي
 بولساڭدا قارەبەيدى؛ ساخى بوب مال چاچساڭدا آتەتايداي، پادشاداي ۋىر
 تە، رەن ئۇزەتەن، بولساڭدا آبدەك باتر آرىستانداي، بولساڭدا جىرەنچەدەي
 تىلگە چەچەن، آخىردا جاتار اورنىڭ نار لاخت جاي.

سۇراۋلار.

§3) زات نۇرالى اەكى نۇرلى سۇراۋ بار: آدم نۇرالى «كەم؟»
 دەپ سۇرايمىز، باسقا زاندار نۇرالى «نە؟» دەپ سۇرايمىز.

آتاۋلار.

§4) زات اەسىمدە اەكى آتاۋ بار: 1) جەكەچە، 2) كوپچە.
 جەكەچە آتاۋ نارسەنىڭ جەكە كۆيندەگى اەسىمنىڭ آنى، ۋاسالان: آتا،

كوبشە اتاۋ نارسەنىڭ كوب كۆيىندەكى اتى، ماسەلەن: اتالار، دەنەلەر،
ومىراۋلار، بەلبەۋلەر، ويلار، ۋىلەر، سىرنايلار كەرنالەر، اشىۋلار، شىنلار، قازدار،
قۇناندار، اياقتار، شەلەكتەر .

3) داغىلاندىرغۇ: تومەندەكى سوزدەردى جەكەشە اتاۋدان كوبشە
اتاۋغا كوشىرتىۋ.

كىسى، ادام، جان، ناس، شاش، ماڭداي، مېي، جەلكە، بەت، جۇز، كوز،
كىرىپىك، قاس، مۇرىن، تاناۋ، اۋىز، ەرىن، تىل، تىمس، مۇرت، تاڭداي، تاماق،
وگەش، چاق، قۇلاق، ساماي، يىكە، ساقال، كەۋدە، قابىرغا، ارقا، تەرى، وگپە
جەل، مېين، يىقى، تەزە، مېنى، شوب، ارپا، مېيداي، نارى، سۇلى، جۇگەرى،
جۇۋا، شىيە، قايدىڭ، جوگە، وچاۋ، اياق، تاباق، قار، جاڭبىر، ساز، بالشىق، بىيە،
قۇلەن، ايعىر، قوشقار، بىزاۋ، ۋىرەك، تورعاي، ۇكى، يىتەلگى .

جالعاۋلار .

5) زات-سەم جالعاۋسىزدا، جالعاۋ مەندە اينىلادى . جالعاۋسىز تۇرى،
تۇبىر ياكى تۇۋىندى سوزدىڭ جالعاۋسىز كۆيىندەكى نۇلەسى، ماسەلەن:
باس، باستىق، باسشى، اتا، اتالىق، مال، مالشى، مالشلىق، مالدىق، قاب، قابقان،
قابشىق، قۇلاق، قۇلاتشىن، بۇۋرا، بۇۋىرشىن .

جالعاۋلى تۇرى سوزدىڭ جالعاۋ قوسىلعانداغى تۇلەسى، ماسەلەن، داستىڭ،
باستىققا، باسشىمنى، اتادان، اتالىقتان، مالداۋ، ماشىلاردان، مالشلىقتان،
قابتاردا، قابقانداردان، قىشقىتى، قۇداسى، قۇلاقشىنمى، بۇۋرالڭ، بۇۋىر -
شىنى تاعىسن تاعىلار .

6) جالعاۋ ەكى تۇرلى: 1) جاي جالعاۋ (سەبتەۋ) 2) جاق جالعاۋ
(قىسقا جاقتاۋ).

I - جاي جالعاۋلار .

1) سەبتەۋ جالعاۋلارى .

7) سەبتەۋ بەسەۋ: 1) لىك جالعاۋ، 2) بارىس جالعاۋ، 3) تابىس جالعاۋ،
4) جانىس جالعاۋ، 5) شىغىس جالعاۋ . بۇلار سوزدىڭ اياق دېيىسنا قارى
تۇرلەنەڭكىرەپ جالغاندى . ماسەلەن:

- 1) لىك جالعاۋ (لىكتەۋ) نىڭ دىڭ، نىڭ
- 2) بارىس جالعاۋ (بارىستاۋ) عا (قا) گە (كە) .
- 3) تابىس جالعاۋ (تابىستاۋ) نى، دى، تى،
- 4) جانىس جالعاۋ (جانىستاۋ) دا، دە، نا، تە

5) چىغىس جالغاۋ (چىغىستۇ) دان (دەن) نان (نەن)،
كوبتەۋ جالغاۋلارى: لار (ەر)، دار (دەر).

§8) سەبتەۋ جالغاۋ سوزدك آياق دىبىسنا قاراي، نۇرلچە جالغانسادى.
مىسال ئۈچۈن نۇرلى-نۇرلى سوزدەردى آلب جالغاب قارايق:

1) جۇۋان سوزدك آياغى داۋستى دىبىس بولسا:

«آغا» دەگەن سوز.	جەككەچە.	كوبچە.
آتاۋ	كەم ؟	آغ ؟
ئىلك جالغاۋ	كەمك ؟	آغانك ؟
بارس جالغاۋ	كەمگە ؟	آغانغا ؟
تابس جالغاۋ	كەمدى ؟	آغانى ؟
جانس جالغاۋ	كەمدە ؟	آغاندا ؟
چىغىس جالغاۋ	كەمدەن ؟	آغاندىن ؟

4) داغدىلاندىرۇ. آغا، بالا، آنا آيا، قالا، دالا، هام باسقا آياغى «آ»
بولاتۇن سوزدەردى جالغاۋلاتۇ.

«تارى» دەگەن سوز.	جەككەچە	كوبچە
آتاۋ	نە ؟	تارى ؟
ئىلك جالغاۋ	نەنك ؟	تارىنك ؟
بارس جالغاۋ	نەنگە ؟	تارىغا ؟
تابس جالغاۋ	نەنى ؟	تارىنى ؟
جانس جالغاۋ	نەدە ؟	تارىدا ؟
چىغىس جالغاۋ	نەدەن ؟	تارىدىن ؟

5) داغدىلاندىرۇ. قازى، تازى، سۇلى، قىلى، چىنى، قالىقى هام باسقا
آياغى «ى» بولاتۇن سوزدەردى جالغاۋلاتۇ.

2) جىككەچكە سوزدك آياغى داۋستى دىبىس بولسا.

«كەمە» دەگەن سوز.	جەككەچە.	كوبچە.
آتاۋ	نە ؟	كەمە ؟
ئىلك جالغاۋ	نەنك ؟	كەمەنك ؟
بارس جالغاۋ	نەنگە ؟	كەمەگە ؟
تابس جالغاۋ	نەنى ؟	كەمەنى ؟
جانس جالغاۋ	نەدە ؟	كەمەدە ؟
چىغىس جالغاۋ	نەدەن ؟	كەمەدەن ؟

6) داغدىلاندىرىۋ: اكە، شەشە، شەگە، كوجە، تەكە، تىزە، توبە جاننا باسقا اياعى «ە» بولاتۇن سوزدەردى جالعاۋلاتىمۇ.

	كوبشە	جەكەشە	«كىسى» دەگەن سوز.	
اتاۋ	كىم؟	كىسى؟	كىمىدەر؟	كوبشە
ئىلىك جالعاۋ	كىمىنىك؟	كىسىنىك؟	كىمىلەردىك	كوبشە
بارىس جالعاۋ	كىمىگە؟	كىسىگە؟	كىمىلەرگە؟	كوبشە
تابىس جالعاۋ	كىمدى؟	كىسىنى؟	كىمىلەردى؟	كوبشە
جانىس جالعاۋ	كىمدە؟	كىسىدە؟	كىمىلەردە؟	كوبشە
شەمىس جالعاۋ	كىمىنەن؟	كىسىلەن؟	كىمىلەردەن؟	كوبشە

7) داغدىلاندىرىۋ: ئۇلكى، شەكى، نۇرپى، كەلى، كۆلكى، اياعى «ى» بولاتۇن سوزدەردى جالعاۋلاتىمۇ.

3) جۇۋان سوزدىك اياق دىبىسى جارتى داۋىستى بولسا:

	كوبشە	جەكەشە	«جاۋ» دەگەن سوز.	
اتاۋ	كىم؟	جاۋ.	كىمىدەر؟	كوبشە
ئىلىك جالعاۋ	كىمىنىك؟	جاۋدىك؟	كىمىلەردىك؟	كوبشە
بارىس جالعاۋ	كىمىگە؟	جاۋغا	كىمىلەرگە؟	كوبشە
تابىس جالعاۋ	كىمدى؟	جاۋدى؟	كىمىلەردى؟	كوبشە
جانىس جالعاۋ	كىمدە؟	جاۋدا؟	كىمىلەردە؟	كوبشە
شەمىس جالعاۋ	كىمىنەن؟	جاۋدان،	كىمىلەردەن؟	كوبشە

داغدىلاندىرىۋ: مىناۋ سوزدەردى جالعاۋلاتىمۇ: تاۋ، باۋ، وناۋ، تاناۋ،

اۋ، سۇۋ، بۇۋ، ۋۋ،

	كوبشە	جەكەشە.	«تاي» دەگەن سوز.	
اتاۋ	نە؟	تاي؟	نەلەر؟	كوبشە
ئىلىك جالعاۋ	نەنىك؟	تايىنىك؟	نەلەردىك؟	كوبشە
بارىس جالعاۋ	نەگە؟	تايغا؟	نەلەرگە؟	كوبشە
تابىس جالعاۋ	نەنى؟	تايىدى؟	نەلەردى؟	كوبشە
جانىس جالعاۋ	نەدە؟	تايىدا؟	نەلەردە؟	كوبشە
شەمىس جالعاۋ	نەدەن؟	تايىدان؟	نەلەردەن؟	كوبشە

9) داغدىلاندىرىۋ: مىناۋ سوزدەردى جالعاۋلاتىمۇ: توي، بوي، ماي،

ساي، مەي، قىي.

۴) جىڭچىككە سوز دىڭ آياغى جارتى داۋستى دىبىس بولسا:

« كۈيەۋ » د . س .

جەككەچە .

كويچە .

كۈيەۋلەر؟	كۈيەۋ؟	كۈيەۋ؟	كۈيەۋلەر؟
كۈيەۋلەردىڭ؟	كۈيەۋلەردىڭ؟	كۈيەۋلەردىڭ؟	كۈيەۋلەردىڭ؟
كۈيەۋلەرگە؟	كۈيەۋلەرگە؟	كۈيەۋلەرگە؟	كۈيەۋلەرگە؟
كۈيەۋلەردى؟	كۈيەۋلەردى؟	كۈيەۋلەردى؟	كۈيەۋلەردى؟
كۈيەۋلەردە؟	كۈيەۋلەردە؟	كۈيەۋلەردە؟	كۈيەۋلەردە؟
كۈيەۋلەردەن؟	كۈيەۋلەردەن؟	كۈيەۋلەردەن؟	كۈيەۋلەردەن؟

10) داغدىلاندىرۇ: مىناۋ سوز دەردى جالغۇلاتۇ: اەگەۋ سەلەۋ، اەلدۇ،

اەلبەۋ، كوسەۋ.

« ئازى » د . س .

جەككەچە .

كويچە .

نەلەر؟	نەلەر؟	نەلەر؟	نەلەر؟
نەلەردىڭ؟	نەلەردىڭ؟	نەلەردىڭ؟	نەلەردىڭ؟
نەلەرگە؟	نەلەرگە؟	نەلەرگە؟	نەلەرگە؟
نەلەردى؟	نەلەردى؟	نەلەردى؟	نەلەردى؟
نەلەردە؟	نەلەردە؟	نەلەردە؟	نەلەردە؟
نەلەردەن؟	نەلەردەن؟	نەلەردەن؟	نەلەردەن؟

11) داغدىلاندىرۇ. مىناۋ سوز دەردى جالغۇلاتۇ: كۇي، كومەي، ئىچى،

ئاي، كەنەي، ساۋە گوي،

۵) جۇۋان سوز دىڭ آياغى قاتاڭ دىبىس بولسا:

« آياق » دەگەن سوز .

جەككەچە .

كويچە .

نەلەر؟	نەلەر؟	نەلەر؟	نەلەر؟
نەلەردىڭ؟	نەلەردىڭ؟	نەلەردىڭ؟	نەلەردىڭ؟
نەلەرگە؟	نەلەرگە؟	نەلەرگە؟	نەلەرگە؟
نەلەردى؟	نەلەردى؟	نەلەردى؟	نەلەردى؟
نەلەردە؟	نەلەردە؟	نەلەردە؟	نەلەردە؟
نەلەردەن؟	نەلەردەن؟	نەلەردەن؟	نەلەردەن؟

اەسكەرتۇ. سوز آياغى قاتاڭ دىبىس بولسا، جالغۇ باسنداغى «د»

دىبىس «ت» سىياقتى اەستەلەدى. اونداي اورندا «ت» جازباي «د» خارفن جازۇ ئىيىس.

12) داغدىلاندىرۇ. تايلاق، آت، قۇس، قاب، چاچ، توب، هام باسقا

آغايى قاتاڭ دىبىستى سوز دەردى جالغۇلاتۇ.

7) چىگىشكە سوزدىڭ اياعى قاتاڭ دېيىس بولسا:

«بەت» د. س.	جەكەشە.	كوبىشە.
اتاۋ	نە؟	نەلەر؟
بىلك	نەنىڭ؟	نەلەردىڭ؟
بارىس جالعاۋ	نەگە؟	نەلەرگە؟
تابىس جالعاۋ	نەنى؟	نەلەردى؟
جانىس جالعاۋ	نەدە؟	نەلەردە؟
شىعىس جالعاۋ نەدەن؟	بەتتەن؟	نەلەردەن؟

داعدىلاندىرىۋ: ەت، ەتىس، ەتىش، جۇرەك، ەجب، ەشوب، جاننا باسقا
اياعى قاتاڭ دېيىستى چىگىشكە سوزدەردى جالعاۋلاتىۋ.

۷) جۇۋان سوزدىڭ اياعى نىمرالى دېيىس بولسا:

«قاز» د. س.	جەكەشە.	كوبىشە.
اتاۋ	نە؟	نەلەر؟
بىلك جالعاۋ	نەنىڭ؟	نەلەردىڭ؟
بارىس جالعاۋ	نەگە؟	نەلەرگە؟
تابىس جالعاۋ	نەنى؟	نەلەردى؟
جانىس جالعاۋ	نەدە؟	نەلەردە؟
شىعىس جالعاۋ	نەدەن؟	نەلەردەن؟

14) داعدىلاندىرىۋ: جاز، باج، از، باج، قىز، تۇز، جاننا باسقا اياعى
نىمرالى دېيىستى جۇۋان سوزدەردى جالعاۋلاتىۋ.

۸) چىگىشكە سوزدىڭ اياعى نىمرالى دېيىس بولسا:

«كوز» دەگەن س.	جەكەشە	كوبىشە.
اتاۋ	نە؟	نەلەر؟
بىلك جالعاۋ	نەنىڭ؟	نەلەردىڭ؟
بارىس جالعاۋ	نەگە؟	نەلەرگە؟
تابىس جالعاۋ	نەنى؟	نەلەردى؟
جانىس جالعاۋ	نەدە؟	نەلەردە؟
شىعىس جالعاۋ	نەدەن؟	نەلەردەن؟

ەسكەرتىۋ: سوز اياعى «ر» بولسا، كوبىتىك جالعاۋ «دار» «دەر» بولماي
«لار»، «لەر» كۆيىندە قالادى.

15) داعدىلاندىرىۋ: سوز، ەز، كۆز، جاننا باسقا اياعى نىمرالى دېيىستى
چىگىشكە سوزدەردى جالعاۋلاتىۋ.

9) جۇۋان سوزدىك اياغى ۇياك دىبىس بولسا:

«نان» دەگەن سوز	جەكەشە	نە؟	نان؟	نەلەر؟	كوبشە
اتاۋ	نە؟	ناننىڭ؟	نان؟	نەلەر؟	ناندار
بىلك جالعاۋ	نەنىڭ؟	ناننىڭ؟	ناننىڭ؟	نەلەردىڭ؟	نانداردىڭ
بارىس جالعاۋ	نەگە؟	نانعا؟	نانعا؟	نەلەرگە؟	ناندارعا
تابىس جالعاۋ	نەنى؟	ناندى؟	ناندى؟	نەلەردى؟	نانداردى
جاتىس جالعاۋ	نەدە؟	ناندا؟	ناندا؟	نەلەردە	نانداردا
شەئىس جالعاۋ	نەدەن؟	ناننان؟	ناننان؟	نەلەردەن؟	نانداردان

16) داغدىلاندىرىۋ: جان، الك، شام، سام تاك، شاك، تاغدىسمن قاغى سونداي اياغى ۇياك دىبىستى جۇۋان سوزدەردى جالعاۋلاتىمۇ.

10) جىگىشكە سوزدىك اياغى ۇياك دىبىس بولسا:

«جەم» دەگەن سوز	جەكەشە	نە؟	جەم؟	نەلەر؟	كوبشە
اتاۋ	نە؟	جەمنىڭ؟	جەم؟	نەلەر؟	جەملەر
بىلك جالعاۋ	نەنىڭ؟	جەمنىڭ؟	جەمنىڭ؟	نەلەردىڭ؟	جەملەردىڭ
بارىس جالعاۋ	نەگە؟	جەمگە؟	جەمگە؟	نەلەرگە؟	جەملەرگە
تابىس جالعاۋ	نەنى؟	جەمدى؟	جەمدى؟	نەلەردى؟	جەملەردى
جاتىس جالعاۋ	نەدە؟	جەمدە؟	جەمدە؟	نەلەردە	جەملەردە
شەئىس جالعاۋ	نەدەن؟	جەمىنن؟	جەمىنن؟	نەلەردەن	جەملەردەن

17) داغدىلاندىرىۋ: سىڭ، كۈن، ەم، كوڭ، كىلەم، جۇگەن تاغدىسمن قاغى سونداي اياغى ۇياك دىبىستى جىگىشكە سوزدەردى جالعاۋلاتىمۇ.

II - جاق جالعاۋ

9) جاق جالعاۋ (تەسقاشا جاقتاۋ) - سوز جاق بىن ايتىلعاندا جالغانانۇن جالعاۋ، جاق ۇشەۋ: 1 - نىشى جاق مەندىك، (ايتىۋشى جاعى)، 2 - نىشى جاق سەندىك، (نىكداۋشى جاعى)، 3 - نىشى جاق بوگىلەك، (ايتىۋشى مەن نىكداۋشى وكەۋىنەن باسقارلىك جاعى).

10) جاق جالعاۋ ەكىگە بولىنەدى: 1) تاۋەلدەۋ، 2) جەكتەۋ.

1) تاۋەلدەۋ جالعاۋلارى.

11) تاۋەلدەۋ ەبىر جاققا مەنشىكتەنە سويلەكەندە قوسىلانۇن جالعاۋ. تاۋەلدەۋ ەكى تۈرلى 1) وكاشا تاۋەلدەۋ، 2) ورتاق تاۋەلدەۋ.

- 1) نىشى جاق-م (بىم)
- 2) نىشى جاق - ك (بىك)
- 3) نىشى جاق-ى (سى) *

* سوز اياغى داۋىسنى دىبىس بولسا، 3 نىشى جاقنىڭ اياغىنا «سى» قوسىلدى

ورتاق ناۋەلدەۋ: 1 نىشى جاق-مىز (مىز)

2 نىشى جاق-گىز (گىز)

3 نىشى جاق-سى (سى).

§ 12) ناۋەلدەۋ سۆزدىك اياتى بۇۋىننا قاراي، تۇرلشە جالغانادى. مىسال
ۋىشىن نومەندەگى سۆزدەردى الىب ناۋەلدەب قارايمىق. •
ناۋەلدەنەتۇن سۆزدەر: انا، دەنە، وناۋ، ەگىۋ، ساۋىن، ەرىن، جۇرت، سالت،
• قۇلبى، تالىس، سىرىق، ەي، ۇي، سىي، ەبى، سۇۋ، بۇۋ، جىيىن، ەيىن، بۇيىم
تۇقىم، اياتى، شەلەك، قوزى، تەرى.

ۋىكاشا ناۋەلدەۋ.

جەكەشە: 1 - نىشى جاق (مەندىك) اقام، دەنەم، وناۋىم، ەكەۋىم، ساۋىنىم،
ەرىنىم، جۇرتىم، سالتىم، تۇلبىم، تالىسىم، سىرىنىم، ەيىم، ۇيىم، سىيىم، ەبىيىم،
سۇۋىم، بۇۋىم، جىيىنىم، ەيىنىم، بۇيىمىم، توقىمىم، اياغىم، شەلەگىم، قوزىم، تەرىم.
2- نىشى جاق (سەندىك) اناك، دەنەك، وناۋىك، ەگەۋىك، ساۋىنىك؛ ەرىنىك
جۇرتىك، سالتىك، تۇلبىك، تالىسىك، سىرىنىك، ەيىك، ۇيىك، سىيىك، ەبىيىك،
سۇۋىك، بۇۋىك، جىيىنىك، ەيىنىك، بۇيىنىك، توقىمىك، اياغىك، شەلەگىك، قوزىك،
تەرىك.

3- نىشى جاق (بۈگەندەك) اناسى، دەنەسى، وناۋى، ەكەۋى، ساۋىنى، ەرىنى،
جۇرتى، سالتى، تۇلبى، تالىسى، سىرىنى، ەيى، ۇيى، ەبىيى، سۇۋى بۇۋى،
جىيىنى، ەيىنى، بۇيىمى، توقىمى، اياغى، شەلەگى، قوزىسى، تەرىسى.

كوبشە: 1- نىشى جاق (مەندىك): انالارىم، دەنەلەرىم، وناۋلارىم، ەكەۋلەرىم،
ساۋىندارىم، ەرىندەرىم، جۇرتلارىم، سالتلارىم، تۇلبىتلارىم، تالىستلارىم، سىرىقتلارىم،
ويلارىم، ۇيلەرىم، سىيلارىم، بىيلەرىم، سۇۋلارىم، بۇۋلارىم، جىيىندلارىم، ەيىندەرىم،
بۇيىمدلارىم، توقىمدلارىم، اياقتلارىم، شەلەكتەرىم، قوزىلارىم، تەرىلەرىم.

2 - نىشى جاق (سەندىك) انالارىك، دەنەلەرىك، وناۋلارىك، ەكەۋلەرىك،
ساۋىندلارىك، ويلارىك، ۇيلەرىك، سالتلارىك، تۇلبىتلارىك، تالىستلارىك، سىرىقتلارىك،
سىيلارىك، بىيلەرىك، سۇۋلارىك، بۇۋلارىك، جىيىندلارىك، ەيىندەرىك، بۇيىمدلارىك،
توقىمدلارىك، اياقتلارىك، شەلەكتەرىك، قوزىلارىك، تەرىلەرىك.

3 - نىشى جاق (بۈگەندەك) اتالارى، دەنەلەرى، وناۋلارى، ەكەۋلەرى،
ساۋىندارى، ەرىندەرى، جۇرتلارى، سالتلارى، تۇلبىتلارى، تالىستلارى، سىرىقتلارى،
ويلارى، ۇيلەرى، سىيلارى، بىيلەرى، سۇۋلارى، بۇۋلارى، جىيىندلارى، ەيىندەرى،
بۇيىمدلارى، توقىمدلارى، اياقتلارى، شەلەكتەرى، قوزىلارى، تەرىلەرى.

18) داغدىلاندىرىۋ. وسى ۇلگى بويىنشا باسقا زات-ەسىم سۆزدەردى
الىب، ۋىكاشا ناۋەلدەتمۇ كەرەك.

ورتاق تاۋەلدەۋ.

جەكەشە 1-ئىشى جاق (بىزدىك): اتامىز، دەنەمىز، وناۋىمىز، ەگەۋىمىز، ساۋىنىمىز، ەرىنىمىز، جۇرتىمىز، سالىقىمىز، تۇلىمىز، ئالىمىمىز سىمىمىز، ويىمىز، *بىيىمىز، سۇۋىمىز، بۇۋىمىز، جىيىمىمىز، *يىنىمىز، بۇيدىمىمىز، توقمىمىز؛ اياغىمىز، شەلەگىمىز، قوزىمىز، نەرىمىز.

2-ئىشى جاق (سىزدىك) اتاڭىز، دەنەڭىز، وناۋىڭىز، ەگەۋىڭىز، ساۋىنىڭىز، ەرىنىڭىز، جۇرتىڭىز، سالىتىڭىز، تۇلىڭىز، ئالىسىڭىز، سىزىڭىز، ويىڭىز، *بىيىڭىز، سىيىڭىز، *بىيىڭىز، سۇۋىڭىز، بۇۋىڭىز، جىيىنىڭىز، يىنىڭىز، توقمىڭىز، اياغىڭىز، شەلەگىڭىز، قوزىڭىز، نەرىڭىز،

3-ئىشى جاق (ولارلىق) اتاسى، دەنەسى، وناۋى، ەگەۋى، ساۋىنى، ەرنى، جۇرتى، سالىتى، تۇلىبى، ئالىسى، سىزى، ويى، *بۇيى، سىيى، *بىيى، سۇۋى، بۇۋى، جىيىنى، بۇيىنى، توقمى، اياغى، شەلەگى، قوزىسى، نەرىسى،

كويشە؛ 1-ئىشى جاق (غىبىزدىك) اقالارىمىز، دەنەلەرىمىز جۇرتارىمىز، سالىتارىمىز، تۇلىبتارىمىز، ئالىبتارىمىز، سىرىقتارىمىز، ويلارىمىز، ۇيلەرىمىز، سىيلارىمىز، بىيلەرىمىز، سۇۋلارىمىز، بۇۋلارىمىز، جىيىندارىمىز، يىندەرىمىز، بۇيىمدارىمىز، توقمىدارىمىز، اياقتارىمىز، شەلەكتەرىمىز، قوزىلارىمىز، نەرىلەرىمىز.

2-ئىشى جاق (سىزدىك) اتالارىڭىز، دەنەلەرىڭىز، وناۋلارىڭىز، ەگەۋلەرىڭىز، ساۋىندارىڭىز، ەرىندەرىڭىز، جۇرتتارىڭىز، سالىتتارىڭىز، تۇلىبتارىڭىز، ئالىستارىڭىز، سىرىقتارىڭىز، ويلارىڭىز، ۇيلەرىڭىز، سىيلارىڭىز، بىيلەرىڭىز، سۇۋلارىڭىز، بۇۋلارىڭىز، جىيىندارىڭىز، يىندەرىڭىز؛ بۇيىمدارىڭىز، توقمىدارىڭىز، اياقتارىڭىز، شەلەكتەرىڭىز، قوزىلارىڭىز، نەرىلەرىڭىز.

3-ئىشى جاق (ولارلىق) اتالارى، دەنەلەرى، وناۋلارى، ەگەۋلەرى، ساۋىندارى، ەرىندەرى، جۇرتتارى، سالىتتارى، تۇلىبتارى، ئالىستارى، سىرىقتارى، ۇيلەرى، ويلارى، سىيلارى، بىيلەرى، سۇۋلارى، بۇۋلارى، جىيىندارى، يىندەرى، بۇيىمدەرى، توقمىدارى، اياقتارى، شەلەكتەرى.

19) داعىبىلانىدىرىۋ: وسى ۇلگى بويىنشا باسقا زات- ەسىم سوزدەردى المب ورتاق تاۋەلدەۋ تۇرىنە تۇسىرتەۋ.

ە-بەرتەۋ. انايلىق *جون مەن سويلەگەندە وگاشا تاۋەلدەۋ تۇرى مەن ايتىلادى، سىپايىلىق *جون مەن سويلەگەندە، ورتاق تاۋەلدەۋ تۇرى مەن ايتىلادى؛ ماسەلەن:

انايلىق تۇرى:

- جەكەشە: 1-ئىشى جاق-انام، انام، بالام، اتم، اسم باسىم؛
- 2-ئىشى جاق-اتاڭ، اناڭ، بالاڭ، اتيڭ، اسمڭ، باسىڭ؛
- 3-ئىشى جاق اتاسى، اناسى، بالاسى، اتى، اسى، باسى؛

- كوبشە: 1-ئىشى جاق-انالارمىز، انالارمىز؛ بالالارمىز، اتتارمىز، استارمىز، باستارمىز،
 2-ئىشى جاق-انالارىڭ، انالارىڭ، بالالارىڭ، اتتارىڭ استارىڭ، باستارىڭ،
 3-ئىشى جاق-اتلارى، انالارى، بالالارى، اتتارى، استارى باستارى،

سىپايلىق تۇرى:

- جەكەشە: 1-ئىشى جاق-انامىز، انامىز، بالامىز، اتمىز، اسمىز، باسمىز،
 2-ئىشى جاق-اتاڭمىز، اناڭمىز، بالاڭمىز، اناڭمىز، اسمىز، باسمىز.
 3-ئىشى جاق-انايملىق تۇرشە.
 1-ئىشى جاق-انالارمىز، انالارمىز، بالالارمىز، استارمىز باستارمىز.
 2-ئىشى جاق-اتلارىڭمىز، انالارىڭمىز، بالالارىڭمىز، اتتارىڭمىز،
 استارىڭمىز، باستارىڭمىز،
 3-ئىشى جاق-انايملىق تۇرشە.

(20) داغدىلا تۇرۇڭ: تومەندەكى سۆزدەردى وسى ۇلگى بويىنشا اۋەلى
 انايى تۇرگە، سونان سوڭ، سىپايى تۇرگە اۋدارىۋ. (جەكەشە، كوبشە، مۇش جاقنىق
 ايتىۋلارى مەن). اربا، كورپە، تاۋ، ەگەۋ، ناي، كومدى، سىي، مۇش، وت، بەت،
 ساز، مۇز، تاڭ كوك، نار، ەر.

(2) جىكتەۋ جالعاۋلارى:

(§13) جىكتەۋ قالپىنىڭ، مۇستىڭ، بولمىستىڭ جىگىن اشىپ، جاق-جاققا
 ايترا سويلەگەندە قوسىلانۇن جالعاۋ، جىكتەۋ ەكى تۇرلى: (1) انايى جىكتەۋ،
 (2) سىپايى جىكتەۋ.

انايى جىكتەۋ: 1-ئىشى جاق-مىن، مەن (مەن) (1)

2-ئىشى جاق-مىن (مەن) (2)

3-ئىشى جاق-جوق (دى).

(§14) جىكتەۋ سۆزدىڭ اياق دىيىسىنا قاران تۇرلىشە جالعانادى. مىيىمال
 مۇشىن تومەندەكى سۆزدەردى الىپ، جىكتەب قارايتى جىكتەلەنۇن سۆزدەر بالا،
 بوپە، ادام، جان، تۇپە، باقىسى، كىسى، تاۋ، ەگەۋ، قانات، قوناق، چۇرەك، ناسى،
 كۇش.

انايى جىكتەۋ.

جەكەشە: 1-ئىشى جاق (مەندىك) بالامىن، بوپەمىن، اداممىن، جانمىن،
 تۇپەمىن، باقىمىن، كىسىمىن، تاۋمىن، ەگەۋمىن، قاناتمىن، قوناقمىن، چۇرەكمىن،
 تاسىمىن، كۇشۇمىن؛

(1) - (2) «مەن» «مىن»، «مەن» «مىن» وزگەرگەن «مەن» «مىن» بولادى

2-ئىشى جاق (سەندىك) بالاسىن، بوپەسىن، ادامسىن، جانسىن، توبەسىن، باقسىسىن، كىسىسىن، ناۋسىن، گەۋسىن، قاناتسىن، قوناقسىن، جۇرەكسىن، تاسسىن، كۆشىسىن.

3-ئىشى جاق (بوگدەلىك) بالا، بوپە، ادام، جان، توبە، باقىسى، كىسى، ناۋ، گەۋ، قانات، قوناق، جۇرەك، تاس كۆش (دى).
كوبشە: 1ئىشى جاق (مەندىك) جوق.

2ئىشى جاق (سەندىك) بالالارسىن، بوپەلەرسىن، كىسىلەرسىن، تاۋلارسىن، گەۋلەرسىن، قاناتلارسىن، قوناقلارسىن، جۇرەكلەرسىن، تاستارلىرىن، كۆشەلەرسىن.

3ئىشى جاق (بوگدەلىك) بالالار، بوپەلەر، ادامدار، جاندار، توبەلەر، باقىسىلار، كىسىلەر، تاۋلار، گەۋلەر، قاناتلار، جۇرەكلەر، تاستار، كۆشتەر، (دى)
21) داغدىلاندىرىۋ: وسى ۇلكى بويىنشا باسقا زات - سىم سوزدەردى المب انابى جىكتەۋ كەرەك.

سىپايى جىكتەۋ.

جەكەشە: 1 - ئىشى جاق (بىزدىك) بالامىز، بوپەمىز، ادامىمىز، جانىمىز، توبەمىز، باقسىمىز، كىسىمىز، ناۋمىز، گەۋمىز، قاناتىمىز، قوناقىمىز، جۇرەكىمىز، تاسىمىز، كۆشىمىز؟

2 - ئىشى جاق (سىزدىك) بالاسىز، بوپەسىز، ادامسىز، جانسىز، توبەسىز، باقسىسىز، كىسىسىز، ناۋسىز، گەۋسىز، قاناتسىز، قوناقسىز، جۇرەكىسىز، تاسسىز.

3 - ئىشى جاق (ولارلىق) بالا، بوپە، ادام، جان، توبە، باقىسى، كىسى، ناۋ، گەۋ، قانات، قوناق، جۇرەك، تاس، كۆش (دى).

كوبشە: 1 - ئىشى جاق (بىزدىك) بالالارىمىز، بوپەلەرىمىز، ادامدارىمىز، جاندارىمىز، توبەلەرىمىز، باقىسىلارىمىز، كىسىلەرىمىز، تاۋلارىمىز، گەۋلەرىمىز، قاناتلارىمىز، قوناقلارىمىز، جۇرەكلەرىمىز، تاستارىمىز، كۆشتەرىمىز.

2 - ئىشى جاق (سىزدىك) بالالارسىز، بوپەلەرسىز، ادامدارسىز، جاندارسىز، توبەلەرسىز، باقىسىلارسىز، كىسىلەرسىز، تاۋلارسىز، گەۋلەرسىز، قاناتلارسىز، قوناقلارسىز، جۇرەكلەرسىز، تاستارسىز، كۆشەلەرسىز.

3 - ئىشى جاق (ولارلىق) بالالار، بوپەلەر، ادامدار، جاندار، توبەلەر، باقىسىلار، كىسىلەر، تاۋلار، گەۋلەر، قاناتلار، قوناقلار، جۇرەكلەر، تاستار، كۆشتەر (دى).

22) داغدىلاندىرىۋ: وسى ۇلكى بويىنشا باسقا - زات - سىم سوزدەردى المب جىكتەۋ كەرەك.

تاۋەلدەۋدى سەبتەۋ، جىكتەۋ.

§ 15) تاۋەلدەنگەن زات - سىمگە سەبتەۋ جالعاۋلارى دا، جىكتەۋ جالعاۋلارى دا جالعانادى.

تاۋەلدەۋدى سەبتەۋ.

§ 16) سەبتەۋ جالعاۋلارى تاۋەلدەۋگە الدىنغان سوزدىك اياتى دىبىسىنا قاراي تۇرلىشە جالعانادى. مىسال مۇشەن اياغى تۇرلى دىبىستى سوزدەردى المب تاۋەلدەب، سەبتەب قارايتى.

وگاشا تاۋەلدەۋدى سەبتەۋ.

1 جۇۋان سوزدىك اياغى داۋىستى دىبىس بولسا، تاۋەلدەۋگە سەبتەۋ بۇلاي جالعانادى:

«اتا» دەگەن سوز	1 - نىشى جاق،	2 - نىشى جاق،	3 - نىشى جاق.
چەكەشە: اناۋ	اتام	اتاڭ،	اتاسى،
ىلىك جالعاۋ	اتامنىڭ	اناڭنىڭ	اتامنىڭ
بارىس جالعاۋ،	اتاما	اتانكا	اتاسىنا،
تابىس جالعاۋ	اتامدى	اتانكىدى،	اتاسىن.
جاتىس جالعاۋ	اتامدا،	اتانكىدا	اتاسىندا،
شىعەس جالعاۋ	اتامنان	اتانكىدان	اتاسىنان.
كوبشە: اناۋ	انالارىم	انالارىڭ	انالارى
ىلىك جالعاۋ،	انالارىمنىڭ	انالارىڭنىڭ،	انالارىنىڭ
بارىس جالعاۋ،	انالارىما	انالارىڭغا،	انالارىنا
تابىس جالعاۋ،	انالارىمدى	انالارىڭدى،	انالارىن
جاتىس جالعاۋ،	انالارىمدا	انالارىڭدا	انالارىندا،
شىعەس جالعاۋ،	انالارىمنان	انالارىڭنان،	انالارىنان.

93) داغدىلاندىرىۋ: بالا، شاعا، تارى، شىرىپى، قورا، جانا باسقا سونداي سوزدەردى وسى جوعارعى ۋلگى بويىنشا تاۋەلدى قالىپنا جالعاۋلانىۋ.

چىگىشكە سوزدىك اياغى داۋىستى دىبىس بولسا تاۋەلدەۋگە سەبتەۋ بۇلاي جالعانادى.

«تەرى» د. س.	1 - نىشى جاق،	2 - نىشى جاق،	3 - نىشى جاق
چەكەشە: اناۋ	تەرىم،	تەرىڭ	تەرىسى،
ىلىك جالعاۋ	تەرىمنىڭ	تەرىڭنىڭ	تەرىسىنىڭ
بارىس جالعاۋ	تەرىمدە،	تەرىڭگە،	تەرىسىنە
تابىس جالعاۋ،	تەرىمدى،	تەرىڭدى،	تەرىسىن.
جاتىس جالعاۋ،	تەرىمدە	تەرىڭدە	تەرىسىندە
شىعەس جالعاۋ	تەرىمىنەن،	تەرىڭىنەن	تەرىسىنەن.

تەرلەر بىن	تەرلەر بىك	تەرلەر بىم،	كويشە : اتاۋ
تەرلەر بىنىك،	تەرلەر بىكىك،	تەرلەر بىنىك	بىك جالعاۋ
تەرلەر بىنە	تەرلەر بىكە،	تەرلەر بىمە	بارىس جالعاۋ
تەرلەر بىرى،	تەرلەر بىكىدى	تەرلەر بىمىدى	تابىس جالعاۋ
تەرلەر بىرىدە،	تەرلەر بىكىدە،	تەرلەر بىمىدە	جانىس جالعاۋ
تەرلەر بىرىنەن.	تەرلەر بىكىنەن	تەرلەر بىمىنەن	شىمىس جالعاۋ،

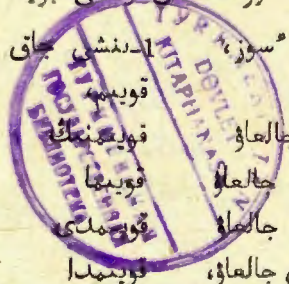
(24) داغدىلاندىرىۋ: كەۋدە، شەگە، تۇلكى، كىرىپى، كۇبى. باسقا سونداي موزدەردى وسى كورسەتمىگەن ۇلكى بويىنشا تاۋەلدى قالىپتا جالعاۋلاتىۋ.

(3) جۇۋان سۇزدىك، اياعى جارتى داۋىستى دىبىس بولسا، تاۋەلدەۋگە سەبەتەۋ بۇلاي جالعاۋادى :

3-بىشى جاق،	2-بىشى جاق،	1-بىشى جاق	« تاۋۋ » دەگەن سوز،
تاناۋى	تاناۋىك	تاناۋىم،	جەكەشە: اتاۋ
تاناۋىنىك	تاناۋىكىك	تاناۋىنىك	بىك جالعاۋ،
تاناۋىنە،	تاناۋىكە	تاناۋىمە	بارىس جالعاۋ
تاناۋىرى،	تاناۋىكىدى	تاناۋىمىدى	تابىس جالعاۋ
تاناۋىرىدە،	تاناۋىكىدە	تاناۋىمىدە	جانىس جالعاۋ
تاناۋىرىنەن،	تاناۋىكىنەن	تاناۋىمىنەن	شىمىس جالعاۋ
تاناۋىلارى	تاناۋىلارىك	تاناۋىلارىم	كويشە اتاۋ
تاناۋىلارىنىك	تاناۋىلارىكىك	تاناۋىلارىنىك	بىك جالعاۋ
تاناۋىلارىنە	تاناۋىلارىكە	تاناۋىلارىمە	بارىس جالعاۋ
تاناۋىلارىرى،	تاناۋىلارىكىدى	تاناۋىلارىمىدى	تابىس جالعاۋ
تاناۋىلارىرىدە،	تاناۋىلارىكىدە	تاناۋىلارىمىدە	جانىس جالعاۋ
تاناۋىلارىرىنەن،	تاناۋىلارىكىنەن	تاناۋىلارىمىنەن	شىمىس جالعاۋ

(25) داغدىلاندىرىۋ: اۋ، باۋ، تاۋ، جاۋ، قارىۋ، قىلىۋ. جانا باسقا سونداي موزدەردى وسى كورسەتمىگەن ۇلكى بويىنشا تاۋەلدى قالىپتا جالعاۋلاتىۋ.

3-بىشى جاق	2-بىشى جاق	1-بىشى جاق	« قويى » دەگەن سوز،
قويى،	قويىك	قويىم،	جەكەشە: اتاۋ
قويىنىك	قويىكىك	قويىنىك	بىك جالعاۋ،
قويىنە	قويىكە	قويىمە	بارىس جالعاۋ
قويىرى،	قويىكىدى	قويىمىدى	تابىس جالعاۋ
قويىرىدە،	قويىكىدە	قويىمىدە	جانىس جالعاۋ،
قويىرىنەن،	قويىكىنەن	قويىمىنەن	شىمىس جالعاۋ

قويلارىم،	قويلارىڭ	قويلارى
قويلارىمنىڭ	قويلارىڭنىڭ	قويلارىنىڭ
قويلارىما،	قويلارىڭغا	قويلارىغا
قويلارىمدى	قويلارىڭدى	قويلارىدىن
قويلارىمدا	قويلارىڭدا	قويلارىندا
قويلارىمنان	قويلارىڭنان	قويلارىنان.

26) داغدىلاندىرىۋ: باي، مالاى، ساي، توي، ئاي، شاي، جانا باسقا سونداي

سوزدەردى وسى كورسەتكەن ۇلگى بويىنشا تاۋەلدە قالىپتا جالعاۋلانتۇ.

«مىي» د. س. 1-ئىشى جاق 2-ئىشى جاق 3-ئىشى جاق

مىيىم	مىيىڭ	مىيى
مىيىمنىڭ	مىيىڭنىڭ	مىيىنىڭ
مىيىما	مىيىڭغا	مىيىغا
مىيىمدى	مىيىڭدى	مىيىدىن
مىيىمدا	مىيىڭدا	مىيىندا
مىيىمنان	مىيىڭنان	مىيىنان

كۆيشە: اتاۋ

مىيلارىم	مىيلارىڭ	مىيلارى
مىيلارىمنىڭ	مىيلارىڭنىڭ	مىيلارىنىڭ
مىيلارىما	مىيلارىڭغا	مىيلارىغا
مىيلارىمدى	مىيلارىڭدى	مىيلارىدىن
مىيلارىمدا	مىيلارىڭدا	مىيلارىندا
مىيلارىمنان	مىيلارىڭنان	مىيلارىنان

27) داغدىلاندىرىۋ: سىي، مىي، جانا باسقا سوزداي سوزدەردى وسى

كورسەتكەن ۇلگى بويىنشا تاۋەلدى قالىپتا جالعاۋلانتۇ.

4) جىڭشكە سوزدىڭ اياعى جارتى داۋىستى دىبىس بولسا تاۋەل

دەۋگە سەپتەۋ بۇلاي جالعاۋلانتۇ.

«گۇ» د. س. 1-ئىشى جاق 2-ئىشى جاق 3-ئىشى جاق

گەۋىم	گەۋىڭ	گەۋى
گەۋىمنىڭ	گەۋىڭنىڭ	گەۋىنىڭ
گەۋىما	گەۋىڭغا	گەۋىغا
گەۋىمدى	گەۋىڭدى	گەۋىدىن
گەۋىمدا	گەۋىڭدا	گەۋىندا
گەۋىمنان	گەۋىڭنان	گەۋىنان

كۆيشە: اتاۋ

گەۋلەرىم	گەۋلەرىڭ	گەۋلەرى
گەۋلەرىمنىڭ	گەۋلەرىڭنىڭ	گەۋلەرىنىڭ
گەۋلەرىما	گەۋلەرىڭغا	گەۋلەرىغا
گەۋلەرىمدى	گەۋلەرىڭدى	گەۋلەرىدىن
گەۋلەرىمدا	گەۋلەرىڭدا	گەۋلەرىندا
گەۋلەرىمنان	گەۋلەرىڭنان	گەۋلەرىنان

تاپىس جالعاۋ	گەۋلەرىمدى	گەۋلەرىڭدى	گەۋلەرىن
جاتىس جالعاۋ	گەۋلەرىمدە	گەۋلەرىڭدە	گەۋلەرىندە
شەخىس جالعاۋ	گەۋلەرىمىنەن	گەۋلەرىڭىڭىنەن	گەۋلەرىڭىڭىنەن
«كۆي» دەگەن سۆز.	1 نىشى جاق	2 نىشى جاق	3 نىشى جاق
جەكەشە: اتاۋ	كۆيىم	كۆيىڭ	كۆيى
لىك جالعاۋ	كۆيىمنىڭ	كۆيىڭنىڭ	كۆيىمنىڭ
بارىس جالعاۋ	كۆيىمە	كۆيىڭگە	كۆيىڭىگە
تاپىس جالعاۋ	كۆيىمدى	كۆيىڭدى	كۆيىدىن
جاتىس جالعاۋ	كۆيىمدە	كۆيىڭدە	كۆيىڭدە
شەخىس جالعاۋ	كۆيىمىنەن	كۆيىڭىڭىنەن	كۆيىڭىڭىنەن
«كۆيشە»	اتاۋ	كۆيلەرىم	كۆيلەرى
لىك جالعاۋ	كۆيلەرىمنىڭ	كۆيلەرىڭنىڭ	كۆيلەرىڭنىڭ
بارىس جالعاۋ	كۆيلەرىمە	كۆيلەرىڭگە	كۆيلەرىڭگە
تاپىس جالعاۋ	كۆيلەرىمدى	كۆيلەرىڭدى	كۆيلەرىڭدىن
جاتىس جالعاۋ	كۆيلەرىمدە	كۆيلەرىڭدە	كۆيلەرىڭدە
شەخىس جالعاۋ	كۆيلەرىمىنەن	كۆيلەرىڭىڭىنەن	كۆيلەرىڭىڭىنەن
«بىيى» د. س.	1 نىشى جاق	2 نىشى جاق	3 نىشى جاق
جەكەشە: اتاۋ	بىيىم	بىيىڭ	بىيى
لىك جالعاۋ	بىيىمنىڭ	بىيىڭنىڭ	بىيىمنىڭ
بارىس جالعاۋ	بىيىمە	بىيىڭگە	بىيىڭگە
تاپىس جالعاۋ	بىيىمدى	بىيىڭدى	بىيىدىن
جاتىس جالعاۋ	بىيىمدە	بىيىڭدە	بىيىڭدە
شەخىس جالعاۋ	بىيىمىنەن	بىيىڭىڭىنەن	بىيىڭىڭىنەن
«كۆيشە»	اتاۋ	بىيلەرىم	بىيلەرى
لىك جالعاۋ	بىيلەرىمنىڭ	بىيلەرىڭنىڭ	بىيلەرىڭنىڭ
بارىس جالعاۋ	بىيلەرىمە	بىيلەرىڭگە	بىيلەرىڭگە
تاپىس جالعاۋ	بىيلەرىمدى	بىيلەرىڭدى	بىيلەرىڭدىن
جاتىس جالعاۋ	بىيلەرىمدە	بىيلەرىڭدە	بىيلەرىڭدە
شەخىس جالعاۋ	بىيلەرىمىنەن	بىيلەرىڭىڭىنەن	بىيلەرىڭىڭىنەن

28) داغدىرىلاندۇرۇش. وسى ۇلكى بويىنشا غۇي، كومەي كەندەي جانا باسقا اباغىندا جارتى داۋىستى «ي» بار سوزدەردى جالعاۋلاتىۇ .

5 جۇۋان سوزدىك اياغى داۋىسىز دىبىس ولسا، تاۋەلدەۋگە سەبتەۋ بۇلاي جالعانادى.

3 نىشى جاق	2 نىشى جاق	1 نىشى جاق	«مال» د. س.
مالى،	مالىك	مالىم	جە كەشە : اتاۋ
مالنىك	مالىكنىك،	مالىمنىك	بلىك جالعاۋ
مالنا	مالىكا	مالىما	بارىس جالعاۋ
مالدىن	مالىكىدى	مالىمىدى	تابىس جالعاۋ
مالىندا	مالىكىدا	مالىمىدا	جاتىس جالعاۋ
مالىندان.	مالىكىندان.	مالىمىندان	شەمىس جالعاۋ
مالدارى	مالدارلىك	مالدارىم	كوبىشە : اتاۋ
مالدارىنىك	مالدارلىكنىك	مالدارىمنىك	بلىك جالعاۋ
مالدارىنا	مالدارلىكا	مالدارىما	بارىس جالعاۋ
مالدارىدىن	مالدارلىكىدى	مالدارىمىدى	تابىس جالعاۋ
مالدارىندا	مالدارلىكىدا	مالدارىمىدا	جاتىس جالعاۋ
مالدارىندان.	مالدارلىكىندان	مالدارىمىندان	شەمىس جالعاۋ

29 داغدىلاندىرىۋ وسى ۇلگى بويىنشا شال، قاز، قار، قاب، قان، شاق، اس جانا باسقا سونداي اياغى داۋىسىز دىبىستى سوزدەردى تاۋەلدى قالىبتا جالعالاتىۋ :

6 جىگىشكە سوزدىك اياغى داۋىسىز دىبىس بولسا، تاۋەلدەۋگە سەبتەۋ بۇلاي جالعانادى .

3 نىشى جاق	2 نىشى جاق	1 نىشى جاق	«ەل» د. س.
ەلى	ەلىك	ەلىم	جە كەشە : اتاۋ
ەلىنىك	ەلىكنىك	ەلىمنىك	بلىك جالعاۋ
ەلىنە	ەلىكە	ەلىمە	بارىس جالعاۋ
ەلىدىن	ەلىكىدى	ەلىمىدى	تابىس جالعاۋ
ەلىندا	ەلىكىدا	ەلىمىدا	جاتىس جالعاۋ
ەلىندان	ەلىكىندان	ەلىمىندان	شەمىس جالعاۋ
ەلدەرى	ەلدەرىك	ەلدەرىم	كوبىشە : اتاۋ
ەلدەرىنىك	ەلدەرىكنىك	ەلدەرىمنىك	بلىك جالعاۋ
ەلدەرىنە	ەلدەرىكە	ەلدەرىمە	بارىس جالعاۋ
ەلدەرىدىن	ەلدەرىكىدى	ەلدەرىمىدى	تابىس جالعاۋ
ەلدەرىندا	ەلدەرىكىدا	ەلدەرىمىدا	جاتىس جالعاۋ
ەلدەرىندان.	ەلدەرىكىندان	ەلدەرىمىندان	شەمىس جالعاۋ

30 داغدىلاندىرىۋ : وسى ۇلگى بويىنشا ەل، جەز، بەت، ەلىك، كۇش، نىس، جەك، جەم جانا باسقا سونداي اياغى داۋىسىز دىبىستى جىگىشكە سوز - دەردى الپ تاۋەلدى قالىبتا جالعالاتىۋ.

ورتاق تاۋەلدەۋدى سەبتەۋ.

7) جۇۋان سوزدىك اياغى داۋىستى دىبىس بولسا، ورتاق تاۋەلدەۋگە سەبتەۋ بۇلايى جالعانادى .

«اپا، د. س.»	1 نىشى جاق	2 نىشى جاق	3 نىشى جاق.
جەكەشە: اتاۋ	اپامىز	اپاگىز	اپاسى (1)
بىلك جالعاۋ	اپامىزدىك	اپاگىزدىك	اپاسىنىڭ ،
بارىس جالعاۋ	اپامىزعا	اپاگىزعا	اپاسىغا
تابىس جالعاۋ	اپامىزدى	اپاگىزدى	اپاسىن
جانىس جالعاۋ	اپامىزدا	اپاگىزدا	اپاسىدا
شەمىس جالعاۋ	اپامىزدان	اپاگىزدان	اپاسىنان
كوشە : اتاۋ	اپالارىمىز،	اپالارىگىز	اپالارى
بىلك جالعاۋ	اپالارىمىزدىك	اپالارىگىزدىك	اپالارىنىڭ
بارىس جالعاۋ	اپالارىمىزعا	اپالارىگىزعا	اپالارىغا
تابىس جالعاۋ	اپالارىمىزدى	اپالارىگىزدى	اپالارىن
جانىس جالعاۋ	اپالارىمىزدا	اپالارىگىزدا	اپالارىدا
شەمىس جالعاۋ	اپالارىمىزدان	اپالارىگىزدان	اپالارىنان .

31) داغدېلاندىرۇ: وسى ۇلكى بويىنشا اياغىندا داۋىستى دىبىس بار جۇۋان سوزدەردى جالعاۋلاتىۋ.

8) جىگىشكە سوزدىك اياغى داۋىستى دىبىس بولسا ورتاق تاۋەلدەۋگە سەبتەۋ بۇلايى جالعانادى.

«نى» د. س.	1 نىشى جاق	2 نىشى جاق	3 نىشى جاق.
جەكەشە: اتاۋ	نىمىمىز	نىمىگىز	نىمىسى
بىلك جالعاۋ	نىمىمىزدىك	نىمىگىزدىك	نىمىسىنىڭ
بارىس جالعاۋ	نىمىمىزگە	نىمىگىزگە	نىمىسىگە
تابىس جالعاۋ	نىمىمىزدى	نىمىگىزدى	نىمىسىن
جانىس جالعاۋ	نىمىمىزدە	نىمىگىزدە	نىمىسىدە
شەمىس جالعاۋ	نىمىمىزدەن	نىمىگىزدەن	نىمىسىنەن
كوشە: اتاۋ	نىمىلەرىمىز	نىمىلەرىگىز،	نىمىلەرى .
بىلك جالعاۋ	نىمىلەرىمىزدىك	نىمىلەرىگىزدىك	نىمىلەرىنىڭ
بارىس جالعاۋ	نىمىلەرىمىزگە	نىمىلەرىگىزگە	نىمىلەرىگە

1) ۇشىنشى جاق وگاشا تاۋەلدەۋدىكى سىياتتى. ورتاقتمىن «ولاردىك» دەگەن سوز كورسەتەدى؛ ماسەلەن، «ولاردىك اپاسى»، «ولاردىك اپالارى»؛ «ولاردىك ۇبى»، «ولاردىك ۇيلەدى» .

تابىس جالعاۋ	نىملەرىمىزدى	نىملەرىڭىزدى	نىملەرىن.
جانىس جالعاۋ	نىملەرىمىزدە	نىملەرىڭىزدە	نىملەرىندە
شەمەس جالعاۋ	نىملەرىمىزدەن	نىملەرىڭىزدەن	نىملەرىنەن.

32) داغدۇلاندىرىۋ: وسى ۇلگى بويىنشا اياعى داۋىستى جىڭشىكە سوزدەردى ورتاق تاۋەلدەۋ تۇرىندە جالعاۋلاتىۋ.

9) جۇۋان سوزدىڭ اياعى داۋىسىسىز يا جارتى داۋىستى دىبىس بولسا، ورتاق تاۋەلدەۋگە سەبتەۋ بۇلاي جالعاۋدى.

«باس» دەگەن س.	1 نىشى جاق	2 نىشى جاق	3 نىشى جاق.
چەكەشە: اناۋ	باسىمىز	باسىڭىز،	باسى.
ىلىك جالعاۋ	باسمىزدىڭ	باسىڭىزدىڭ	باسىنىڭ
بارىس جالعاۋ	باسىمىزعا	باسىڭىزعا	باسىنا
تابىس جالعاۋ	باسىمىزدى	باسىڭىزدى	باسىن
جانىس جالعاۋ	باسىمىزدا	باسىڭىزدا	باسىندا
شەمەس جالعاۋ	باسىمىزدان	باسىڭىزدان	باسىنان.
كوشە: اناۋ	باستارىمىز	باستارىڭىز،	باستارى
ىلىك جالعاۋ	باستارىمىزدىڭ	باستارىڭىزدىڭ	باستارىنىڭ
بارىس جالعاۋ	باستارىمىزدا	باستارىڭىزعا	باستارىنا
جانىس جالعاۋ	باستارىمىزدى	باستارىڭىزدى	باستارى
جانىس جالعاۋ	باستارىمىزدا	باستارىڭىزدا	باستارىندا
شەمەس جالعاۋ	باستارىمىزدان	باستارىڭىزدان	باستارىنان

33) داغدۇلاندىرىۋ: وسى ۇلگى بويىنشا اياعى داۋىسىسىز جانا جارتى داۋىستى جۇۋان سوزدەردى ورتاق تاۋەلدەۋ تۇرىندە جالعاۋلاتىۋ.

10) جىڭشىكە سوزدىڭ اياعى داۋىسىسىز يا جارتى داۋىستى دىبىس بولسا، ورتاق تاۋەلدەۋگە سەبتەۋ بۇلاي جالعاۋانادى.

«كۇش» د. س.	1 نىشى جاق	2 نىشى جاق	3 نىشى جاق.
چەكەشە: اناۋ	كۇشىمىز	كۇشىڭىز	كۇشى
ىلىك جالعاۋ	كۇشىمىزدىڭ	كۇشىڭىزدىڭ	كۇشىنىڭ
بارىس جالعاۋ	كۇشىمىزگە	كۇشىڭىزگە	كۇشىنە
تابىس جالعاۋ	كۇشىمىزدى	كۇشىڭىزدى	كۇشىن
شەمەس جالعاۋ	كۇشىمىزدەن	كۇشىڭىزدەن	كۇشىنەن
كوشە: اناۋ	كۇشتەرىمىز	كۇشتەرىڭىز	كۇشتەرى
ىلىك جالعاۋ	كۇشتەرىمىزدىڭ	كۇشتەرىڭىزدىڭ	كۇشتەرىنىڭ
بارىس جالعاۋ	كۇشتەرىمىزگە	كۇشتەرىڭىزگە	كۇشتەرىنە

قاپىس جالغاۋ كۆشتەرىمىزدى كۆشتەرىمىزدى كۆشتەرىمىزدى
 جاتىس جالغاۋ كۆشتەرىمىزدە كۆشتەرىمىزدە كۆشتەرىمىزدە
 شىعەس جالغاۋ كۆشتەرىمىزدەن كۆشتەرىمىزدەن كۆشتەرىمىزدەن
 3) داغملانار دۇ: وسى ۇلگى بويىنشا اياعى داۋىسىمىز يا جارتى داۋىسىنى
 جىگىشكە سوزدەردى ورتاق تۋەلدەۋ تۇرىندە جالغاۋلاتىمۇ:

جايى سوز بەن تاۋ لىدى سوز سەبتەۋلەرىنىڭ اراسىندا ي ايسرىقتار:
 جايى سوزدىڭ سەبتەۋلەرى ناۋەلدى سوزدىڭ سەبتەۋلەرى.
 مېنى ناراب 1 نىشى جاق 2 نىشى جاق 3 نىشى جاق.
 بارىس جالغاۋ عا، گە ا، ا، ا، نە، ن
 تاپىس جالغاۋ دى، نى، دى، دى، ن، ن
 جاتىس جالغاۋ دا، دە دا، دە دا، دە نىدا، نىدە
 شىعەس جالغاۋ دان، دەن دان، دەن دان، دەن
 نان، نەن نان، نەن نان، نەن

تاۋەلدەۋدى جىكتەۋ.

17) جىكتەۋ جالغاۋلارى تاۋەلدەۋكە قىيعاش جالغانادى، ياعىنى جىكتەۋدىڭ
 1 نىشى جاعى، تاەلدەۋدىڭ 2-نىشى جاعىنا كەلىپ، جىكتەۋدىڭ 2-نىشى جاعى
 تاۋەلدەۋدىڭ 1-نىشى جاعىنا كەلىپ جالغانادى.

مىسال ءۇشىن تومەندەكى تاۋەلدەۋلى سوزدەردى المپ، جىكتەۋ جالغاۋلارىن
 قوسىپ قارايمق!

انام، اناڭ، اناسى؛ قىزىم، قىزىڭ، قىزى، جاۋىم، جاۋىڭ جاۋى.

وشاشا تۋەلدەۋدى امايى جىكتەۋ.

(مەنىڭ)	(سەنىڭ)	(ونىڭ)	جەگەشە: اناۋ
انام	اناڭ	اناسى	(مەن) 1-نىشى جاق
انامسىن	اناڭمىن	اناسىمىن	(سەن) 2-نىشى جاق
انام	اناڭ	اناسى (دى).	(ول) 3-نىشى جاق
(مەنىڭ)	(سەنىڭ سەندەردىڭ) ونىڭ ولاردىڭ	انالارى	كوشە: اناۋ
انالارىم	انالارىڭ	انالارىمىن	(مەن) 1-نىشى جاق
انالارىمىن	انالارىڭمىن	انالارىسىن	(سەن) 2-نىشى جاق
(انالارىمىنىڭ)	(انالارىمىنىڭ)	(انالارىمىنىڭ)	(سەندەر) 3-نىشى جاق
انالارىم	انالارىڭ	انالارى (دى)	(ول) 3-نىشى جاق

قىزى	قىزىڭ	قىزىم	چەكەشە	اتاۋ
قىزىمىن	قىزىڭمىن	—	1-ئىشى جاق	
قىزىسىن	—	قىزىمىن	2-ئىشى جاق	
قىزى (دى)	قىزىڭ	قىزىم	3-ئىشى جاق	
قىزدارى	قىزدارىڭ	قىزدارىم	اتاۋ	ئوبىشە
قىزدارىمىن	قىزدارىڭمىن	—	1-ئىشى جاق	
قىزدارىسىن	—	قىزدارىسىن	2-ئىشى جاق	
قىزدارى.	قىزدارىڭ	قىزدارىم	3-ئىشى جاق	
جاۋى	جاۋىڭ	جاۋىم	اتاۋ	چەكەشە
جاۋىمىن	جاۋىڭمىن	—	1-ئىشى جاق	
جاۋىسىن	—	جاۋىسىن	2-ئىشى جاق	
جاۋى (دى)	جاۋىڭ	جاۋىم	3-ئىشى جاق	
جاۋلارى	جاۋلارىڭ	جاۋلارىم	اتاۋ	ئوبىشە
جاۋلارىمىن	جاۋلارىڭمىن	—	1-ئىشى جاق	
جاۋلارىسىن	—	جاۋلارىسىن	2-ئىشى جاق	
جاۋلارى (دى)	جاۋلارىڭ	جاۋلارىم	3-ئىشى جاق	

وڭاشا تاۋەلدەۋدى سىپايى جەكتەۋ.

(ونىڭ)	(سەنىڭ)	مەنىڭ	چەكەشە	اتاۋ
اناسى	اناڭ	انام	(بىز) 1-ئىشى جاق	
اناسىمىز،	اناڭبىز	—	(سىز) 2-ئىشى جاق انامىز	
اناسىسىز	—		(ول) 3-ئىشى جاق انامىز	
اناسى (دى).	اناڭمىز،	مەنىڭ	مەنىڭ	اتاۋ
(ونىڭ، ولاردىڭ)	سەندەردىڭ	(سەنىڭ،		ئوبىشە
انالارى	انالارىڭ	انالارىم	(بىزدە) 1-ئىشى جاق	
انالارىمىز	انالارىڭبىز	—	(سىزدە) 2-ئىشى جاق انالارىمىز	
انالارىسىز	—		(ولار) 3-ئىشى جاق انالارىم	
انالارى (دى)	انالارىڭ	قىزىم	چەكەشە	
قىزى.	قىزىڭ	—	1-ئىشى جاق	
قىزىمىز،	قىزىڭبىز	قىزىمىن	2-ئىشى جاق	
قىزىسىز	—	قىزىمىن	3-ئىشى جاق	
قىزى (دى).	قىزىمىز	قىزىمىز	ئوبىشە	
قىزدارى	قىزدارىڭ	قىزدارىم	1-ئىشى جاق	
قىزدارىمىز	قىزدارىڭبىز	—		

قىزدارسىز	—	قىزدارسىز	2-ئىشى جاق
قىزدارى (دى)	قىزدارىڭ	قىزدارىم	3-ئىشى جاق
جاۋى	جاۋىڭ	جاۋىم	جەكەشە
جاۋىمىز	جاۋىڭمىز	—	1-ئىشى جاق
جاۋىسىز	—	جاۋىمىز	2-ئىشى جاق
جاۋى (دى)	جاۋىڭىز	جاۋىمىز	3-ئىشى جاق
جاۋىلارى	جاۋىلارىڭ	جاۋىلارىم	كويشە
جاۋىلارىمىز	جاۋىلارىڭمىز	—	1-ئىشى جاق
جاۋىلارىسىز	—	جاۋىلارىمىز	2-ئىشى جاق
جاۋىلارى (دى)	جاۋىلارىڭ	جاۋىلارىم	3-ئىشى جاق جاۋىلارىم

ورتاق تاۋەلدەۋدى انايى جىكتەۋ.

(ونىڭ)	(سىزدىڭ)	(بىزدىڭ)	جەكەشە
اناسى	اناڭىز	انامىز	اتاۋ
اناسىمىن	اناڭىزىمىن	—	1-ئىشى جاق (مەن)
اناسىدىن	—	انامىزسىن	2-ئىشى جاق (سەن)
اناسى (دى)	اناڭىز	انامىز	3-ئىشى جاق (ول)
(ونىڭ)	(سىزدىڭ)	(بىزدىڭ)	كويشە
انالارى	انالارىڭىز	انالارىمىز	اتاۋ
انالارىمىن	انالارىڭىزىمىن	—	1-ئىشى جاق (مەن)
انالارىسىمىن	—	انالارىمىزسىن	2-ئىشى جاق (سەن)
(انالارىسىندار)	(انالارىمىزسىندار)	(ولار)	3-ئىشى جاق (ولار)
انالارى (دى)	انالارىڭىز	انالارىمىز	جەكەشە
قىزى	قىزىڭىز	قىزىمىز	—
قىزىمىن	قىزىڭىزىمىن	—	1-ئىشى جاق
قىزىسىن	—	قىزىمىزسىن	2-ئىشى جاق
قىزى (دى)	قىزىڭىز	قىزىمىز	3-ئىشى جاق
قىزدارى	قىزدارىڭىز	قىزدارىمىز	كويشە
قىزدارىمىن	قىزدارىڭىزىمىن	—	1-ئىشى جاق
قىزدارىسىن	—	قىزدارىمىزسىن	2-ئىشى جاق
قىزدارى (دى)	قىزدارىڭىز	قىزدارىمىز	3-ئىشى جاق
جاۋى	جاۋىڭىز	جاۋىمىز	جەكەشە
جاۋىمىن	جاۋىڭىزىمىن	—	1-ئىشى جاق
جاۋىسىن	—	جاۋىمىزسىن	2-ئىشى جاق
جاۋى (دى)	جاۋىڭىز	جاۋىمىز	3-ئىشى جاق

جاۋلارى	جاۋلارىڭىز	جاۋلارىمىز	گويىشە
جاۋلارىمىن	جاۋلارىڭىزىمىن	—	1-ئىشى جاق
جاۋلارىسىن	—	جاۋلارىمىزسىن	2-ئىشى جاق
جاۋلارى	جاۋلارىڭىز	جاۋلارىمىز	3-ئىشى
(ونىڭ)	(سىزنىڭ)	(بىزنىڭ)	ورتاق تاۋەلدەۋدى سىپايى - سىكتەۋ.
اناسى	اناڭىز	انامىز	چەكەشە
اناسىمىز	اناڭىزىمىز	—	(بىز) 1-ئىشى جاق
اناسىمىز	—	جاۋلارىمىز	(سىز) 2-ئىشى جاق
اناسى (دى)	اناڭىز	اناڭىمىز	(ول) 3-ئىشى جاق
(ونىڭ)	(سىزنىڭ)	(بىزنىڭ)	چەكەشە
انالارى	انالارىڭىز	انالارىمىز	اتاۋ
انالارىمىز	انالارىڭىزىمىز	—	(بىزدەر) 1-ئىشى جاق
انالارىمىز	—	انالارىمىزسىز	(سىزدەر) 2-ئىشى جاق
انالارى (دى)	انالارىڭىز	انالارىمىز	(ولار) 3-ئىشى جاق
قىزى	قىزىڭىز	قىزىمىز	چەكەشە:
قىزىمىز	قىزىڭىزىمىز	—	1 ئىشى جاق
قىزىمىز	—	قىزىمىزسىز	2 ئىشى جاق
قىزى (دى)	قىزىڭىز	قىزىمىز	3 ئىشى جاق
قىزدارى	قىزدارىڭىز	قىزدارىمىز	گويىشە:
قىزدارىمىز	قىزدارىڭىزىمىز	—	1 ئىشى جاق
قىزدارىمىز	—	قىزدارىمىزسىز	2 ئىشى جاق
قىزدارى	قىزدارىڭىز	قىزدارىمىز	3 ئىشى جاق
جاۋى	جاۋىڭىز	جاۋىمىز	چەكەشە:
جاۋىمىز	جاۋىڭىزىمىز	—	1 ئىشى جاق
جاۋىمىز	—	جاۋىمىزسىز	2 ئىشى جاق
جاۋى (دى)	جاۋىڭىز	جاۋىمىز	3 ئىشى جاق
جاۋلارى	جاۋلارىڭىز	جاۋلارىمىز	گويىشە:
جاۋلارىمىز	جاۋلارىڭىزىمىز	—	1 ئىشى جاق
جاۋلارىمىز	—	جاۋلارىمىزسىز	2 ئىشى جاق
جاۋلارى (دى)	جاۋلارىڭىز	جاۋلارىمىز	3 ئىشى جاق

زات ەسىمىنەن تۇۋعان سوز دەرى.

18 §) تۇبكى زات ەسىمدەر تۇبكى زاتنىڭ ەسىمىن كورسەتەدى. تۇبكى زاتقا قاتنىشقان ەكىنشى زات بولسا، ول ەكىنشى زاتنى اتاۋ ءۇشىن تۇبكى زاتنىڭ ەسىمىنە ءاۋ تۇرلى جۇرناقئار جالغانادى.

مىسالدار.

1) «شى» جۇرناق زاتنىڭ ەسىمىنە جالغانادى. ول جالغانعاندا سول زاتقا قاتنىسى بار ادامدى اتاۋ ءۇشىن جالغانادى، ماسەلەن «ئۇي» دەگەن سوزگە «شى» جۇرناغىن جالغاب «ئۇيشى» دەيمىز، (ئۇي ئستەيتۇن ادامدى اتاۋ ءۇشىن)؛ «جىلقى» دەگەن سوزگە «شى» جۇرناغىن جالغاب «جىلقىشى» دەيمىز (جىلقى باعاتۇن ادامدى اتاۋ ءۇشىن)؛ «بالىق» دەگەن سوزگە «شى» جۇرناغىن جالغاب «بالىقىشى» دەيمىز (بالىق اۋلايتۇن ادامدى اتاۋ ءۇشىن)؛ «كىن» دەگەن سوزگە «شى» جۇرناغىن جالغاب «ەگىنشى» دەيمىز (ەگىن ەگۈشى ادامدى اتاۋ ءۇشىن)؛ سۇۋدەگەن سوزگە «شى» جۇرناغىن جالغاب «سۇۋشى» دەيمىز (سۇۋ تاسىيتۇن ادامدى اتاۋ ءۇشىن).

35) داعدىلاندىرىۋ. «شى» جۇرناغى جالغانارلىق سوزدەردى ئابقىزىپ، جالغانۇ.

2) «لىق» (لىك، دىق، دىك، نىق، نىك) جۇرناق زات - ەسىمگە:

1) سول ەسىمدى زات ءۇشىن جۇمىسالاتۇن زاتنى اتاۋ ءۇشىن جالغانادى، ماسەلەن: «ارقا» دەگەن سوزگە «لىق» جۇرناغىن جالغاب «ارقالىق» دەيمىز، (ارقا ءۇشىن جۇمىسالاتۇن نارسەنى اتاۋ ءۇشىن): «تەر» دەگەن سوزگە «لىك» جۇرناغىن جالغاب «تەرلىك» دەيمىز (تەر ءۇشىن جۇمىسالاتۇن نارسەنى اتاۋ ءۇشىن)؛ «مۇرىن» دەگەن سوزگە «دىق» جۇرناغىن جالغاب «مۇرىندىق» دەيمىز، (مۇرىن ءۇشىن جۇمىسالاتۇن نارسەنى اتاۋ ءۇشىن)؛ «تۇن» دەگەن سوزگە «دىك» جۇرناغىن جالغاب «تۇندىك» دەيمىز، (تۇن ءۇشىن جۇمىسالاتۇن نارسەنى اتاۋ ءۇشىن)؛ «وت» دەگەن سوزگە «تتىق» جۇرناغىن جالغاب «وتتىق» دەيمىز، (وت ءۇشىن جۇمىسالاتۇن نارسەنى اتاۋ ءۇشىن)؛ «وركەش» دەگەن سوزگە «تىك» جۇرناغىن جالغاب «وركەشتىك» دەيمىز (وركەش ءۇشىن جۇمىسالاتۇن نارسەنى اتاۋ ءۇشىن).

(2) باسقا نارسىلەرگە سول ھەممىسى زات ولىشەن بولاتۇندىن كورسەتمەنۇ ئۇشىن، جالعاتادى ماسەلەن، «اي» دەگەن سوزگە «لىق» جۇرناغىن جالعاپ «ايلىق» دەيمىز (ايدىك ولىشەن بولاتۇندىن كورسەتمەنۇ ئۇشىن)؛ «تۇيە» دەگەن سوزگە «لىك» جۇرناغىن جالعاپ «تۇيەلىك» دەيمىز، (تۇيەنىك باسقارعا ولىشەن ەكەندىگىن كورسەتمەنۇ ئۇشىن)؛ «جىل» دەگەن سوزگە «دىق» جۇرناغىن جالعاپ «جىلدىق» دەيمىز، (جىلدىك باسقارعا ولىشەن بولاتۇندىن كورسەتمەنۇ ئۇشىن)؛ «ئۇن» دەگەن سوزگە «دىك» جۇرناغىن جالعاپ «ئۇندىك» دەيمىز، (كۇندىك باسقارعا ولىشەن بولغاندىن كورسەتمەنۇ ئۇشىن)؛ «وق» دەگەن سوزگە «تىق» جۇرناغىن جالعاپ «وقتىق» دەيمىز، (وقتىك باسقارعا ولىشەن بولغاندىن كورسەتمەنۇ ئۇشىن)؛ «كوبىلەك» دەگەن سوزگە «تىك» جۇرناغىن جالعاپ «كوبىلەكتىك» دەيمىز، (كوبىلەكتىك باسقارعا ولىشەن بولغاندىن كورسەتمەنۇ ئۇشىن).

(3) سول ھەممىسى زاتىك قلىپىن كورسەتمەنۇ ئۇشىن ماسەلەن، «اعا» دەگەن سوزگە «لىق» جۇرناغان جالعاپ، «اعالىق» دەيمىز، (اعا قالپىن كورسەتمەنۇ ئۇشىن)؛ «ئىنى» دەگەن سوزگە «لىك» جۇرناغىن جالعاپ «ئىنلىك» دەيمىز (ئىنى قالپىن كورسەتمەنۇ ئۇشىن)؛ «شال» دەگەن سوزگە «دىق» جۇرناغىن جالعاپ «شالدىق» دەيمىز، (شال قالپىن كورسەتمەنۇ ئۇشىن)؛ «ەل» دەگەن سوزگە «دىك» جۇرناغىن جالعاپ، «ەلدىك» دەيمىز، (ەل قالپىن كورسەتمەنۇ ئۇشىن)؛ «جۇرت» دەگەن سوزگە «تىق» جۇرناغىن جالعاپ، «جۇرتتىق» دەيمىز، (جۇرت قالپىن كورسەتمەنۇ ئۇشىن).

(36) داغدىلاندىرۇ. «لىك» (دىك، تىق، دىق، تىك) جۇرناقى جالعاغانلىقى سوزدەردى تابقىزىپ جالعاۋ.

(3) «شىلىق» (شىلىك) جۇرناقى زات-ھەممىگە سول ھەممىسى زاتقا لايىق قالپىن اتاۋ ئۇشىن، ماسەلەن، «ادام» دەگەن سوزگە «شىلىق» جۇرناغىن جالعاپ، «ادامشىلىق» دەيمىز، (اداسعا لايىق قالپىن اتاۋ ئۇشىن)، «جىگىت» دەگەن سوزگە «شىلىك» جۇرناغىن جالعاپ «جىگىتتىكىلىك» دەيمىز، (جىگىتكە لايىق قالپىن كورسەتمەنۇ ئۇشىن)؛ «قازاق» دەگەن سوزگە «شىلىق» جۇرناغىن جالعاپ، «قازاقشىلىق» دەيمىز، (قازاققا لايىق قالپىن اتاۋ ئۇشىن).

ەسكەرتىۋ: بۇل شىلىق (شىلىك) جۇرناغىنان ەكەنشىلىك، دەگىزىن سوزدەردەگى شىلىق، «شىلىك» جۇرناقتاردىن ايدىرىۋ تىمىس ۇيتكەننى بۇلارداعى شىلىق، ەكى جۇرناقتان بولعان: «شى» جانا «لىق (بالىقىشى-لىق، ەكەنشىلىك). بۇلار زاتتىك جاي عانا قالپىن كورسەتەدى.

(37) داغدىلاندىرىۋ. شىلىق شىلىك جۇرناقتاردىن جالعاغانلىقى سوزدەردى تابقىزىپ، جالعاتىۋ.

4) شىل» جۇرناق زات-سەمىنە سول سەمىدى زاتتى ەكىشى زات چاراتا- تۇندىن، سۇيەتۇندىگىن كورسەتتۇ «ۇشىن جالعانادى ماسەلەن، «ۇيقى، دەگەن سوزگە «شىل» جۇرناق جالعاب «ۇيقىشىل» دەيمىز (ۇيقىنى سۇيەتۇن ادامدى اتاۋ «ۇشىن)؛ «ۇلت» دەگەن سوزگە «شىل» جۇرناق جالعاب، «ۇلتشىل» دەپ، ۇلتىن سۇيەتۇندىگىن كورسەتەمىز؛ «قازاق» دەگەن سوزگە «شىل» جۇر- ناعىن جالعاب. «قازاقشىل» دەپ قازاقتى سۇيەتۇندىگىن كورسەتەمىز.

38) داندىرۇ. «شىل» جۇرناق جالعارلىق سوزدەردى ئايقىمىز جالعانىۋ. 5) «شىق» (شىك) جۇرناق زات سەمىنە سول سەمىدى زاتتىگى كىشكەنە- لىگىن كورسەتتۇ «ۇشىن، جالعانادى ماسەلەن، «قاب» دەگەن سوزگە «شىق» جۇرناق جالعاب، «قابشىق» دەپ، قابنىڭ كىشكەنەلىگىن كورسەتەمىز؛ «ۇيى» دەگەن سوزگە «شىك» جۇرناق جالعاب «ۇيىشىك» دەپ، «ۇيدىك» كىشكەنە لىگىن كورسەتەمىز، ناعىسىن ناعىلار.

39) داغدىلاندىرۇ. «شىق» (شىلمەك) جۇرناق جالعانارلىق سوزدەردى ئايقىمىز، جالعانىۋ.

6) «شا» (شە) جۇرناق زات-سەمىنە سول سەمىدى زاتتىگى كىشكەنە- لىگىن كورسەتتۇ «ۇشىن جالعانادى، ماسەلەن، «قۇمان» دەگەن سوزگە «شا» جۇرناق جالعاب، «قۇمانشا» دەپ، قۇماننىڭ كىشكەنەلىگىن كورسەتەمىز؛ «كورپە» دەگەن سوزگە «شە» جۇرناق جالعاب، «كورپەشە» دەپ، كورپەنىڭ كىشكەنە لىگىن كورسەتەمىز ناعىسىن ناعىلار.

ەسكەرتىۋ: قۇنانشا، دۈنەنشە، وگىزشە، بۇقاشا، نىگەنشە، ئايىنشا،
 • باسقا سونداي سوزدەردە وسى جول مەن بولغان زاتتىگى كىشكەنە چانا سۇيىكىمىلىگىن كورسەتتۇ «ۇشىن سول زاتتىگى سەمىنە مىناۋ جۇرناقتار جالعانادى:

«شاق»، «قان»، «قاي» مىسالى: قۇلن-قۇلىنشا؛ بوندىپوتقان؛ بالابالاتاي
 40) داغدىلاندىرۇ: «شا» (شە) جۇرناق جالعانارلىق سوزدەردى ئايقىمىز، جالعانىۋ.

7) «قوي» (كوي، كوي) جۇرناق زات-سەمىنە سول سەمىدى زاتتى كۇيتتەۋشىنى اتاۋ «ۇشىن جالعانادى. ماسەلەن، «سىقاق» دەگەن سوزگە «قوي» جۇرناق جالعاب، «سىقاققوي» دەپ، سىقاق كۇيتتەۋشىنى ايتامىز؛ «ازىل» دەگەن سوزگە «كوي» جۇرناق جالعاب، «ازىلكوي» دەپ، «ازىل كۇيتتەۋشىنى ايتامىز؛ «باتا» دەگەن سوزگە «كوي» جۇرناق جالعاب، «باتاكوي» دەپ، باتا كۇيتتەۋشىنى ايتامىز.

41) داغدىلاندىرۇ: «قوي» (كوي، كوي) جۇرناق جالعانارلىق سوزدەردى ئايقىمىز، جالعانىۋ.

8) «نىكى» (دىكى) * جۇرناق زات-سەمىنە نىرسەنىڭ سول سەمىدى زاتقا تىپىستى ەكەندىگىن كورسەتمۇ «ۇشىن، جالغانادى ماسالان، «كىسى» دەگەن سوزگە «نىكى» جۇرناق جالغاب «كىسىمىكى» دەپ، نارسەنىڭ كىسىگە تىپىستى ەكەندىگىن بىلدىرەمىز. «مال» دەگەن سوزگە «دىكى» جۇرناق جالغاب، «مالدىكى» دەپ نارسەنىڭ مالغا تىپىستى ەكەندىگىن بىلدىرەمىز، تاغىسىن تاغىلار سولاي بولادى.

42) داغدىلاندىرىۋ: «نىكى» (دىكى) جۇرناق جالغانارلىق سوزدەردى تابقىزىپ، جالغانتۇ.

9) «لى» (دى، تى) جۇرناق زات-سەمىنە سول سەمىدى زاتنىڭ ەكىشى زاتتا بارلىغىن، قاتتا مولدىغىن دا كورسەتمۇ «ۇشىن، جالغانادى ماسەلەن، «بالا» دەگەن سوزگە «لى» جۇرناق جالغاب، «بالالى» دەپ، بالاسى كوپتىگىن كورسەتەمىز؛ «مال» دەگەن سوزگە «دى» جۇرناق جالغاب، «مالدى» دەپ، مالى بارلىغىن جاننا مولدىغىن كورسەتەمىز؛ «ۇلاق» دەگەن «تى» جۇرناق جالغاب، «ۇلاقتى» دەپ ۇلاعى بارلىغىن كورسەتەمىز، تاغىسىن تاغىلار سولاي بولادى.

43) داغدىلاندىرىۋ: «لى» (دى، تى) جۇرناق جالغانارلىق سوزدەردى تابقىزىپ، جالغانتۇ.

10) «سىز» جۇرناق زات-سەمىنە سول سەمىدى زاتنىڭ چوققىغىن كورسەتمۇ «ۇشىن، جالغانادى ماسەلەن، «بالا» دەگەن سوزگە «سىز» جۇرناق جالغاب «بالاسىز» دەپ، بالاسى چوققىغىن كورسەتەمىز؛ «مال» دەگەن سوزگە «سىز» جۇرناق جالغاب «ەلسىز» دەپ، مالى چوققىغىن كورسەتەمىز؛ «جان» دەگەن سوزگە «سىز» جۇرناق جالغاب، «جانسىز» دەپ، جانى چوققىغىن كورسەتەمىز؛ تاغىسىن تاغىلار سولاي.

44) داغدىلاندىرىۋ: «سىز» جۇرناق جالغانارلىق سوزدەردى تابقىزىپ جالغانتۇ

11) «لاس» (لەس، داس، دەس، تاس، تەس) جۇرناق زات-سەمىنە سول سەمىدى زاتقا باسقارلار ورتاق ەكەندىگىن كورسەتمۇ «ۇشىن، ماسالان، «انا» دەگەن سوزگە «لاس» جۇرناق جالغاب اتالاس دەپ، اناغا ورتاق ەكەندىگىن كورسەتەمىز؛ «جەر» دەگەن سوزگە «لەس» جۇرناق جالغاب، «جەرلەس» دەپ، جەرگە ورتاق ەكەندىگىن كورسەتەمىز؛

«جول» دەگەن سوزگە «داس» جۇرناق جالغاب، «جولداس» دەپ، جولغا ورتاق ەكەندىگىن كورسەتەمىز؛ «كول» دەگەن سوزگە «دەس» جۇرناق جالغاب «كولدەس» دەپ، كولگە ورتاق ەكەندىگىن كورسەتەمىز؛

* «نىكى»، «دىكى» جۇرناق نىڭ (دىك) جالغاۋلاردان شىققان «نىكىكى»، «دىكىكى» ورنىنا «نىكى» «دىكى» بولۇپ كەتكەن.

«قۇدىق» دەگەن سۆزگە «ئاس» جۇرئىدىن جالغاب، «قۇدىقتاس» دەپ، قۇدىققا ورتاق كەندىگىن كورسەتەمىز؛ «شەك» دەگەن سۆزگە «ئەس» جۇرئىدىن جالغاب، «شەكتەس» دەپ، شەككە ورتاق كەندىگىن كورسەتەمىز جانا باسقا سوندايلار.

45) داغدىلاندىرىۋ: «لاس» (لەس، داس، دەس ئاس، ئەس)، جۇرئىدىن جالغابتۇن سوزدەردى ئابىقىزىپ، جالغابتۇ.

18) «ەكە» جۇرئىدىن زات-سەمىئە سول سەمىدى زاتنى زور تۇتمۇ قۇشنى نەمەسە كوگىلىن اۋلاۋ قۇشنى؛ «اعا» دەگەن سۆزگە «ەكە» جۇرئىدىن جالغاب «اعا-ەكە» دەسەك، اعانى زور تۇتقانمىز يا كوگىلىن اۋلاغانمىز كورسەتەمىز. «ەكە» جۇرئىدىن جالغاب سەمىگە جاي جالغاندى؛ جالغاب سەمىگە جالغاندا ول جۇرئىدىن قىسقارتىلىپ ايتىلدى. «ماسالان»، «سەمەل» دەگەن سەم جۇرئىدىن جالغاندا، قىسقارتىلىپ «ەس-ەكە» بولۇپ ايتىلدى؛ «بىمرايم» دەگەن سەم جۇرئىدىن جالغاندا، قىسقارتىلىپ «ب-ەكە» بولدى تاغىمىن تاغىلار سونداي.

سەككىز تىۋ: «ەكە» جۇرئىدىن كوئىنەسە ۇلكەن ادامدارغا ايتىن-لادى. كەي سوزدەردە «ەكە» ورنىنا جالغاب «ي» قوسىلدى. ماسەلەن، اعاي، اپا-اپاي، انا-اتاي. كىسگە سويلەگەندە سەمىنە باسقا جۇرئىدىن، نەمەسە جۇرئىدىن ورنىنا بوتەن سوز جالغاندى، ماسەلەن، جان، ان، مان. سۇيىكتەندە «تۇرمۇقامبەت» دەگەن سەم «تۇرمان» بولدى، «تۇرمۇقامبەت» دەگەن سەم «ەرمان» بولدى. «قوسۇقامبەت» دەگەن سەم «قوسان» بولۇپ «جۇماعالىي» دەگەن سەم «جۇماش» بولۇپ جانا باسقا سونداي سوزدەر، جۇرئىدىن قوسىلىپ ايتىلدى.

46) داغدىلاندىرىۋ. جوعارىدا كورسەتىلگەن «ەكە» «جان» «ان» «مان» «ش» جۇرئىدىن جالغابلىق سوزدەردى ئابىقىزىپ جالغابتۇ.

18) «شاڭ» (شەڭ) جۇرئىدىن زات-سەمىئە سول سەمىدى زات كەندىشى زاتنا كورناۋ كەندىگىن كورسەتەمىز قۇشنى جالغاندى، ماسەلەن، «شاپان» دەگەن سۆزگە «شاڭ» جۇرئىدىن جالغاب «شاپانشاڭ» دەيمىز، (كىسى ۇستىندە كورنەۋ كەندىگىن كورسەتەمىز قۇشنى): «بورىك» دەگەن سۆزگە «شەڭ» جۇرئىدىن جالغاب، «بورىكشەڭ» دەيمىز، (كىسى باسنىداغى بورىكتىڭ كورنەۋ كەندىگىن كورسەتەمىز قۇشنى).

سەككىز تىۋ: «شاڭ»، «شەڭ» جۇرئىدىن باسقا ماغانادا جۇرەدى. زات سەمىنە باسقا ماغانا تۇغىمىز قۇشنى جالغاندى، ماسەلەن «اشىۋ» دەگەن سۆزگە «شاڭ» جۇرئىدىن جالغاب، «اشىۋشاڭ» دەپ، اشدۇي وڭاي پايدا بولانۇندىن كورسەتەمىز، «تەر» دەگەن سۆزگە «شەڭ» جۇرئىدىن جالغاب، «تەرشەڭ» دەپ، تەرى تەز شىعائۇندىن كورسەتەمىز، «كىر» دەگەن سۆزگە «شەڭ» جۇرئىدىن جالغاب، «كىرشەڭ» دەپ كىر وڭاي قونانۇندىن كورسەتەمىز.

مۇيتىب «شاڭ» (شەڭ) جۇرناق زات-سەمىنە سول ھەممىسى زاتنىڭ وڭاي پايدا بولۇنۇدىغىن كورسەتەنۇ «ۇشمن دە جالغانانۇن بولمى شىعادى. (47) داغدىلاندىرىۋ، «شاڭ» (شەڭ) جۇرناقنار ەكى تۇرلى ماناسىدا جانانارلىق سوزدەردى تابقىزىپ جالعاتۇ.

(14) «ا» (ە) جۇرناق زات-سەمىنە، سول زاتنى نىسكە اينالدىرىۋ «ۇشمن جالغانادى: ماسەلەن، «اس» دەگەن سوزگە «ا» جۇرناغىن جالغاب، «اسا» دەيمىز (استى نىسكە اينالدىرىۋ «ۇشمن)؛ «دەم» دەگەن سوزگە «ە» جۇرناغىن جالغاب، «دەمە» دەيمىز، (دەمدى نىسكە اۋدارىۋ «ۇشمن).

(48) داغدىلاندىرىۋ، «ا» (ە) جۇرناق سوزدەردى تابقىزىپ، جالعاتۇ. (15) «لا» (لە، دا، دە، تا، تە) جۇرناق زات-سەمىنە نىستى سول ھەممىسى زات بىن نىستە «ۇشمن جالغانادى؛ ماسەلەن، «تاغا» دەگەن سوزگە «لا» جۇرناغىن جالغاب، «تاغالا» دەيمىز، (نىستى تاغا مەن نىستە «ۇشمن)؛ «شەگە» دەگەن سوزگە «لە» جۇرناغىن جالغاب، «شەگەلە» دەيمىز، (نىستى شەگە مەن نىستە «ۇشمن). «كوز» دەگەن سوزگە «دە» جۇرناغىن جالغاب، «كوزدە» دەيمىز، نىستى كوز بىن، نىستە «ۇشمن)؛ «تاياق» دەگەن سوزگە «تا» جۇرناغىن جالغاب، «تاياقتا» دەيمىز، (نىستى تاياق بىن نىستە «ۇشمن). «نەس» دەگەن سوزگە «تە» جۇرناغىن جالغاب، «نەستە» دەيمىز، (نىستى نەس بىن نىستە «ۇشمن).

(49) داغدىلاندىرىۋ. «لا» (لە، دا، دە، تا، تە) جۇرناقنار جالغانارلىق سوزدەردى تابقىزىپ، جالعاتۇ.

(16) «عار» (قار، كەر) جۇرناق زات-سەمىنە باسقانى سول ھەممىسى زاتنا بولدىرىۋ «ۇشمن جالغانادى؛ ماسەلەن «لە» دەگەن سوزگە «عار» جۇرناغىن جالغاب، «اڭعار» دەيمىز، (اڭمىدا بولدىرىۋ «ۇشمن)؛ «باس» دەگەن سوزگە «قار» جۇرناغىن جالغاب، «باسقار» دەيمىز، (باسمىدا بولدىرىۋ «ۇشمن). «دس» دەگەن سوزگە «كەر» جۇرناغىن جالغاب، «ەسكەر» دەيمىز، (ەسمىدە بولدىرىۋ «ۇشمن).

(50) داغدىلاندىرىۋ. «عار» (قار، كەر) جۇرناق جالغانارلىق سوزدەردى تابقىزىپ جالعاتۇ.

(17) «سمن» جۇرناق زات-سەمىنە سول ھەممىسى زات سىمىقتانۇ «ۇشمن جالغانادى، ماسەلەن؛ «ادام» دەگەن سوزگە «سمن» جۇرناغىن جالغاب، «ادامسمن» دەيمىز، (ادام سىمىقتانۇ «ۇشمن)؛ «جىگىت» دەگەن سوزگە «سمن» جۇرناغىن جالغاب، «جىگىتسمن» دەيمىز، (جىگىت سىمىقتانۇ «ۇشمن).

(15) داغدىلاندىرىۋ. «سمن» جۇرناغى جالغانارلىق سوزدەردى تابقىزىپ، جالعاتۇ.

(18) «وشلا»، (شىلە) جۇرناق زات - سەمىنە، سول ھەممىسى زات سىمىقتى

بولۇپ جاس كەزدە بولسا. «تۇس» دەگەن سۆزگە «ئەگى» جۇرنامىن جالغاب،
 «تۇستەگى» دەيمىز، (بولۇپ تۇس كەزدە بولسا).
 66) داغدىلاندىرىۋ . «داعى» (دەگى) جۇرنامىن جالغارلىقى سۆزدەردى
 نابقىزىپ جالغاتىۋ.

(2) سىمىن - ھىمىم

§ 1) نارسەلەردىڭ سىمىن كۆرسەتەتۇن سۆزدەردى سىمىن-ھىمىم دەيمىز. سىمىن
 «كى» تۇرلى، 1) ئەڭ سىمىنى، 2) سىمىن سىمىنى
 § 2) نارسەنىڭ تەگىن كۆرسەتەتۇن سۆزدى ئەڭ سىمىنى دەيمىز، مېسالى،
 اعاش اياق، كۆمىس تاسىق، التىن جۇزىك، قاعاز اقشا، جەز قۇمان، كىيىنقالپاق،
 ماتتا ۋىجىپ، قايمىس جۇگەن باسقا سوندايلار.

بۇدەتتۇ. ئەڭ سىمىنى سۆزدەر تابىمىرۇ.
 § 3) سىمىن نارسەنىڭ ئىشكى، تەسقى سىمىن سىمىن: «تۇس»، «تۇس»،
 «تۇگىن»، «تۇلغاسىن»، «پىشىن»، «جاين»، «كۆيىن كۆرسەتەدى. مېسالى، پىيىك، الاسا،
 جۇۋان، جىگىشكە، تولۇق، نازىك، ارتىق، سەمىز، اش، توق، شەبەر، شورقاق،
 ۋىستە، ولاق، اق، قارا، قىزىل، سارى، كوك، جاسىل، تورى، كۆرەك، شايدار، بۇ-
 ۋىرلە زىرەك، كەششە، تەنتەك، جۇۋاس، شادىر، مومىن، قۇۋ، سۇم، اكقاۋ، باسقا
 موندايلا.

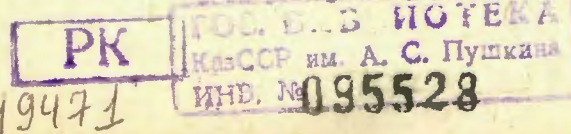
ھىمىم تىمۇ. سىمىن - ھىمىم تاپىتا «بار»، «جوق»، «وڭقا»، «الشى»
 «تەك»، «،»، «جۇپ»، «،»، «دارا»، سىمىن قالىپ - ھىمىم سۆزدەردە
 كىرەدى .
 بۇدەتتۇ. سىمىن سۆزدەر تابىمىرۇ.

شىمىرايلار.

§ 4) سىمىننىڭدا «ۇش شىمىراي بار: 1) جاي شىمىراي، 2) تالغاۋلى
 شىمىراي، 3) تاڭداۋلى شىمىراي .
 § 5) جاي شىمىراي ارتىق، كىم دەمەي نارسەنىڭ سىمىن جاي كۆرسەتەدى.
 مېسالى، چاقى اتان، جامان قوي تەنتەك بالا، جۇۋاس ات، شورقاق كەسى،
 قىزىل شۇبىرەك، پىيىك اعاش، باسقا سوندايلار .

§ 6) تالغاۋلى شىمىراي نارسەنىڭ سىمىننىڭ بىرىنەن «بىرى ارتىق» كەملىگىن
 كۆرسەتەدى: «ونى كۆرسەتتۇ «ۇش شىمىن جاي سىمىننى سۆزگە «راق»، «رەك»
 دەگەن تالغاۋ قوسىمىشالارى تىرەكەلەدى .

§ 7) «راق»، قوسىمىشاجۇۋان سۆزگە، «رەك»، قوسىمىشا جىگىشكە سۆزگە

تىر كەلەدى؛ مەيسالى، جاقسى-جاقسىراق، جامان-جامانداق، زىمىرەك - زىمىرەگىرەك، سەمىز-سەمىزبەرەك؛ باسقارلىدا سولايشا .

1) داغدىلاندىرۇ. تۈمەندەگى سۆزدەرگە ئالغاۋ قوسىمىشالارىن تىر كەتمۇ. (السا، تۈمەن، اق، قىزىق، سۇر، قارا، سارى شىبار، باي، بانىر، چارلى، جاقىن، اللىس، ارزان، قىممەت قوبىغۇ، سۇيىق، ەركە، تىك، جەڭىل، تەڭىس . نىزدەتمۇ. ئالغاۋ قوسىمىشالارىن تىر كەرنىك سۆزدەر ئابىتىرىۇ .

§ 8) « راق»، « رەك » قوسىمىشلار سەزدا، ئالغاۋ شىراي بولادى . ماسەلەن، سەمىردان جىلقى بېيىك؛ اتتان اتان مەقتى؛ قاراغايىدان قاينىك (السا؛ وساندىن دوسان كىشى؛ نەمىردەن اعاش جەڭىل، تاغسىن تاغى سوندايلار . ئالغاۋ شىرايىن كۇشەيتكەندە « كوپ » دەگەن سوز قوسىلىپ ايتىلادى، ماسەلەن: سەمىر تۇيدەن كوپ (السا، قوي اتتان ارىزان؛ ئالدىن قاراغاي كوپ بېيىك؛ نەمىردەن اعاش كوپ جەڭىل تاغىن تاغى سوندايلار .

2) داغدىلاندىرىۇ. تۈمەندەگى سۆزدەردى ئالغاۋ شىراي مەن كۇشەيتكىمىزۇ. قىستان كۇز جىلى: كۇزدەن شىلدە جىلى؛ ايراننان قەمىز جاقسى؛ اعاشتان نەمىر بەرىك؛ تەزەكتەن تاس اۋىر؛ تۇلكىدەن قاسقار ۇلكەن؛ كەسەرتكىدەن جىلان ۇزىن؛ تۇيدەن عېپىل زور؛ شەكپەندەن كۇپى قالىك؛ بۇلدىرگەندەن شىمە قىزىل؛ جازىۋدان وقىۇ وڭاي؛ نەگىزدەن كول كىشى؛ ايدان كۇن چارىق؛ ئايقتان قۇرىق ۇزىن؛ بېيىدايدان ئارى ۇساق؛ كىمىزدەن شوبەرەك چۇقا؛ كولىدەن تەڭىز تەرەك؛ قانمىقتان قەمىز سۇيىق .

نىزدەتمۇ. وسىلار سىياقتى سۆزدەردى بالالارغا ئابىتىرىۇ .

§ 9) 3 تاڭداۋلى شىراي نارسەنىك سىيىقى نە ونە ارتىق، نە ونە كەمەن كورسەتتىدى؛ ونى كورسەتمۇ ۇشىن، جاي شىرايداعى سۆزدىك الدىنا ەك ئاق، ئاب، نىم، بەك، قاس دەگەن سۆزدەر قوسىلىپ ايتىلادى ماسەلەن: ەك جاقسى: ئاق شەشىن: ئاب زىمىرەك : نىم قورقاق؛ بەك نازىك؛ قاس بانىر؛ باسقادا سوندايلار . 3) داغدىلاندىرىۇ. جاي شىرايلى سۆزدەر ئابىتىرىپ ولارغا تاڭداۋ سۆزدە- رىن قوستىرتىۇ .

§ 10) تاڭداۋلى شىراي ەكىنىشى نۇرلى دە بولادى: جاي شىرايداعى سوز تاڭداۋلى شىرايغا تۇسۇگە باس دىبىستارى يا باس بۇۋىندارى بولەك الدىنەب، وعان «پ» دىبىسى جالعانىپ، سول بولەكتەنگەن دىبىستار سوز الدىنا قوبىلىپ ايتىلادى. ماسالان: ا - نىق = اب - انىق، و - لاقى = وپ - ولانق، شو - لاقى = شوپ - شولاق قە - سقا = قىپ - قىسقا تا - پىناقى = ئاپ - ئاپىناقى، جا - لپاقى = چاپ - جالپاقى سە - مىز = سەپ - سەمىز، د - قشام = پ - نقشام، سولايشا باسقارلىدا .

4) داغدىلاندىرىۇ جاي شىرايداعى سۆزدەردى ئابىتىرىپ، ولارغا « پ » قوستىرىپ تاڭداۋلى شىراي ەتكىزىۇ

§11) كەيدە تاڭداۋ قوسالقى سۆزدەرنىڭ ورنىغا باسقا سۆزدەردە جۇرەدى . ماسەلەن: وتە جاقسى ، ايرىقشا جۇيرىك ، اسا قۇنناقتى . تىبىنى ادمە ارتىقشا شەبەر . وتە ، ايرىقشا ، ارتىقشا ، تىبىنى ، اسا دەگەن سۆزدەر مۇندا ەك ، ناق ، تاب ، نىم ، بەك ، قاس دەگەن سۆزدەردىڭ ورنىندا ايتىلىپ تۇر .
 §12) داغدالاندىرۇ . جاي شىرايداعى سۆزدەردى تابىقىزىپ ، ولارعا وتە ، ايرىق - شا ، ارتىقشا ، اسا ، تىبىنى ، دەگەن ، دەگەن سۆزدەردى قوستىرىپ ، تاڭداۋ شىراي تىزىرۇ .

ەسكە تۇ . ەسىدەر زاتنىڭ سىنىن دا ، سىنىڭ سىنىن دا كورسەتەدى ؛ ماسەلەن ، جاقسى كىسى دەپ دە ، جاقسى ەتكەن دەپ دە ايتامىز ؛ جامان ات دەپ دە ، جامان جۇرەدى دەپ دە ايتامىز ؛ وڭعاي جۇمىس دەپ دە وڭعاي نىستەدىم دەپ دە ايتامىز ؛ شاپشاڭ ادام دەپ دە ، شاپشاڭ سويلەيدى دەپ دە ايتەمىز ؛ شاپان ات دەپ دە ، شاپان جۇرەدى دەپ دە ايتامىز ؛ بۇلار ۇستەۋ سۆزدەردىڭ ورنىغا جۇرگەندىكتەن ناق سىن - ەسىم بولماي ۇستەۋ سىمەك بولادى .

§12) سىن - ەسىمنىڭ كەي بىرەۋلەرى زات - ەسىمنىڭ ورنىغا جۇرەدى : ماسەلەن: « ارزان ەتنىڭ سورپاسى تانىماس » دەپ ايتىلادى . « ارزان ەتنىڭ » دەگەن ەكى سۆزدىڭ ورنىغا « ارزان » دەگەن جالغىز سۆز جاراپ تۇر سوندىق ئان مۇنداي ، زات بىن سىن ورنىغا بىردەي جۇرەتۇن سۆزدەردى ، زاتسىماق سىن دەيمىز . زاتسىماق سىنىنىڭ جالغاۋلارى دا ، زات - ەسىم جالغاۋلارى دا بىردەي . جالغاۋ جاي سىنىنىڭ وزىنە جالغانباي ، سوڭىنداعى زات ەسىمگە جالغانداي ؛ زاتسىماق سىنىنىڭ وزىنە جالغانداي .

I. زاتسىماق سىن .

كوبشە	جەكەشە	1) «الاسا» دەگەن سۆز .
الاسالار	الاسا	اتاۋ كىم ؟
الاسالاردىڭ	الاسانىڭ	بىلكنەۋ كىمنىڭ ؟
الاسالارعا	الاساعا	بارىستاۋ كىمگە ؟
الاسالاردى	الاسانى	تابىستاۋ كىمدى ؟
الاسالاردا	الاسادا	جاتىستاۋ كىمدە ؟
الاسالاردان	الاسادان	ئىچىستاۋ كىمنەن ؟

2) «سەمىز» دەگەن سۆز

كوبشە	جەكەشە	اتاۋ نە ؟
سەمىزدەر	سەمىز	بىلكنەۋ نەنىڭ ؟
سەمىزدەردىڭ	سەمىزدىڭ	بارىستاۋ نەكە ؟
سەمىزدەرگە	سەمىزگە	

قايىستاۋ	قانداي مالداردى؟	سەمىز مالداردى
چاتىستاۋ	قانداي مالداردا؟	سەمىز مالداردا؟
شەمىستاۋ	قانداي مالداردان؟	سەمىز مالداردان.

مۇنان جالعاۋلار سىن سەمىگە جالعاىباي سوگىنداى زات سەمىگە جالعاىدا.
مۇندىسى كورىندى.

داعدىلاندىرىۋ: جاي سىندى سوزدەردى جالعاۋلانۇ، ماسەلەن، باي تازاق،
ساراك كىسى. قارا سەمىر، نورى ات، قىزىل شاپان، اق كويىلەك، زىرەك بالا،
باسقا سوندايلار.

3) « التىن اقشا » دەگەن سوز

مەكەشە: اناۋ	قانداي اقشا؟	التىن اقشا
ئىلىكتەۋ	قانداي اقشانىك؟	التىن اقشانىك
بارىستاۋ	قانداي اقشاعا؟	التىن اقشاعا
تابىستاۋ	قانداي اقشانى؟	التىن اقشانى
چاتىستاۋ	قانداي اقشادا؟	التىن اقشادا
شەمىستاۋ	قانداي اقشادان؟	التىن اقشادان
كويىشە: اناۋ	قانداي اقشالار؟	التىن اقشالار
ئىلىكتەۋ	قانداي اقشالاردىك؟	التىن اقشالاردىك
بارىستاۋ	قانداي اقشالارعا؟	التىن اقشالارعا
تابىستاۋ	قانداي اقشالاردى؟	التىن اقشالاردى
چاتىستاۋ	قانداي اقشالاردا؟	التىن اقشالاردا
شەمىستاۋ	قانداي اقشالاردان؟	التىن اقشالاردان

سەكەرتىۋ: « قانداي اقشا؟ » دەگەن سۇراۋدىڭ ورنىدا « نە اقشا؟ »
دەيدە سۇرالادى. قاتتا نەك سىنىدا « قانداي » دان كورى « نە » دەپ سۇراۋ
كويىرەك جۇمىسالادى.

داعدىلاندىرىۋ. نەك سىنىن كورسەتەنۇن سوزدەردى جالعاۋلانۇ، ماسەلەن،
كۆمەس قاسىق، اعاش اباي، قايس جۇگەن جانا باسقا سونداي سوزدەردى.

سەن - ەسەمىنەن تۇۋعان سوز دەر .

تۇبىر سەن-ەسەمدەر زاتنىڭ سەنداردىن كورسەتەدى . نارسەنىڭ سەنى قالىبتى كۇيىنەن تەسقىرى بولسا، ياكى سەنغان وتەتۇن باسقا نارسە يا مەس بولسا، سەن-ەسەمىنەن ەنر تۇرلى جۇرناقئار جالغانادى .

(1) «لاۋ» (لەۋ، داۋ دەۋ، ناۋ، نەۋ) جۇرناق سەن-ەسەمىنەن، انىق سول سەن ەمەستىگەن كورسەتەنۇ ۇشەن جالغانادى، ماسەلەن، «سارى» دەگەن سوزگە «لاۋ» جۇرناقەن جالغاب «سارلاۋ» دەپ، انىق سارى ەمەستىگەن كورسەتەمىز؛ «كەر» دەگەن سوزگە «لەۋ» جۇرناقەن جالغاب «كەرلەۋ» دەپ انىق كەر ەمەستىگەن كورسەتەمىز؛ «ۇزىن» دەگەن سوزگە «داۋ» جۇرناقەن جالغاب «وزىنداۋ» دەپ ونشا ۇزىن ەمەستىگەن كورسەتەمىز؛ «كۇرەك» دەگەن سوزگە «دەۋ» جۇرناقەن جالغاب «كۇرەكەۋ» دەپ، انىق كۇرەك ەمەستىگەن كورسەتەمىز؛ «اق» دەگەن سوزگە «ناۋ» جۇرناقەن جالغاب «اقتاۋ» دەپ، انىق اق ەمەستىگەن كورسەتەمىز؛ «كوك» دەگەن سوزگە «تەۋ» جۇرناقەن جالغاب «كوكتەۋ» دەپ، انىق كوك ەمەستىگەن كورسەتەمىز.

(1) داغدىلاندىرۇ . «لاۋ» (لەۋ، داۋ، دەۋ، ناۋ، نەۋ) جۇرناقئارى جالغانارلىق سەن-ەسەمدەر ئايقىزىپ، جالغانىۋ .

(2) «شىل» جۇرناق سەن-ەسەمىنەن، سول سەنغا بەيمىدىگەن كورسەتەنۇ ۇشەن جالغانادى، ماسەلەن، «اق» دەگەن سوزگە «شىل» جۇرناقەن جالغاب، «اقتىل» دەپ، اق تۈسكە بەيمىدىگەن كورسەتەمىز؛ «كوك» دەگەن سوزگە «شىل» جۇرناقەن جالغاب، «كوكشىل» دەپ، كەك تۈسكە بەيمىدىگەن كورسەتەمىز . كەي سەن-ەسەمدەرگە «شىل» ورنىغا «ەمىل»، «ەمىلت»، جۇرناقئار جالغانادى، ماسەلەن: «سارى» - سارەمىل ياكى «سارەمىلت»، «سۇر» - سۇرەمىل، ياكى «سۇرەمىلت»، «بوز» - «بوزەمىل»، ياكى «بوزەمىلت»، «وقتىزىل»، - قىزەمىل ياكى «قىزەمىلت»، «تورى»، - «تورەمىل»، جانا باسقا سوندايلار .

كەي سەن-ەسەمدەرگە «ەمىلت» ورنىغا «قىلتىم» جۇرناق جالغانادى؛ ماسەلەن، «اششى»، «اشقىلتىم»، «تۇشى»، «تۇشىلتىم» . داغدىلاندىرۇ . «شىل»، «ەمىل»، «ەمىلت»، «قىلتىم»، جۇرناقئار جالغانارلىق سوزدەر ئايقىزىپ جالغانىۋ .

(8) «لىق» (لىك، دىق، دىك، نىق، نىك) جۇرناق سەن-ەسەمىنەن، سول سەنغان

شىققان دەرە كىسىز زاتنىڭ ەسىمىن كورسەتمىۋۇشىن جالغانادى، ماسەلەن، «جاقسى» دەگەن سوزگە «لىق» جۇرناقىن جالغاب، «جاقسىلىق» دەگەن دەرە كىسىز زاتنىڭ ەسىمىن كورسەتمەيمىز. «يىگى» دەگەن سوزگە «لىك» جۇرناقىن جالغاب، «يىگىلىك» دەگەن دەرە كىسىز زاتنىڭ ەسىمىن كورسەتمەيمىز؛ «اراز» دەگەن سوزگە «دىق» جۇرناقىن جالغاب، «ارازدىق» دەگەن دەرە كىسىز زاتنىڭ ەسىمىن كورسەتمەيمىز؛ «تەڭ» دەگەن سوزگە «دىك» جۇرناقىن جالغاب، «تەڭدىك» دەگەن دەرە كىسىز زاتنىڭ ەسىمىن كورسەتمەيمىز؛ «توق» دەگەن سوزگە «تىق» جۇرناقىن جالغاب، «توقتىق» دەگەن دەرە كىسىز زاتنىڭ ەسىمىن كورسەتمەيمىز؛ زىيرەك دەگەن سوزگە «تىك» جۇرناقىن جالغاب، «زىيرەكتىك» دەگەن دەرە كىسىز زاتنىڭ ەسىمىن كورسەتمەيمىز جانا باسقا سوندايلار.

داغدىلاندىرىۋۇ «لىق» (لىك، دىق، دىك، تەق، تىك)، جۇرناقتار جالغانارلىق سوزدەر تاپقىزىپ جالغاتمۇ.

4) «شىلىق» (شىلىك) جۇرناقى سىن-ەسىمىنە سول كۇيى قالمىپ بولغاندىن كورسەتمىۋۇشىن جالغانادى، ماسەلەن، «تار» دەگەن سوزگە «شىلىق» جۇرناقىن جالغاب، «تارشىلىق» دەپ، تار كۇيى قالمىپ بولغاندىن كورسەتمەيمىز؛ «ەركىن» دەگەن سوزگە «شىلىك» جۇرناقىن جالغاب، «ەركىنشىلىك» دەپ، ەركىن كۇيى قالمىپ بولغاندىن كورسەتمەيمىز جانا باسقا سوندايلار.

4) داغدىلاندىرىۋۇ «شىلىق» (شىلىك) جۇرناقتارىن جالغانارلىق سوزدەر تاپقىزىپ جالغاتمۇ.

ەسكەرتىۋۇ. «كىشكەنە» (ازغانا) دەگەن سىن-ەسىمدەر قوس

سوزدەر: كىشكەنە=كىشى، گانا: ازغانا=ازغانا.

5) «لا» (لە، دا، دە، تاتە) جۇرناقى سىن-ەسىمىنە سول تۇردە بولدىرىۋۇشىن جالغانادى، ماسەلەن، «جاقسى» دەگەن سوزگە «لا» جۇرناقىن جالغاب، «جاقسىلا» دېمىز (جاقسى تۇردە بولدىرىۋۇشىن)؛ «ادەمە» دەگەن سوزگە «لە» جۇرناقىن جالغاب، «ادەمەلە» دېمىز. (ادەمە تۇردە بولدىرىۋۇشىن)؛ «جامان» دەگەن سوزگە «دا» جۇرناقىن جالغاب، «جاماندا» دېمىز (جامان تۇردە بولدىرىۋۇشىن)؛ «تەڭ» دەگەن سوزگە «دە» جۇرناقىن جالغاب، «تەڭدە» دېمىز (تەڭ بولدىرىۋۇشىن)؛ «اق» دەگەن سوزگە «تا» جۇرناقىن جالغاب، «اقتا» دېمىز. (اق تۇسە بولدىرىۋۇشىن)؛ «تەكەس» دەگەن سوزگە «تە» جۇرناقىن جالغاب، «تەكەسە» دېمىز (تەكەس بولدىرىۋۇشىن).

6) داغدىلاندىرىۋۇ. «لا» (لە، دا، دە، تا، تە) جۇرناقتار جالغانارلىق سوزدىردى تاپقىزىپ، جالغاتمۇ.

6) «ار» (ەر) جۇرناقى سىن-ەسىمىنە سول تۇردە بولمۇۇشىن جالغانادى، ماسەلەن، «اق» دەگەن سوزگە «ار» جۇرناقىن جالغاب، «اچار» دېمىز (اق)

تۇردە بولمۇ ؟ (ۋىشىن)؛ «كوك» دەگەن سوزگە «ەر» جۇرناقىن جالعاپ، «كوكەر» دەيمىز. (كوك تۇردە بولمۇ ؟ۋىشىن).

بۇل جۇرناقتار ورنىغا «اي» (ەي) جۇرناقىن جالعاپ، «قوگىراي» دەيمىز. (قوگىر تۇردە بولمۇ ؟ۋىشىن)؛ «كوب» دەگەن سوزگە «ەي» جۇرناقىن جالعاپ «كوبەي» دەيمىز (كوب كۇيىندە بولمۇ ؟ۋىشىن).

ەسكەرتىمۇ: «ار» (ەر)، «اي» (ەي) جۇرناقىنار اياغى داۋىستى سوزدەرگە «ر» بولىپ جالعانادى، ماسەلەن: قىسقا-قىسقار، ەسكى-ەسكىر. (6 داغدىلاندىرىۋ: «ار» (ەر)، «اي» (ەي) جۇرناقتار جالعاىارلىق سوزدەر ئابقىزىپ جالعاىمۇ.

(7 «سىن» جۇرناقى سىن-ەسىمىنە سول سىندى سىياقتانىۋ ؟ۋىشىن جالعاىادى؛ ماسەلەن، «جاسى» دەگەن سوزگە «سىن» جۇرناقىن جالعاپ، «جاقسىسىن» دەيمىز. (جاقسى سىياقتانىۋ ؟ۋىشىن)؛ «ۈلكەن» دەگەن سوزگە «سىن» جۇرناقىن جالعاپ «ۈلكەنسىن» دەيمىز (ۈلكەن سىياقتانىۋ ؟ۋىشىن). (7 داغدىلاندىرىۋ: «سىن» جۇرناقى جالعاىارلىق سوز ئابقىزىۋ.

3) سان - ەسىم.

§ 14) سان-ەسىم نارسەلەردىڭ ەسەبىن، ئرەتىن كورسەتەتۇن سوزدەر. ەسەبىن كورسەتەتۇن سوزدەر، ماسەلەن، «بىر، ەكى، ۇش، تورت، بەس، التى، جەتى، سەگىز، ئوعىز، ون، جىمىرما، وتىز، قىرىق، ەلمۇ، الپىس، جەتپىس، ەكسىن، توقسان، ۇز، مىڭ، مىللىيون؛ بۇلار ەسەبتىك دەپ اىلادى. ئرەتىن كورسەتەتۇن سوزدەر ماسەلەن: «بىرىنشى، ەكىنشى، ۇشىنشى، تۇرتىنشى، بەسىنشى، التىنشى، جەتىنشى، سەگىزىنشى، ئوعىزىنشى، ونىنشى، جىمىرمانشى، وتىزىنشى، قىرىقىنشى، ەلمۇنىنشى، الپىسىنشى، جەتپىسىنشى، سەكسەنشى، توقسانىنشى، ۇزىنشى، مىڭىنشى، مىللىيونىنشى؛ بۇلار ئرەتتىك دەپ اىلادى.

ەسەبتىك سان - ەسىم.

§ 15) ەسەبتىك سان ەكىگە بولىنەدى.

بىرى جوعارغى كورسەتىلگەن قالىبشا ايتىلادى؛ ول جايى ەسەبتىك. ەكىنشى زات ەسىمگە قىركەلمەي سوبلەنەتۇندىگىنەن باسقاراق ايتىلادى: «بىر-بىرەۋ، ەكى-ەكەۋ، ۇش-ۇشەۋ، تورت-تۇرتەۋ، بەس-بەسەۋ، التى-التاۋ، جەتى-جەتەۋ، بۇلايشا ايتىلمۇ جەتىگە شەپىن اق بار. بۇلار جاداىاي ەسەبتىك دەپ اىلادى.

§ 16) ھەبىتىڭ ۈلكەندەتە سانالادى، ماسەلەن: «ون ھېرە دەگەندە ۈھلى ۈلكەندىن ايتىپ، سونان سولڭ كىشىسىن ايتامىز: ول «ون» نىڭ بىردەن ۈلكەندىگىنەن؛ «ەلىۋ التى» دەگەندە ۈھلى «ەلىۋدى» ايتىپ سونان سەڭ «التىنى» ايتامىز. ول «ەلىۋدىڭ «التىدان» ۈلكەندىگىنەن. «جۇز ەلىۋ» دەگەندە ۈھلى «جۇدى» ايتىپ سونان سولڭ «ەلىۋدى» ايتامىز: ول «جۇز» دىڭ «ەلىۋ» دەن ۈلكەندىگىنەن.

بىرەتتىك سان - ھىسىم .

§ 17) بىرەتتىك دە ۈلكەندەتە سانالادى؛ ماسەلەن، «ون ھېرىشى» دەگەندە، ۈھلى «وندى» ايتىپ، سونان سولڭ «ھېرىشى» دەيمىز، «ەلىۋ التىشى» دەگەندە «ەلىۋ» دى ايتىپ سونان سولڭ «التىشى» دەيمىز، «جۇز ەلىۋىشى» دەگەندە «جۇزدى» «ەلىۋ» دەن بۇرىن ايتامىز. بىرەتتىك بەن سانالغاندا ھەبىتىڭ بەن سانالغانداي ايتىلىپ كەلىپ ەڭ اقىرعى سوزدىڭ اياغىدا بىرەتتىك جۇرناعى «ىشى» جالغانادى؛ ماسەلەن، «مىڭ توعىز جۇز جىيىرما بەسىشى»، «مىڭ توعىز جۇز ون تورتىشى» دەگەندەي .

§ 18) بۇلاردان باسقا نارسەنىڭ بۇتىنى ھەسس، - بولشەگىنىڭ ساندىن كورسەتەتۇن سوزدەر بار؛ ولار «بولشەك» دەپ اتالادى. بولشەك سان چارتى، چارىم، شىپىرەك. قازاتنىڭ تىلىندە بولشەك ساندىڭ ھىسىمى تىبىتى از .

§ 19) سان - ھىسىم جالغاۋلارى زات - ھىسىم، سىن - ھىسىم جالغاۋلارى مەن بىردەي ايتىلىۋىنا قاراي جالغاۋلار ياتىگىلىي سانغا جالغانادى، ي جانىنداى باسقا ھىسىمگە جالغانادى. جاداعاي ھەبىتىڭ باسقا ھىسىمگە قوسارلانىپ ايتىلمايتۇن بو. لغاندىقتان جالغاۋلارولارغا قاي كەزدەدە وزىنە جالغانادى. مىسالدار تىپ قارايتىق.

ھەبىتىڭ سان - ھىسىم

I. جاي جالغاۋ

جاداعاي ھەبىتىڭ

1) جۇۋان سوزدىڭ جالغاۋلارى:

كوبشە	جەكەشە	سوز.	«التاۋ»، دەگەن
التاۋلار	تتاۋ	نەشەۋ؟	التاۋ
التاۋلاردىڭ	التاۋدىڭ؟ نەشەۋلەردىڭ؟	نەشەۋدىڭ؟	تلكەنەۋ
التاۋلارغا	تتاۋغا نەشەۋلەرگە؟	نەشەۋگە؟	بارستاۋ

نابىستاۋ	نەشەۋدى؟	التاۋدى	نەشەۋلەردى؟	التاۋلاردى
جانىستاۋ	نەشەۋدە؟	التاۋدا	نەشەۋلەردە؟	التاۋلاردا
شەمىستاۋ	نەشەۋدەن؟	التاۋدان	نەشەۋلەردەن؟	التاۋلاردان

II. جىگىمشكە سوزدىڭ جالعاۋلارى:

«بىرەۋ»، دەگەن سوز.	جەكەشە	كوبشە
اتاۋ	بىرەۋ	بىرەۋلەر؟
بىلىكتەۋ	بىرەۋدىڭ	بىرەۋلەردىڭ؟
بارىستاۋ	بىرەۋگە	بىرەۋلەرگە؟
نابىستاۋ	بىرەۋدى	بىرەۋلەردى؟
جانىستاۋ	بىرەۋدە	بىرەۋلەردە؟
شەمىستاۋ	بىرەۋدەن	بىرەۋلەردەن؟

داغدىلاندىرىۋ. جاداعاي سانداغى سوزدەردىڭ بارشاسىن جالعاۋلانمۇ.

جاي سەبىتىك

«ون كىسى» دەگەن سوز.	جەكەشە	كوبشە
اتاۋ	ون كىسى	جونى
بىلىكتەۋ	ون كىسىنىڭ؟	-
بارىستاۋ	نەشە كىسىگە؟	-
نابىستاۋ	نەشە كىسىنى؟	-
جانىستاۋ	نەشە كىسىدە؟	-
شەمىستاۋ	نەشە كىسىدەن؟	-

داغدىلاندىرىۋ. وسى ۇلگى بويىنشا جاي سەبىتىكتەردىڭ باسقۇچلارنىن جالعاۋلانمۇ.

رەتتىك.

«توعىزىنشى» دەگەن سوز.	جەكەشە	كوبشە
اتاۋ	نەشىنشى؟	توعىزىنشىلار
بىلىكتەۋ	نەشىنشىنىڭ؟	توعىزىنشىلاردىڭ
بارىستاۋ	نەشىنشىگە؟	توعىزىنشىلارغا
نابىستاۋ	نەشىنشىنى؟	توعىزىنشىلاردى
جانىستاۋ	نەشىنشىدە؟	توعىزىنشىلاردا
شەمىستاۋ	نەشىنشىدەن؟	توعىزىنشىلاردان

II. جاق جالعاۋ.

قاۋەلدەۋ.

ۋىگاشا تاۋەلدەۋ.

تىنىشىم	التاۋىم،	جىيرمام،	1 نىشى جاق	جە كەشە:
تىنىشىڭ	التاۋىڭ،	جىيرماڭ،	2 نىشى جاق	
تىنىشىسى	التاۋى،	جىيرماسى،	3 نىشى جاق	
تىنىشلارمىز	التاۋلارمىز،	جىيرمالارمىز،	1 نىشى جاق	كويشە:
تىنىشلارىڭ	التاۋلارىڭ،	جىيرمالارىڭ،	2 نىشى جاق	
تىنىشلارى	التاۋلارى،	جىيرمالارى،	3 نىشى جاق	

ورتاق تاۋەلدەۋ.

تىنىشىمىز	التاۋىمىز،	جىيرمامىز،	1 نىشى جاق	جە كەشە:
تىنىشىڭىز	التاۋىڭىز،	جىيرماڭىز،	2 نىشى جاق	
تىنىشىسى	التاۋى،	جىيرماسى،	3 نىشى جاق	
تىنىشلارمىز	التاۋلارمىز،	جىيرمالارمىز،	1 نىشى جاق	كويشە:
تىنىشلارىڭىز	التاۋلارىڭىز،	جىيرمالارىڭىز،	2 نىشى جاق	
تىنىشلارى	التاۋلارى،	جىيرمالارى،	3 نىشى جاق	

جىكتەۋ.

انايى جىكتەۋ.

تىنىشىمىن	التاۋىمىن،	تىنىشىمىن،	1 نىشى جاق	جە كەشە:
تىنىشىسىمىن	التاۋىسىمىن،	تىنىشىمىن	2 نىشى جاق	
تىنىشى	التاۋى،	تىنىشى	3 نىشى جاق	
—	—	—	1 نىشى جاق	كويشە
—	—	—	2 نىشى جاق	
تىنىشلار	التاۋلار	تىنلار	3 نىشى جاق	

سىپايى جىكتەۋ.

تىنىشىمىز	التاۋىمىز،	تىنىشىمىز،	1 نىشى جاق	جە كەشە:
تىنىشىڭىمىز	التاۋىڭىمىز،	تىنىشىمىز،	2 نىشى جاق	
تىنىشىسىمىز	التاۋى،	تىنىشىمىز،	3 نىشى جاق	
تىنىشلارمىز	التاۋلارمىز،	تىنلارمىز،	1 نىشى جاق	كويشە:
تىنىشلارىمىز	التاۋلارىمىز،	تىنلارىمىز،	2 نىشى جاق	
تىنىشلارى	التاۋلارى،	تىنلارى،	3 نىشى جاق	

تاۋەلدەۋدى سەبتەۋ.

(1) سەبتەۋ

1- كاشا تاۋەلدەۋدى سەبتەۋ.

«نور تىشى» دەگەن سوز.

8-ئىشى جاق	2-ئىشى جاق	1-ئىشى جاق	جەكەشە:
*نور تىشىنىڭ	*نور تىشىنىڭ	*نور تىشىنىڭ	اتاۋ
*نور تىشىنىڭ	*نور تىشىنىڭ	*نور تىشىنىڭ	ئىلىكتەۋ
نور تىشىنىڭ	نور تىشىنىڭ	نور تىشىنىڭ	بارستاۋ
*نور تىشىنىڭ	*نور تىشىنىڭ	*نور تىشىنىڭ	تابىستاۋ
نور تىشىنىڭ	نور تىشىنىڭ	نور تىشىنىڭ	جاتىستاۋ
نور تىشىنىڭ	نور تىشىنىڭ	نور تىشىنىڭ	شەمىستاۋ

ئوربىشە:

نور تىشىنىڭ	نور تىشىنىڭ	نور تىشىنىڭ	اتاۋ
نور تىشىنىڭ	نور تىشىنىڭ	نور تىشىنىڭ	ئىلىكتەۋ
نور تىشىنىڭ	نور تىشىنىڭ	نور تىشىنىڭ	بارستاۋ
نور تىشىنىڭ	نور تىشىنىڭ	نور تىشىنىڭ	تابىستاۋ
نور تىشىنىڭ	نور تىشىنىڭ	نور تىشىنىڭ	جاتىستاۋ
نور تىشىنىڭ	نور تىشىنىڭ	نور تىشىنىڭ	شەمىستاۋ

داعىدىلاندىرۇ. باسقا رەتتىكىلەردى الېمې، و كاشا تاۋەلدەۋ نۇرىندە سەبتەۋ.

2- ورتاقى تاۋەلدەۋدى سەبتەۋ.

«جەتەۋ» دەگەن سوز.

3-ئىشى جاق	2-ئىشى جاق	1-ئىشى جاق	جەكەشە:
جەتەۋى	جەتەۋىگىز	جەتەۋىمىز	اتاۋ
جەتەۋىنىڭ	جەتەۋىگىزدىڭ	جەتەۋىمىزدىڭ	ئىلىكتەۋ
جەتەۋىنىڭ	جەتەۋىگىزگە	جەتەۋىمىزگە	بارستاۋ
جەتەۋىنىڭ	جەتەۋىگىزدى	جەتەۋىمىزدى	تابىستاۋ
جەتەۋىنىڭ	جەتەۋىگىزدە	جەتەۋىمىزدە	جاتىستاۋ
جەتەۋىنىڭ	جەتەۋىگىزدەن	جەتەۋىمىزدەن	شەمىستاۋ

ئوربىشە:

جەتەۋىلەرى	جەتەۋىلەرگىز	جەتەۋىلەرىمىز	اتاۋ
جەتەۋىلەرىنىڭ	جەتەۋىلەرگىزدىڭ	جەتەۋىلەرىمىزدىڭ	ئىلىكتەۋ
جەتەۋىلەرىنىڭ	جەتەۋىلەرگىزگە	جەتەۋىلەرىمىزگە	بارستاۋ

قايىستاۋ جەنەۋلەر يىمىزدى جەنەۋلەر يىگىزدى جەنەۋلەر يىن
 جاتىستاۋ جەنەۋلەر يىمىزدە جەنەۋلەر يىگىزدە جەنەۋلەر يىندە
 شىمىستاۋ جەنەۋلەر يىمىزدەن جەنەۋلەر يىگىزدەن جەنەۋلەر يىنەن
 داغدىلار بىرۋ. باسقا جاداعاي سەبىتىك سوزدەردى ورتاق تاۋەلدەۋ تۇرىندە
 جالعاۋلاتىۋ.

2 جىكتەۋ.

1- وڭاشا تاۋەلدەۋدى انابى جىكتەۋ.

جەكەشە:	تاۋىم	تاۋىڭ،	تاۋى
1- يىشى جاق	—	تاۋىڭمىن،	تاۋىمىن
2- يىشى جاق	تاۋىمىسىن	(تاۋىڭمىن)	تاۋىسىن
3- يىشى جاق	تاۋىم،	تاۋىڭ،	تاۋى
كويشە	تاۋىلارم،	تاۋىلارڭ،	تاۋىلارى
1- يىشى جاق	—	تاۋىلارڭمىن	تاۋىلارمىن
2- يىشى جاق	تاۋىلارمىسىن	(تاۋىلارڭمىن)	تاۋىلارمىسىن
3- يىشى جاق	تاۋىلارم	تاۋىلارڭ	تاۋىلارى

2 - وڭاشا ۋتاەلدەۋدى سىپايى جىكتەۋ.

جەكەشە:	تاۋىم	تاۋىڭ	تاۋى
1- يىشى جاق	—	تاۋىڭمىن	تاۋىمىن
2- يىشى جاق	تاۋىمىسىن	(تاۋىڭمىن)	تاۋىسىن
3- يىشى جاق	تاۋىم	تاۋىڭ	تاۋى
كويشە:	تاۋىلارم	تاۋىلارڭ	تاۋىلارى
1- يىشى جاق	—	تاۋىلارڭمىن	تاۋىلارمىن
2- يىشى جاق	تاۋىلارمىسىن	(تاۋىلارڭمىن)	تاۋىلارمىسىن
3- يىشى جاق	تاۋىلارم	تاۋىلارڭ	تاۋىلارى

3- ورتاق تاۋەلدەۋدى انابى جىكتەۋ.

جەكەشە	تاۋىمىز	تاۋىڭىز	تاۋى
1- يىشى جاق	—	تاۋىڭىزىمىن	تاۋىمىن
2- يىشى جاق	تاۋىمىزسىن	(تاۋىڭىزىمىن)	تاۋىمىسىن
3- يىشى جاق	تاۋىمىز	تاۋىڭىز	تاۋىم

التاۋلارى	التاۋلارىكىز	التاۋلارىمىز	كوبىشە:
التاۋلارىكىمىن	التاۋلارىكىزىمىن	—	1-ئىشى جاق
التاۋلارىسىمىن	(التاۋلارىكىزسىمىن)	التاۋلارىمىزسىمىن	2-ئىشى جاق
التاۋلارى	التاۋلارىكىز	التاۋلارىمىز	3-ئىشى جاق

4 - ورتاق تاۋەلدەۋدى سىپايى جىكتەۋ.

التاۋى	التاۋىكىز	التاۋىمىز،	جەكەشە:
التاۋىمىز	التاۋىكىزىمىز	—	1-ئىشى جاق
التاۋىسىمىز	(التاۋىكىزسىمىز)	التاۋىمىزسىمىز	2-ئىشى جاق
التاۋى	التاۋىكىز	التاۋىمىز	3-ئىشى جاق

التاۋلارى	التاۋلارىكىز	التاۋلارىمىز	كوبىشە:
التاۋلارىمىز	التاۋلارىكىزىمىز	—	1-ئىشى جاق
التاۋلارىسىمىز	(التاۋلارىكىزسىمىز)	التاۋلارىمىزسىمىز	2-ئىشى جاق
التاۋلارى	التاۋلارىكىز	التاۋلارىمىز	3-ئىشى جاق

سان ھەممىنەن تۇۋغان سوز دەرى.

تۇپىر سان-ھەممىدەر زاتنىڭ جاي سانىن كورسەتەدى. ماسەلەن: «بىر ات، ەكى قوي، ۇش سىيىر تاغىسىن تاغى سۇنداي: جاي سانغا باسقا ماغانا كىرە. تۇن بولسا، وندا سان-ھەممىنە ار تۇرلى جۇرناقنار قوسىلادى، ماسالان، نارسەنىڭ رەتىن كورسەتەۋ ۇشىن سان-ھەممىنە «نەشى» جۇرناغىن جالغاب، رەتنىڭ سان-ھەممى ەتمىب وتىرمىز. سول سىياقتى باسقا جۇرناقنار كىرىسىب، سان ھەممىنە تۇب ماغاناسىنان وزگەرەك ار تۇرلى ماغانا بەرەدى.

مىسالدار:

1) «لىق» (لىك، دىق، دىك، نىق، نىك) جۇرناقى «لىق» سان ھەممىنە سول سانغا جۇرەتۇن زاتنىڭ ھەممىن اتاۋ ۇشىن جالغانادى؛ ماسەلەن: «التى» دەگەن سوزگە «لىق» جۇرناغىن جالغاب، «التىلىق» دەگەن (التىغا جۇرەتۇن زاتنىڭ ھەممىن اتاۋ ۇشىن): «جەنى» دەگەن سوزگە «لىك» جۇرناغىن جالغاب، «جەنلىك» دەگەن: (جەنگە جۇرەتۇن زاتنىڭ ھەممىن اتاۋ ۇشىن): «ون» دەگەن سوزگە «دىق» جۇرناغىن جالغاب، «وندىق» دەگەن (ونغا جۇرەتۇن زاتنىڭ ھەممىن اتاۋ ۇشىن): «سەگىز» دەگەن سوزگە «دىك» جۇرناغىن جالغاب، «سەگىزدىك» دەگەن (سەگىزگە جۇرەتۇن زاتنىڭ اتىن اتاۋ ۇشىن) «الپىس» دەگەن سوزگە «نىق» جۇرناغىن جالغاب، «الپىسنىق» دەگەن (الپىسقا جۇرەتۇن زاتنىڭ ھەممىن اتاۋ ۇشىن): «جەتپىس» دەگەن سوزگە «نىك» جۇرناغىن جالغاب، «جەتپىستىك» دەگەن (جەتپىسكە جۇرەتۇن زاتنى اتاۋ ۇشىن) جانا باسقا سۇنداى سوزدەر.

داعىدىلاندىرىۋ: سان ھەممىنە «لىق» (لىك، دىق، دىك، نىق، نىك) جۇرناقناردى جالغانتۇ.

2) «لا» (لە، دا، دە، تا، تە) جۇرناقى سان ھەممىنە دلغى سول سان مەن ەسەبتەۋ ۇشىن جالغانادى؛ ماسەلەن: «جىيىرما» دەگەن سوزگە «لا» جۇرناغىن جالغاب، «جىيىرمالا» دەيمىز: (ىلغى جىيىرما مەن ەسەبتەۋ ۇشىن)، «ەكى» دەگەن سوزگە «لە» جۇرناغىن قوسىب «ەكىلە» دەيمىز: (ىلغى ەكى مەن ەسەبتەۋ ۇشىن): «توغىز» دەگەن سوزگە «دا» جۇرناغىن جالغاب، «توغىزدا» دەيمىز: (ىلغى توغىز بىن ەسەبتەۋ ۇشىن): «قىرىق» دەگەن سوزگە «ئا» جۇرناغىن

جالعاب، «قىرىقتا» دەيمىز (ئىلمى قىرىق بىن سەبئەۋ «ۋىشىن»؛ سەگىز دەگەن سوزگە «دە» جۇرئاعىن جالعاب، سەگىزدە دەيمىز: (ئىلمى سەگىز بىن سەبئەۋ «ۋىشىن»؛ «ۋىش» دەگەن سوزگە «تە» جۇرئاعىن جالعاب، «ۋىشئە» دەيمىز: «كىلەك ۋىشى بىن سەبئەۋ «ۋىشىن» جاننا ياسقا سونداي سوزدەر.

ەسكەرتىۋ: «لا» (لە) جۇرئاق جاداى سان سىمىنە جالعائسا، سول ساندا بولىپ مۇس ەتىۋدى كورسەتتى، ماسەلەن، «ەكەۋ» دەگەن سوزگە «لە» جۇرئاعىن جالعاب؛ «ەكەۋلە» دەسەك، ەكەۋ بولىپ ئستەگەن ماعانادا بولادى؛ التاۋ دەگەن سوزگە «لا» جۇرئاعىن جالعاب، التاۋلا» دەسەك، التاۋ بولىپ ئستە دەگەن ماعانادا بولادى.

2) ەسكەرتىۋ: «لا» (لە، دا، دە، تا، تە) جۇرئاق ورنىنا «دان، (دەن)، «نان» (نەن) جالعاۋلاردا ايتىلادى؛ ماسەلەن: «التىلا، دەگەننىك ورنىنا «التىدان» سەبئەدەيمىز. «چەتئەل» دەگەننىك ورنىنا «چەتدەن» سەبئەدەيمىز.

ەسىملىك .

§20) ەسىملىك دەگەننىمىز ەسىملىرىدىك زات-ەسىمنىك، سىن ەسىمنىك، سان-ەسىمنىك ورنىنا جۇرئەن سوزدەر: ماسەلەن، «مۇعالم» دەگەننىك ورنىنا «مەن» دەيمىن، ساغان سويلەگەندە اتىكىدى ايتىۋدىك ورنىنا «سەن» دەيمىن انانۇ بالانىك اتىن ايتىۋ ورنىنا «ول» دەيمىن. «مەن» «سەن»، «ول» دەگەن سوزدەر زات-ەسىمنىك ورنىنا جۇرگەن سەبئەن ەسىملىك بولادى.

- §21) ەسىملىك قازاق تىلىندە بەس تاراۋ بولادى: 1) جىكتەۋ ەسىملىكى
- 2) سىلتەۋ ەسىملىكى، 3) سۇراۋ ەسىملىكى، 4) شەتتەۋ ەسىملىكى
- 5) تانىقتاۋ ەسىملىكى.

1. جىكتەۋ ەسىملىكى .

§22) جىكتەۋ ەسىملىكى دەگەننىمىز سويلەگەن گەزدە سويلەۋشىنىك، نىك ۋىشىنىك جاننا بۆكەدەكىنىك جىگىن اشانۇن سوزدەر.

جىكتەۋ ەكى ئتۇرلى بولغاندىقتان جىكتەۋ ەسىملىكى دە ەكىگە بولىدى، 1) انايى جىكتەۋ ەسىملىكى، 2) سىپايى جىكتەۋ ەسىملىكى . انايى جىكتەۋ ەسىملىكتەرى: مەن، سەن . سىپايى جىكتەۋ ەسىملىكتەرى: مېنى، سېنى .

2. سىلتەۋ ەسىملىكى .

§ 23) سىلتەۋ ەسىملىكى دەگەننىمىز بىر نارسەنى كورسەتكەندە ايتىلانىن سوزدەر؛ ماسەلەن، چاقىن نارسەنى كورسەتكەندە «وسى»، «بۇل»، «مىناۋ»

دەيمىز. اللى نارسەنى كورسەتكەندە، «سول»، «سوناۋ»، «اناۋ» دەيمىز. «وسى»، «بۇ»، «مناۋ»، «سول»، «سوناۋ»، «اناۋ» دەگەن سوزدەر سىلتەۋ ەسىمدىكى بولادى.

سىلتەۋ ەسىمدىكىدە جالعوز جالعارىغانا وزگەرىلىپ قويمايدى، وزدەرىدە وزگەرىگەرەيدى.

3. سۇراۋ ەسىمدىكى .

§ 24 سۇراۋ ەسىمدىكى دەگەنمىز بىرەۋدەن بىر نارسە تۇۋرالى سۇرا-
غاندا ايتىلاتۇن سوزدەر. ادام تۇۋرالى سۇراساق «كىم؟» دەيمىز، باسقا زاتتار
تۇۋرالى سۇراساق، «نە؟» دەيمىز؛ قاي نارسە كەندىگىن سۇراساق «قايسى؟»
دەيمىز؛ نارسەنىڭ سىنى ئاقىرىبتى سۇراساق «قانداي؟» دەيمىز؛ نارسەنىڭ ەدال
سانى سۇراساق، «نەشۇ؟» «نەشە؟» دەيمىز؛ نارسەنىڭ ەدال سانى ەمىس
شاماسىن سۇراغاندا «قانشا؟» دەيمىز؛ نارسەنىڭ قاتاردا نەشەشى كەندىگىن
سۇراساق، «نەشەشى؟» دەيمىز. مەزگىل تۇۋرالى سۇراساق، «قاشان؟» دەيمىز.
«كىم؟»، «نە؟»، «قايسى؟»، «قانداي؟»، «نەشۇ؟»، «نەشە؟»، «قانشا؟» نەشە-
شى؟»، «قاشان؟» دەگەن سوزدەر سۇراۋ ەسىمدىكى بولادى.

4 شەكتەۋ ەسىمدىكى

§ 25 شەكتەۋ ەسىمدەكى دەگەنمىز نارسەنىڭ شەگىن ايتا سويلەگەندە
ايتىلاتۇن سوزدەر، ماسەلەن، «بارى، بارشا، ەوز.
«ار» دەگەن ەسوز ەوزى شەكتەۋ جانا باسقا سوزدەرگەدە قوسىلىپ شەكتەۋ
ەسىمدىكىنىڭ ورنىغا جۇرەدى، ماسەلەن، «ار كىم، ار ەبىر، ار قايسىسى
جانا باسقا كونداي سوزدەر.

5. تانەقتاۋ ەسىمدىكى .

§ 26 تانەقتاۋ ەسىمدىكى دەگەنمىز نارسەنىڭ جوتتەين نەمەسە اتىق
بەلگىلى مەستىگىن، بولماسا تۇگىل مەستىگىن كورسەتكەندە ايتىلاتۇن سوز-
دەر، ماسەلەن، «ش كىم، ش دەمە، دانەمە ەش ەبىر-بۇلار جوتتەقتى كور-
سەندى؟ كەي، قايسى ەبىر بۇلار نارسەنىڭ تۇگىل مەستىگىن كورەيدى.
بىرەۋ، اندە كىم، اندە نە اتىق بەلگىلى مەستىگىن كورسەتەيدى.
ەش كىم، ەش دەمە، دانەمە، بىرەۋ، اندە كىم، اندە نە دەگەن
سوزدەردىڭ ەسىمدەرشە جالعاۋلارىغانا وزگەرەيدى.

جالعاۋلار .

§ 27) جالعاۋلار ەسىمدىكىنەردىڭ تۇرلىسىنە تۇرلىشە جالعانادى . ماسەلەن، چىكتەۋ ەسىمدىكىن سەبتەۋگەدە، چىكتەۋگەدە بولادى، مېراق تاۋەلدەۋگە كەلمەيدى . چىكتەۋ ەسىمدىكى تاۋەلدەۋگە جاننا تاۋەلدى قالپىنداغانا سەبتەۋگە چىكتەۋگە كەلەدى . نانقتاۋ ەسىمدىكى تاۋەلدى قالپىندا تەگىس كەلمەيدى . مېسال مۇشۇن تۇرلى ەسىمدىكتەردىن الىب جالعاۋلايتى .

1 . جاي جالعاۋ .

چىكتەۋ ەسىمدىكتەرى .

انايى چىكتەۋ ەسىمدىكى .

«مەن»	دەگەن سوز .	جەكەشە .	كوپشە .
اتاۋ	كىم؟	مەن	
لىك جالعاۋ	كىمنىڭ؟	مەنىڭ (1) (مەنىڭ ورنىنا)	
بارىس جالعاۋ	كىمگە؟	ماعان «مەن» گە ورنىنا)	
تابىس جالعاۋ	كىمدى؟	مەنى «مەندى» ورنىنا)	
جاتىس جالعاۋ	كىمدە؟	مەندە	
شەمىس جالعاۋ	كىمنەن؟	مەنەن «مەننەن» ورنىنا	
«سەن»	دەگەن سوز .	جەكەشە	كوپشە

اتاۋ	كىم؟	سەن	كىمدەر؟	سەندەر
لىك جالعاۋ	كىمنىڭ؟	سەنىڭ (سەنىڭ ورنىنا)	كىمدەردىڭ	سەندەردىڭ
بارىس جالعاۋ	كىمگە؟	ساعان (سەنگە ورنىنا)	كىمدەرگە؟	سەندەرگە
تابىس جالعاۋ	كىمدى؟	سەنى (سەندى ورنىنا)	كىمدەردى؟	سەندەردى
جاتىس جالعاۋ	كىمدە؟	سەندە	كىمدەردە؟	سەندەردە
شەمىس جالعاۋ	كىمنەن؟	سەنەن (سەننەن ورنىنا)	كىمدەردەن	سەندەردەن

سپايى چىكتەۋ ەسىمدىكى .

«مېز» «مىز» دەگەن سوزدەر .	1 نىشى جاق	2 نىشى جاق	3 نىشى جاق
جەكەشە: اتاۋ	كىم؟	مېز	مىز
لىك جالعاۋ	كىمنىڭ؟	مېزدىڭ	مىزدىڭ

(1) چىكتەۋ ەسىمدىكتەردىڭ سەبتەگەندە تۇپكى تۇعاسى دا وزگەرىككۈمەيدى .

تاپىس جالعاۋ قايسىنى؟ مەنى
 جاتىس جالعاۋ قايسىدا؟ مەنادا
 شىعىس جالعاۋ قايسىدان؟ مەنادان
 (2) داغدېلاندىرىۋ. وسى ۇلگى بويىنشا «اناۋ» دەگەن سوزدى جالعاۋلاتىۋ.

سۇراۋ ەسىملىكتىرى :

كوبشە	كەم؟	«نە؟» دەگەن سوز.	جەكەشە	كوبشە
اتاۋ	كەم؟	نە؟	كەمدەر؟	نەلەر؟
بىلك جالعاۋ	كەمنىڭ؟	نەنىڭ؟	كەمدەردىڭ؟	نەلەردىڭ؟
بارىس جالعاۋ	كەمگە؟	نەگە؟	كەمدەرگە؟	نەلەرگە؟
تاپىس جالعاۋ	كەمدى؟	نەنى؟	كەمدەردى؟	نەلەردى؟
جاتىس جالعاۋ	كەمدە؟	نەدە؟	كەمدەردە؟	نەلەردە؟
شىعىس جالعاۋ	كەمدىن؟	نەدەن؟	كەمدەردەن؟	نەلەردەن؟
«نەشە؟» «نەشىنى؟»	نەشەۋ؟	نەشىنىشى؟	نەشەۋلەر؟	نەشىنىشىلەر؟
اتاۋ	نەشەۋ؟	نەشىنىشىڭ؟	نەشەۋلەردىڭ؟	نەشىنىشىلەردىڭ؟
بىلك جالعاۋ	نەشەۋدىڭ؟	نەشىنىشىڭگە؟	نەشەۋلەرگە؟	نەشىنىشىلەرگە؟
بارىس جالعاۋ	نەشەۋگە؟	نەشىنىشىنى؟	نەشەۋلەردى؟	نەشىنىشىلەردى؟
تاپىس جالعاۋ	نەشەۋدى؟	نەشىنىشىدە؟	نەشەۋلەردە؟	نەشىنىشىلەردە؟
جاتىس جالعاۋ	نەشەۋدە؟	نەشىنىشىدەن؟	نەشەۋلەردەن؟	نەشىنىشىلەردەن؟
شىعىس جالعاۋ	نەشەۋدەن؟	جەكەشە	قايسىلار؟	قاندايلار؟
«قايسى؟» «قانداي؟»	قايسى؟	قانداي؟	قايسىلاردا؟	قاندايلاردا؟
اتاۋ	قايسى؟	قاندايدىڭ؟	قايسىلاردا؟	قاندايلاردا؟
بىلك جالعاۋ	قايسىنىڭ؟	قاندايدىغا؟	قايسىلارغا؟	قاندايلارغا؟
بارىس جالعاۋ	قايسىغان؟	قاندايدى؟	قايسىلاردى؟	قاندايلاردى؟
تاپىس جالعاۋ	قايسىنى؟	قاندايدى؟	قايسىلاردا؟	قاندايلاردا؟
جاتىس جالعاۋ	قايسىدا؟	قاندايدى؟	قايسىلاردان؟	قاندايلاردان؟
شىعىس جالعاۋ	قايسىدان؟	قاندايدى؟	قايسىلاردان؟	قاندايلاردان؟
«قانشا؟»	قاندا؟	قاندا؟	قاندا؟	قاندا؟
اتاۋ	قاندا؟	قاندا؟	قاندا؟	قاندا؟
بىلك جالعاۋ	قاندا؟	قاندا؟	قاندا؟	قاندا؟
بارىس جالعاۋ	قاندا؟	قاندا؟	قاندا؟	قاندا؟
تاپىس جالعاۋ	قاندا؟	قاندا؟	قاندا؟	قاندا؟
جاتىس جالعاۋ	قاندا؟	قاندا؟	قاندا؟	قاندا؟
شىعىس جالعاۋ	قاندا؟	قاندا؟	قاندا؟	قاندا؟

سۇراۋ ەسىمىكتەرنىڭ «قاشان» دەگەنىدىن باسقانلارنى تاۋەلدى قالىپ بەندە ايتىلادى.

3) داغدىلاتىدىرىۋ. جوعارمى جازىلغان سۇراۋ ەسىمىكتەرنىڭ «بارىن دە تاۋەلدى قالىپ بەن جالعاۋلاتىۋ.

شەكتەۋ ەسىمىكتەرى .

§ 28) شەكتەۋ ەسىمىكتەرى تاۋەلدى قالىپىدا عانا سەبتەۋگە، جىكتەۋگە كەلەدى. جالعاۋ «وز» دەگەن شەكتەۋ ەسىمىكتىڭ سەبتەۋ جۇقانىمى بايقالادى. بىراق، ول جۇقانىق «وز» دەگەن سوز قالىپتى ماغانا سىمغان شىققان نۇرلەرىندە ۇشىرايدى، ماسەلەن، «وزگە» «وزى» دەگەندە بىرەۋىندە بارىس جالعاۋ بار، ەكىنشىسىندە تابىس جالعاۋ باوسىياقتى، «بىراق»، «وزگە» دەگەن وباسقا «دەگەن ماغانادا، «وزدى»-«وزى» دەگەن «وز-ارا» دەگەن ماغانادا.

«باسقا» دەگەن سوز باسىندا بارىس جالعاۋدان بولغان مەن، بۇل كۇندە «باس» دەگەن سوزدىڭ باستاۋىن كورسەتەيدى؛ سول سىياقتى «وز-ارا» دەگەن سوزدىڭ ورنىنا. ايتىلىپ تۇرغان «وزدى-وزى» دەگەن سوز «وز» دەگەن ەسىمىكتىڭ تابىستاۋى بولمايدى.

تانىقتاۋ ەسىمىكتەرى

§ 29) تانىقتاۋ ەسىمىكتەرى كوپىنەسە باسقا ەسىمدەردەن جاسالغان ەسىمدىك. مۇندا «كەي» «ەش» دەگەن سىياقتىلارى عانا نامىز تانىقتاۋ ەسىمدىكى. نامىزىدا، «ئۇبى باسقاسىدا تاۋەلدى نۇردە ايتىلادى.

II جاق جالعاۋ .

تاۋەلدەۋ .

وگاشا تاۋەلدەۋ .

سىلتەۋ ەسىمىكتەرى «ول»، «وسى»، «بۇل»، مىناۋ.

مىناۋىم	مۇنىم	وسىم	ونىم	1 نىشى جاق	جەكەشە
مىناۋىڭ	مۇنىڭ	وسىڭ	ونىڭ	2 نىشى جاق	
مىناۋى	مۇنىسى	وسىنىسى	ونىسى	3 نىشى جاق	
مىناۋلارىم	بۇلارىم	وسىلارىم	ولارىم	1 نىشى جاق	كوبىشە:
مىناۋلارىڭ	بۇلارىڭ	وسىلارىڭ	ولارىڭ	2 نىشى جاق	
مىناۋلارى	بۇلارى	وسىلارى	ولارى	3 نىشى جاق	

سۇراۋ ھىممىكتەرى: كىم؟ نە؟ نەشەۋ؟ قانشا؟ قانداي؟

- چەكەشە: 1 نىشى جاق كىممى؟ نەم؟ نەشەۋىم؟ قاندايمى؟ قانشام؟
- 2 نىشى جاق كىمىكى؟ نەك؟ نەشەۋىك؟ قاندايىك؟ قانشاۋك؟
- 3 نىشى جاق كىمى؟ نەسى؟ نەشەۋى؟ قاندايى؟ قانشاسى؟
- كوبشە: 1 نىشى جاق كىمەرىم؟ نەلەرىم؟ نەشەۋلەرىم؟ قاندايلارىم؟ قانشالارىم؟
- 2 نىشى جاق كىمەرىك؟ نەلەرىك؟ نەشەۋلەرىك؟ قاندايلارىك؟ قانشالارىك؟
- 3 نىشى جاق كىمەرى؟ نەلەرى؟ نەشەۋلەرى؟ قاندايلارى؟ قانشالارى؟

شەكتەۋ ھىممىكتەرى «وز» «بار» بارشا.

- چەكەشە: 1 نىشى جاق ^{وزىم}وزىك
- 2 نىشى جاق ^{وزىك}وزىك ^{بارىك}بارىك
- 3 نىشى جاق ^{وزى}وزى ^{بارى}بارى
- كوبشە: 1 نىشى جاق ^{وزىم}وزىم
- 2 نىشى جاق ^{وزىك}وزىك ^{بارىك}بارىك
- 3 نىشى جاق ^{وزى}وزى ^{بارى}بارى

تائىقتاۋ ھىممىكتەرى (1) «كەي» دانمە «ەش» بىر.

- چەكەشە: 1 نىشى جاق - دانمەم
- 2 نىشى جاق كەيك ^{دانمەك}دانمەك ^{ەش}ەش بىرىك
- 3 نىشى جاق كەي ^{دانمەسى}دانمەسى ^{ەش}ەش بىرى

ورتاق تاۋەلدەۋ.

«ول»، «وسى»، «ۇل»، «دەيناۋ»،

- چەكەشە: 1 نىشى جاق ونىمىز وسىمىز مۇنىمىز ميناۋىمىز
- 2 نىشى جاق ونىڭىز وسىڭىز مۇنىڭىز ميناۋىڭىز
- 3 نىشى جاق ونىسى وسىسى مۇنىسى ميناۋى
- كوبشە: 1 نىشى جاق ولارىمىز وسلارىمىز بۇلارىمىز ميناۋلارىمىز
- 2 نىشى جاق ولارىڭىز وسلارىڭىز بۇلارىڭىز ميناۋلارىڭىز
- 3 نىشى جاق ولارى وسلارى بۇلارى ميناۋلارى

كىم؟ نە؟ نەشەۋ؟ قانداي؟

- چەكەشە: 1 نىشى جاق كىممىز؟ نەمىز؟ نەشەۋىمىز؟ قاندايمىز؟ قانشامىز؟
- 2 نىشى جاق كىمىڭىز؟ نەڭىز؟ نەشەۋىڭىز؟ قاندايىڭىز؟ قانشاڭىز؟
- 3 نىشى جاق كىمى؟ نەسى؟ نەشەۋى؟ قاندايى؟ قانشاسى؟

(1) تائىقتاۋ ھىممىكتىڭ كوپى باسقا سوزدەردەن بولغان سەبەبى جانا
ول باسقا سوزدەردىڭ ناەلدەۋى كورساتىلگەندىكىتەن مۇندا ولار قايتا -
دان كورسەتمەيدى

كوبىشە 1 نىشى جاق كىمە رىمىز؟ نەلەر رىمىز؟ نەشەۋلەر رىمىز قاندايلا رىمىز؟
 2 نىشى جاق كىمە رىمىز؟ نەلەر رىمىز؟ نەشەۋلەر رىمىز؟ قاندايلا رىمىز؟
 3 نىشى جاق كىمە رىمىز؟ نەلەر رىمىز؟ نەشەۋلەر رىمىز؟ قاندايلا رىمىز؟

ۋوز، ۋبار ۋبارشا

بارشامىز	ۋبار رىمىز	ۋوز رىمىز	جاق 1 نىشى جاق
بارشايمىز	ۋبار رىمىز	ۋوز رىمىز	جاق 2 نىشى جاق
بارشاسى	ۋبارى	ۋوزى	جاق 3 نىشى جاق
بارشالار رىمىز	—	ۋوزدە رىمىز	كوبىشە: 1 نىشى جاق
بارشالار رىمىز	—	ۋوزدە رىمىز	جاق 2 نىشى جاق
بارشالارى	—	ۋوزدە رىمىز	جاق 3 نىشى جاق

كەي، دانەمە، ەش ۋبىر.

ەش ۋبىر رىمىز	دانەمە رىمىز	كەي رىمىز	جاق 1 نىشى جاق
ەش ۋبىر رىمىز	دانەمە رىمىز	كەي رىمىز	جاق 2 نىشى جاق
ەش ۋبىرى	دانەمەسى	كەيى	جاق 3 نىشى جاق
—	دانەمەلەر رىمىز	كەيلەر رىمىز	كوبىشە: 1 نىشى جاق
—	دانەمەلەر رىمىز	كەيلەر رىمىز	جاق 2 نىشى جاق
—	دانەمەلەرى.	كەيلەرى	جاق 3 نىشى جاق

چىكتەۋ.

انايى چىكتەۋ.

مەن، سەن، ول

ولمىن	مەنمىن	مەنمىن	جاق 1 نىشى جاق
ولسىن	سەنسىن	مەنسىن	جاق 2 نىشى جاق
ول (دى)	سەن (دى)	مەن (دى)	جاق 3 نىشى جاق
ولارمىن	سەندەرمىن	—	كوبىشە: 1 نىشى جاق
ولارمىن	سەندەرمىن	—	جاق 2 نىشى جاق
ولار (دى)	سەندەردى (دى)	—	جاق 3 نىشى جاق

ول، وسى، بۇل، مىناۋ.

ولمىن	وسمىن	بۇمىن	مىناۋمىن	جاق 1 نىشى جاق
ولسىن	وسمىن	بۇسىن	مىناۋسىن	جاق 2 نىشى جاق
ول (دى)	وسى (دى)	بۇل (دى)	مىناۋ (دى)	جاق 3 نىشى جاق
ولارمىن	وسلارمىن	بۇلارمىن	مىناۋلارمىن	كوبىشە: 1 نىشى جاق
ولارمىن	وسلارمىن	بۇلارمىن	مىناۋلارمىن	جاق 2 نىشى جاق
ولار (دى)	وسلار (دى)	بۇلار (دى)	مىناۋلار (دى)	جاق 3 نىشى جاق

مىم ؟ نە ؟ نەشەۋ ؟ قانداي ؟ قانشا ؟

جە كەشە :

- 1 نىشى جاق كىمىمىن ؟ تەمىن ؟ نەشەۋىمىن ؟ قاندايىمىن ؟ قانشامىن ؟
- 2 نىشى جاق كىمىسىن ؟ نەسىن ؟ نەشەۋىسىن ؟ قاندايسىن ؟ قانشاسىن ؟
- 3 نىشى جاق كىم (دى) ؟ نە (دى) ؟ نەشەۋ (دى) ؟ قاندايى (دى) ؟ قانشا (دى) ؟

كوبىشە :

- 1 نىشى جاق كىدەرمىن ؟ نەلەرمىن ؟ — قاندايلارمىن —
- 2 نىشى جاق كىدەرسىن ؟ نەلەرسىن ؟ نەشەۋسىن ؟ قاندايسىن ؟ قانشاسىن ؟
- 3 نىشى جاق كىدەر (دى) ؟ نالەر (دى) ؟ — قاندايلار (دى) ؟ —

ەسكەرتىۋ : شەكتەۋ ەسىملىكتەرى تاۋەلدى كۆيىندە عانا چىك تەلەدى، تانىقتاۋ ەسىملىكى تاۋەلدى قالپىندا دا تەكىس چىكتەلمەيدى.

سىپايى چىكتەۋ :

مەن ، سەن .

سەزبىز	بىزبىز	جە كەشە : 1 نىشى جاق
سىزسىز	بىزسىز	2 نىشى جاق
سىز (دى)	بىز (دى)	3 نىشى جاق
سىزدەرمىز	بىزدەرمىز	كوبىشە : 1 نىشى جاق
سىزدەرسىز	بىزدەرسىز	2 نىشى جاق
(سىزدەردى)	بىزدەردى	3 نىشى جاق

ول ، وسى ، بۇل ، مىناۋ .

مىناۋمىز	بۇمىز	وسىمىز	ومىز	جە كەشە : 1 نىشى جاق
مىناۋسىز	بۇسىز	وسىسىز	وسىز	2 نىشى جاق
مىناۋ	بۇل	وسى	ول	3 نىشى جاق
مىناۋلارمىز	بۇلارمىز	وسىلارمىز	ولارمىز	كوبىشە : 1 نىشى جاق
مىناۋلارسىز	بۇلارسىز	وسىلارسىز	ولارسىز	2 نىشى جاق
مىناۋلار	بۇلار	وسىلار	ولار	3 نىشى جاق

مىم ؟ نە ؟ نەشەۋ ؟ قانداي ؟ قانشا ؟

- جە كەشە : 1 نىشى جاق كىمىمىز ؟ نەمىز ؟ نەشەۋىمىز ؟ قاندايمىز ؟ قانشامىز ؟
- 2 نىشى جاق كىمىسىز ؟ نەسىز ؟ نەشەۋىسىز ؟ قاندايسىز ؟ قانشاسىز ؟
- 3 نىشى جاق كىم ؟ نە ؟ نەشەۋ ؟ قاندايى ؟ قانشا ؟

- كوبىشە : 1 نىشى جاق كىدەرمىز ؟ — — — —
- 2 نىشى جاق كىدەرسىمىز ؟ نەلەرسىمىز ؟ — — — —
- 3 نىشى جاق كىدەر ؟ نەلەر ؟ نەشەۋلەر ؟ قاندايلار ؟ قانشالار ؟

وسلارنى	وسلارنىڭدى	وسلارنىمى	تابىستاۋ
وسلارنىدا	وسلارنىڭدا	وسلارنىمدا	جاتىستاۋ
وسلارنىن	وسلارنىڭن	وسلارنىمن	شەعتىستاۋ

«نە؟» دەگەن سوز .

3 نىشى جاق .	2 نىشى جاق	1 نىشى جاق	چەكەشە: اتاۋ
نەسى ؟	نەك ؟	نە ؟	بىلىكتەۋ
نەسىنىڭ ؟	نەكىنىڭ ؟	نەمنىڭ ؟	بارىستاۋ
نەسىنە ؟	نەكە ؟	نەمە ؟	تابىستاۋ
نەسىن ؟	نەكىدى ؟	نەمدى ؟	جاتىستاۋ
نەسىندە ؟	نەكەدە ؟	نەمدە ؟	شەعتىستاۋ
نەسىنەن ؟	نەكەنەن ؟	نەمنەن ؟	كوشە: اتاۋ
نەلەرى ؟	نەلەرىك ؟	نەلەرىم ؟	بىلىكتەۋ
نەلەرىنىڭ ؟	نەلەرىكىنىڭ ؟	نەلەرىمنىڭ ؟	بارىستاۋ
نەلەرىنە ؟	نەلەرىكە ؟	نەلەرىمە ؟	تابىستاۋ
نەلەرىن ؟	نەلەرىكىدى ؟	نەلەرىمدى ؟	جاتىستاۋ
نەلەرىندە ؟	نەلەرىكەدە ؟	نەلەرىمدە ؟	شەعتىستاۋ
نەلەرىنەن ؟	نەلەرىكەنەن ؟	نەلەرىمنەن ؟	

3 نىشى جاق	2 نىشى جاق	1 نىشى جاق	«وز» دەگەن سوز .
وزى	وزىك	وزىم	چەكەشە: اتاۋ
وزىنىڭ	وزىكىنىڭ	وزىمنىڭ	بىلىكتەۋ
وزىنە	وزىكە	وزىمە	بارىستاۋ
وزىن	وزىكىدى	وزىمدى	تابىستاۋ
وزىندە	وزىكەدە	وزىمدە	جاتىستاۋ
وزىنەن	وزىكەنەن	وزىمنەن	شەعتىستاۋ
وزدەرى	وزدەرىك	وزدەرىم	كوشە: اتاۋ
وزدەرىنىڭ	وزدەرىكىنىڭ	وزدەرىمنىڭ	بىلىكتەۋ
وزدەرىنە	وزدەرىكە	وزدەرىمە	بارىستاۋ
وزدەرىن	وزدەرىكىدى	وزدەرىمدى	تابىستاۋ
وزدەرىندە	وزدەرىكەدە	وزدەرىمدە	جاتىستاۋ
وزدەرىنەن	وزدەرىكەنەن	وزدەرىمنەن	شەعتىستاۋ

3 نىشى جاق	2 نىشى جاق	1 نىشى جاق	«ئەي» دەگەن سوز .
كەيى	كەيىك	—	چەكەشە: اتاۋ
كەيىنىڭ	كەيىكىنىڭ	—	بىلىكتەۋ
كەيىنە	كەيىكە	—	بارىستاۋ

كەيىن	كەيىڭدى	—	تابىستاۋ
كەيىندە	كەيىڭدە	—	جانىستاۋ
كەيىنەن	كەيىڭنەن	—	شىعىستاۋ
كەيلەرى	كەيلەرىڭ	—	كۆيشە: اناۋ
كەيلەرىنىڭ	كەيلەرىڭگە	—	ئىلىكتەۋ
كەيلەرىن	كەيلەرىڭگە	—	بارىستاۋ
كەيلەرىن	كەيلەرىڭدە	—	تابىستاۋ
كەيلەرىندە	كەيلەرىڭدە	—	جانىستاۋ
كەيلەرىنەن	كەيلەرىڭنەن	—	شىعىستاۋ

ورتاق تاۋەلدەۋدى سەبەتەۋ.

3 نىشى جاق	2 نىشى جاق	1 نىشى جاق	دەگەن سوز.	«ول»
ونىسى	ونىڭىز	ونىمىز	اناۋ	جەكەشە: اناۋ
ونىسىنىڭ	ونىڭىزدىڭ	ونىمىزدىڭ	ئىلىكتەۋ	بارىستاۋ
ونىسىغا	ونىڭىزغا	ونىمىزغا	تابىستاۋ	جانىستاۋ
ونىسىن	ونىڭىزدى	ونىمىزدى	جانىستاۋ	شىعىستاۋ
ونىسىندا	ونىڭىزدا	ونىمىزدا	كۆيشە: اناۋ	ئىلىكتەۋ
ونىسىنان	ونىڭىزدان	ونىمىزدان	بارىستاۋ	تابىستاۋ
ولارى	ولارىڭىز	ولارىمىز	جانىستاۋ	شىعىستاۋ
ولارىنىڭ	ولارىڭىزدىڭ	ولارىمىزدىڭ	كۆيشە: اناۋ	ئىلىكتەۋ
ولارىغا	ولارىڭىزغا	ولارىمىزغا	بارىستاۋ	تابىستاۋ
ولارىن	ولارىڭىزدى	ولارىمىزدى	جانىستاۋ	شىعىستاۋ
ولارىندا	ولارىڭىزدا	ولارىمىزدا	«وسى»	دەگەن سوز.
ولارىنان	ولارىڭىزدان	ولارىمىزدان	جەكەشە: اناۋ	ئىلىكتەۋ
3 نىشى جاق	2 نىشى جاق	1 نىشى جاق	بارىستاۋ	تابىستاۋ
وسىسى	وسىڭىز	وسىمىز	جانىستاۋ	شىعىستاۋ
وسىسىنىڭ	وسىڭىزدىڭ	وسىمىزدىڭ	كۆيشە: اناۋ	ئىلىكتەۋ
وسىسىغا	وسىڭىزغا	وسىمىزغا	بارىستاۋ	تابىستاۋ
وسىسىن	وسىڭىزدى	وسىمىزدى	جانىستاۋ	شىعىستاۋ
وسىسىندا	وسىڭىزدا	وسىمىزدا	كۆيشە: اناۋ	ئىلىكتەۋ
وسىسىنان	وسىڭىزدان	وسىمىزدان	بارىستاۋ	تابىستاۋ
وسىلارى	وسىلارىڭىز	وسىلارىمىز	جانىستاۋ	شىعىستاۋ
وسىلارىنىڭ	وسىلارىڭىزدىڭ	وسىلارىمىزدىڭ	كۆيشە: اناۋ	ئىلىكتەۋ
وسىلارىغا	وسىلارىڭىزغا	وسىلارىمىزغا	بارىستاۋ	تابىستاۋ

كەيىن	كەيىمىزدى	كەيىمىزدى	تابىستاۋ
كەيىندە	كەيىمىزدە	كەيىمىزدە	جانىستاۋ
كەيىنەن	كەيىمىزدەن	كەيىمىزدەن	شەيىستاۋ
كەيلەرى	كەيلەرگىز	كەيلەرگىمىز	كوبشە: اناۋ
كەيلەرىنىڭ	كەيلەرگىزدىڭ	كەيلەرگىمىزدىڭ	ئىلىكتەۋ
كەيلەرىنە	كەيلەرگىزگە	كەيلەرگىمىزگە	بارىستاۋ
كەيلەرىن	كەيلەرگىزدى	كەيلەرگىمىزدى	تابىستاۋ
كەيلەرىندە	كەيلەرگىزدە	كەيلەرگىمىزدە	جانىستاۋ
كەيلەرىنەن	كەيلەرگىزدەن	كەيلەرگىمىزدەن	شەيىستاۋ

جىكتەۋ.

وگاشا تاۋەلدەۋدى انايى جىكتەۋ.

ونىسى	ونىڭ	ونىم	جەكەشە:
ونىسىمىن	ونىڭمىن	—	1 نىشى جاق
ونىسىدىن	—	ونىسىمىن	2 نىشى جاق
ونىسى	ونىڭ	ونىم	3 نىشى جاق
ولارى	ولارىڭ	ولارىم	كوبشە:
ولارىمىن	ولارىڭمىن	—	1 نىشى جاق
ولارىدىن	—	ولارىدىن	2 نىشى جاق
ولارى	ولارىڭ	ولارىم	3 نىشى جاق
وسىسى	وسىڭ	وسىم	جەكەشە:
وسىسىمىن	وسىڭمىن	—	1 نىشى جاق
وسىسىدىن	—	وسىسىدىن	2 نىشى جاق
وسى	وسىڭ	وسىم	3 نىشى جاق
وسىلارى	وسىلارىڭ	وسىلارىم	كوبشە:
وسىلارىمىن	وسىلارىڭمىن	—	1 نىشى جاق
وسىلارىدىن	—	وسىلارىدىن	2 نىشى جاق
وسىلارى	وسىلارىڭ	وسىلارىم	3 نىشى جاق
نەسى؟	نەڭ؟	نەم؟	جەكەشە:
نەسىمىن؟	نەڭمىن؟	—	1 نىشى جاق
نەسىدىن؟	—	نەسىدىن؟	2 نىشى جاق
نەسى؟	نەڭ؟	نەم؟	3 نىشى جاق

نەلەر؟	نەلەرنىڭ؟	نەلەرىم؟	كۆپىشە :
نەلەرىمىن؟	نەلەرىڭمىن؟	—	1 نىشى جاق
نەلەرىمىن؟	—	نەلەرىمىن؟	2 نىشى جاق
نەلەرى؟	نەلەرنىڭ؟	نەلەرىم؟	3 نىشى جاق
ۋوزى	ۋوزنىڭ	ۋوزىم	جەكەشە :
ۋوزىمىن	ۋوزىڭمىن	ۋوزىمىن	1 نىشى جاق
ۋوزىمىن	ۋوزىڭمىن	ۋوزىمىن	2 نىشى جاق
ۋوزى	ۋوزنىڭ	ۋوزىم	3 نىشى جاق
ۋزدەرى	ۋزدەرنىڭ	ۋزدەرىم	كۆپىشە :
ۋزدەرىمىن	ۋزدەرىڭمىن	—	1 نىشى جاق
ۋزدەرىمىن	ۋزدەرىڭمىن	ۋزدەرىمىن	2 نىشى جاق
ۋزدەرى	ۋزدەرنىڭ	ۋزدەرىم	3 نىشى جاق
كەيى	كەينىڭ	—	جەكەشە :
—	—	—	1 نىشى جاق
—	—	—	2 نىشى جاق
كەيى	كەينىڭ	—	3 نىشى جاق
كەيلەرى	كەيلەرنىڭ	—	كۆپىشە :
—	—	—	1 نىشى جاق
—	—	—	2 نىشى جاق
كەيلەرى	كەيلەرنىڭ	—	3 نىشى جاق

ۋگاشا تاۋەلدەۋدى سىپايى جىكتەۋ.

سونىسى	سونىڭ	سونىم	جەكەشە:
سونىسىمىز	سونىڭمىز	—	1 نىشى جاق
سونىسىمىز	—	سونىمىز	2 نىشى جاق
سونىسى	سونىڭ	سونىم	3 نىشى جاق
سولارى	سولارىڭ	سولارىم	كۆپىشە :
سولارىمىز	سولارىڭمىز	—	1 نىشى جاق
سولارىمىز	—	سولارىمىز	2 نىشى جاق
سولارى	سولارىڭ	سولارىم	3 نىشى جاق
ۋسىسى	ۋسىنىڭ	ۋسىم	جەكەشە:
ۋسىسىمىز	ۋسىنىڭمىز	—	1 نىشى جاق
ۋسىسىمىز	—	ۋسىمىز	2 نىشى جاق
ۋسىسى	ۋسىنىڭ	ۋسىم	3 نىشى جاق

			كويشە :
وسلارى	وسلارىڭ	وسلارم	1 نىشى جاق
وسلارمىز	وسلارىڭىز	—	2 نىشى جاق
وسلارىسىز	—	وسلارىمىسىز	3 نىشى جاق
وسلارى .	وسلارىڭ	وسلارىم	جەكەشە :
نەسى؟	نەڭ؟	نەم؟	1 نىشى جاق
نەسىمىز؟	نەڭىز؟	—	2 نىشى جاق
نەسىسىز؟	—	نەمىسىز؟	3 نىشى جاق
نەسى؟	نەڭ؟	نەم؟	كويشە :
نەلەرى؟	نەلەرىڭ؟	نەلەرىم؟	1 نىشى جاق
نەلەرىمىز؟	نەلەرىڭىز؟	—	2 نىشى جاق
نەلەرىسىز	—	نەلەرىمىسىز؟	3 نىشى جاق
نەلەرى	نەلەرىڭ؟	نەلەرىم؟	جەكەشە :
وزى	وزىڭ	وزىم	1 نىشى جاق
وزىمىز	وزىڭىز	—	2 نىشى جاق
وزىسىز	(وزىڭىسىز)	وزىمىسىز	3 نىشى جاق
ورى	ورىڭ	ورىم	كويشە :
وزدەرى	وزدەرىڭ	وزدەرىم	1 نىشى جاق
وزدەرىمىز	وزدەرىڭىز	—	2 نىشى جاق
وزدەرىسىز	(وزدەرىڭىسىز)	وزدەرىمىسىز	3 نىشى جاق
وزدەرى .	وزدەرىڭ	وزدەرىم	جەكەشە :
كەيى	كەيىڭ	—	1 نىشى جاق
—	—	—	2 نىشى جاق
—	—	—	3 نىشى جاق
كەيى	كەيىڭ	—	كويشە :
كەيلەرى	كەيلەرىڭ	—	1 نىشى جاق
—	—	—	2 نىشى جاق
—	—	—	3 نىشى جاق
كەيلەرى	كەيلەرىڭ	—	

ورتاق ناۋەلدەۋدى انابى جىكتەۋ .

			جەكەشە :
سونمى	سونەڭمىز	سونمىمىز	1 نىشى جاق
سونمىسىمىز	سونمىڭىزىمىز	—	2 نىشى جاق
سونمىسىمىز	—	سونمىمىزسىمىز	3 نىشى جاق
سونمى	سونمىڭمىز	سونمىمىز	

سولارى	سولارىڭىز	سولارىمىز	كوبىشه:
سولارىمىن	سولارىڭىزىمىن	—	1 نىشى جاق
سولارىسىمىن	—	سولارىمىزسىمىن	2 نىشى جاق
سولارى	سولارىڭىز	سولارىمىز	3 نىشى جاق
وسىسى	وسىڭىز	وسىمىز	جه كەشە:
وسىسىمىن	وسىڭىزىمىن	—	1 نىشى چاق
وسىسىمىن	—	وسىمىزسىمىن	2 نىشى جاق
وسىسى	وسىڭىز	وسىمىز	3 نىشى جاق
وسىلارى	وسىلارىڭىز	وسىلارىمىز	كوبىشه:
وسىلارىمىن	وسىلارىڭىزىمىن	—	1 نىشى جاق
وسىلارىسىمىن	—	وسىلارىمىزسىمىن	2 نىشى جاق
وسىلارى	وسىلارىڭىز	وسىلارىمىز	3 نىشى جاق
نەسى؟	نەڭىز؟	نەمىز؟	جه كەشە:
نەسىمىن؟	نەڭىزىمىن؟	—	1 نىشى جاق
نەسىمىن؟	—	نەمىزسىمىن؟	2 نىشى جاق
نەسى؟	نەڭىز؟	نەمىز؟	3 نىشى جاق
نەلەرى؟	نەلەرىڭىز؟	نەلەرىمىز؟	كوبىشه:
نەلەرىمىن	نەلەرىڭىزىمىن؟	—	1 نىشى جاق
نەلەرىسىمىن	—	نەلەرىمىزسىمىن؟	2 نىشى جاق
نەلەرى	نەلەرىڭىز؟	نەلەرىمىز؟	3 نىشى جاق
ئوزى	ئوزىڭىز	ئوزىمىز	جه كەشە:
ئوزىمىن	ئوزىڭىزىمىن	—	1 نىشى جاق
ئوزىسىمىن	—	ئوزىمىزسىمىن	2 نىشى جاق
ئوزى	ئوزىڭىز	ئوزىمىز	3 نىشى جاق
وزدەرى	وزدەرىڭىز	وزدەرىمىز	كوبىشه:
وزدەرىمىن	وزدەرىڭىزىمىن	—	1 نىشى جاق
وزدەرىسىمىن	—	وزدەرىمىزسىمىن	2 نىشى جاق
وزدەرى	وزدەرىڭىز	وزدەرىمىز	3 نىشى جاق
كەيى	كەيىڭىز	كەيىمىز	جه كەشە:
كەيىمىن	كەيىڭىزىمىن	—	1 نىشى جاق
كەيىسىمىن	—	كەيىمىزسىمىن	2 نىشى جاق
كەيى	كەيىڭىز	كەيىمىز	3 نىشى جاق
كەيىلەرى	كەيىلەرىڭىز	كەيىلەرىمىز	كوبىشه:
—	—	—	1 نىشى جاق
—	—	—	2 نىشى جاق
كەيىلەرى	كەيىلەرىڭىز	كەيىلەرىمىز	3 نىشى جاق

ورتاق تاۋەلدەۋدى سىپايى جىكتەۋ.

سونىسى	سونىگىز	سونىمىز	چەكەشە:
سونىسىمىز	سونىگىزىمىز	—	1 نىشى جاق
سونىسىمىز	—	سونىمىزسىز	2 نىشى جاق
سونىسى	سونىگىز	سونىمىز	3 نىشى جاق
سولارى	سولارىگىز	سولارىمىز	كوشە:
سولارىمىز	سولارىگىزىمىز	—	1 نىشى جاق
سولارىسىز	—	سولارىمىزسىز	2 نىشى جاق
سولارى	سولارىگىز	سولارىمىز	3 نىشى جاق
وسىمىسى	وسىمىگىز	وسىمىمىز	چەكەشە:
وسىمىسىمىز	وسىمىگىزىمىز	—	1 نىشى جاق
وسىمىسىمىز	—	وسىمىمىزسىز	2 نىشى جاق
وسىمىسى	وسىمىگىز	وسىمىمىز	3 نىشى جاق
وسىلارى	وسىلارىگىز	وسىلارىمىز	كوشە:
وسىلارىمىز	وسىلارىگىزىمىز	—	1 نىشى جاق
وسىلارىسىز	—	وسىلارىمىزسىز	2 نىشى جاق
وسىلارى	وسىلارىگىز	وسىلارىمىز	3 نىشى جاق
نەسى؟	نەگىز؟	نەمىز؟	چەكەشە:
نەسىمىز؟	نەگىزىمىز؟	—	1 نىشى جاق
نەسىمىز	—	نەمىزسىز؟	2 نىشى جاق
نەسى؟	نەگىز؟	نەمىز؟	3 نىشى جاق
نەلەرى	نەلەرىگىز	نەلەرىمىز؟	كوشە:
نەلەرىمىز؟	نەلەرىگىزىمىز؟	—	1 نىشى جاق
نەلەرىسىز؟	—	نەلەرىمىزسىز؟	2 نىشى جاق
نەلەرى؟	نەلەرىگىز؟	نەلەرىمىز؟	3 نىشى جاق
ۋوزى	ۋوزىگىز	ۋوزىمىز	چەكەشە:
ۋوزىمىز	ۋوزىگىزىمىز	—	1 نىشى جاق
ۋوزىسىز	(ۋوزىگىزسىز)	ۋوزىمىزسىز	2 نىشى جاق
ۋوزى	ۋوزىگىز	ۋوزىمىز	3 نىشى جاق
ۋزىدەى	ۋزىدەرىگىز	ۋزىدەرىمىز	كوشە:
ۋزىدەرىمىز	ۋزىدەرىگىزىمىز	—	1 نىشى جاق
ۋزىدەرىسىز	(ۋزىدەرىگىزسىز)	ۋزىدەرىمىزسىز	2 نىشى جاق
ۋزىدەرى	ۋزىدەرىگىز	ۋزىدەرىمىز	3 نىشى جاق

5. ەتەستەك .

ەتەستەك دەگەننەمىز-زانتاردىك ەتكەن-ەتەگەن سىنەرىن كۆرسەتەتۇن سوزدەر.

«بۇلت تورلادى؛ كۈن جاۋدى؛ سۇۋ تاسىدى»، «بۇلت تورلامادى؛ كۈن جاۋمادى؛ سۇۋ تاسىمادى» دەيمىز. بۇلت، كۈن، سۇۋ-زانتار. «تورلادى»، «جاۋدى»، «تاسىدى» دەگەن سوزدەر بولغان سىتەردى كۆرسەتەدى. «تورلامادى»، «جاۋمادى»، «تاسىمادى» دەگەن سوزدەر بولماغان سىتەردى كۆرسەتەدى. «تورلادى-تورلامادى، جاۋدى-جاۋمادى تاسىدى-تاسىمادى دەگەن سوزدەر ەتەستەك بولادى.

داغدىلاندىرىدۇ. بولغان ەستى دە، بولماغان ەستى دە كۆرسەتەتۇن ەتەستەكەر تاپە زىدۇ.

ەتەستەك بولغان، بولماغان ەستى كۆرسەتمۇنە قاراي، 1) بولمىدى ەستى، 2) بولمىدى ەستى ەتەستەك بولمى ەكى ايدىرلادى.

ۋان كەيىن وزگەرىۋ تۇرلەرنە قاراي، 1) جاي ەتۇرلى، 2) كۆسەمشە ەتۇرلى، 3) ەسەمشە ەتۇرلى ەتەستەك بولمى، ۋىش ايدىرلادى. ەتەستەك جاي ەتۇرى: سولەكەل، وقى.

ەتەستەك كۆسەمشە تۇرلەرى: سويلەدى، سويلەپ، سويلەگەلى؛ كەلسە، كەلىپ، كەلگەلى؛ وقىپ، وقىپ، وقىمالى.

ەتەستەك ەسەمشە تۇرلەرى: 1) زات-ەسەمشە ەتۇرى: سويلەۋ، كەلۋ، وقىۋ؛ 2) سەن-ەسەمشە ەتۇرى: سويلدۇشى، سويلەگەن، سويلەيتۇن؛ كەلۋشى، كەلگەن، كەلتۇن؛ وقۇشى، وقىغان، وقىۋشى.

ەتەستەر .

ەتەستەكتىك تۇرلەرنىڭ قايسىسىنىدا بولسادا، ەتەس ەتۇرى مىناداي:

- 1) ساباقتى ەتەس، 2) سالت ەتەس، 3) ورتاق ەتەس، 4) وزدىك ەتەس، 5) وزگەلىك ەتەس، 6) بەدەلىدى ەتەس، 7) سىرقىسىز ەتەس، 8) شاعىس ەتەس، 9) دۇر كەندى ەتەس، 10) ۋىسەككى ەتەس.

ەسكەرتىۋ بۇل ەتەستەكتەردىك نەگەزدىلەرى-ساباقتى ەتەس بەن سالت ەتەس. باسقارلى سولاردان شەققان نۇۋىتىلى ەتەستەر.

1) ساباقتى ەتەس.

ساباقتى ەتەس دەيمىز-ەتكەن نەكە بىر ناسە ساباقتاۋلى بولسا، مەيسالى: قات جازدىم؛ شوب شابتىم؛ قارماق سالىدىم دەگەندە: جازدىم، شابتىم، سالىدىم-ستەر. «قات جازدىم» دەگەندە جازىۋ نەنە قات ساباقتالىب تۇر. «شوب شابتىم» دەگەندە شابتىۋ نەنە شوب ساباقتالىب تۇر. «قارماق سالىدىم» دەگەندە سالىۋ نەنە قارماق ساباقتالىب تۇر. «جازدىم»، «شابتىم»، «سالىدىم»، دەگەن سە-ياقتى نارسە ساباقتالايۇن نەستى كۆرسەتەتۇن سوزدەردى ساباقتى ەتەس دەيمىز. داغدېلاندىرىۋ. قىبراغات كەتەبىندەگى ماقالانىڭ بىرىن الېب، سونىڭ نەستىندەگى ساباقتى ەتەستەردى كۆرسەتكىزىۋ.

2) سالت ەتەس.

سالت ەتەس دەيمىز-ەتكەن نەكە ساباقتالىب، بايلانىب تۇرغان ەش نارسە بولمىسا، مەيسالى: مەن جۇرەدىن؛ سەن تۇرسىن؛ ول وتەر. مەنىڭ جۇرەنمە، سەنىڭ تۇرغانىڭا، ونىڭ وتىرغانىغا ساباقتالىب تۇرغان ەش نارسە جوق. ەرجان كۇلدى؛ نۇرمان جىلادى بىرمان جۇگەردى؛ ەرجاننىڭ كۇلگەننە؛ نۇرماننىڭ جىلاغانىغا، بىرماننىڭ جۇگەركەننە ساباقتالىب تۇرغان ەش نارسە جوق «جۇرەدىن»، «تۇرسىن»، «وتەر»، «كۇلدى»، «جىلادى»، «جۇگەردى» دەگەن سىياقتى ساباقتى نەستى كۆرسەتەتۇن سوزدەردى سالت ەتەس دەيمىز. داغدېلاندىرىۋ. قىبراغات كەتەبىنەن بىر ماقالا الېب، سونداغى سالت ەتەستەردى كۆرسەتكىزىۋ.

3. ورتاق ەتەس.

ورتاق ەتەس دەيمىز-ەتەس جەكە نەستەلمەسە، مەيسالى: بالا جارىستى، جاۋ سوعىستى، بالىۋان كۆرەستى. بالا جالدىز جارىسەۋعا بولمايدى، بىرەۋمەن جارىسادى؛ جاۋ ەوزى مەن ەوزى سوعىسبايدى، بىرەۋمەن سوعىسادى؛ بالىۋان ەوزى مەن ەوزى كۆرەسبەيدى، بىرەۋ مەن كۆرەسەدى؛ وسىنداى جەكە نەستەلمەيتۇن، ەكى جاقتاب نەستەيتۇن ەستەردى كۆرسەتەتۇن سوزدەردى ورتاق ەتەس دەيمىز. داغدېلاندىرىۋ. قىبراغات كەتەبىنەن بىر ماقالا الېب، سونداغى ورتاق ەتەستەردى كۆرسەتكىزىۋ.

(4) وزدىك ەتىس

وزدىك ەتىس دەيمىز - سىتەۋشى باسقاعا سىتەرلىك مەسىن وزىنە سىتەسە، مەيسالى: مەن جۇۋىندىم؛ سەن ئاراندىك؛ ول ماقتاندى. «جۇۋىندىم» دەسە باسقانى جۇۋىغان بولار ەدى؛ «جۇۋىندىم» دەگەندە ۇزىن جۇۋىغان بولادى، ياعىن مەسىن باسقاعا مەس، وزىنە سىتەگەن بولادى. «ئاراندىم» دەسە، باسقانى ئاران بولار ەدى، «ئاراندىم» دەگەندە مەسىن باسقاعا مەس، وزىنە سىتەگەن بولادى. «ماقتاندى» دەسە، باسقانى ماقتان بولار ەدى، «ماقتاندى» دەگەندە باسقانى مەس، ۇزىن ماقتان بولادى. «جۇۋىندىم» «ئاراندىم» «ماقتاندى» دەگەن سىياقتى باسقاعا سىتەرلىك مەسىن وزىنە سىتەۋدى كورسەتەتۇن سوزدەردى وزدىك ەتىس دەيمىز. داغدىلاندىرىۋ. قىمىراعات كىتابىنەن مېر ماقالا لىب. سونداغى وزدىك ەتىستەردى كورسەتكىزىۋ.

(5) وزگەلىك ەتىس

وزگەلىك ەتىس دەيمىز - بىرەۋدىك سىنە سەبەبەر بولمۇدى. مەيسالى: اتتى جۇرگىزدى، قويدى ورگىزدى، تۇيەنى بۇرغىزدى دەگەندە اتتىك جۇرۇنە، قويدىك ورۇنە، تۇيەنىك تۇرۇنە سەبەبەر بولغاندى كەرسەتەدى. ولار وزدىگىنەن سىتەسە، «ات جۇردى، قوي مۇردى، تۇيە تۇردى» بولار ەدى. «جۇرگىزدىم»، «ورگىزدىم»، «تۇرغىزدىم» دەگەن سىياقتى بىرەۋدىك سىنە سەبەبەر مەسىن كورسەتەتۇن سوزدەردى وزگەلىك ەتىس دەيمىز. داغدىلاندىرىۋ. قىمىراعات كىتابىنەن مېر ماقالا لىب، سونداغى وزگەلىك ەتىستەردى كورسەتكىزىۋ.

(6) بەدەلىدى ەتىس

بەدەلىدى ەتىس دەيمىز - مەسىن بىرەۋ ارقىلى سىتەۋدى، مەيسالى: قات جازدىردى، ولەك ايتتىردى، مۇي سالدىردى، كىتاب الدىردى. «جازدىردى»، «ايتتىردى»، «سالدىردى»، «الدىردى» دەگەندە بارىدە بىرەۋ ارقىلى سىتەگەن مەسىن بولادى. وسىنداى سوزدەردى بەدەلىدى ەتىس دەيمىز. داغدىلاندىرىۋ. قىمىراعات كىتابىنەن مېر ماقالا لىب، سونداغى بەدەلىدى ەتىستەردى، كورسەتكىزىۋ.

(7) بىرقىسىز ەتىس

بىرقىسىز ەتىس دەيمىز - سىتەلمۇ بىرقى سىتەۋىشەن باقادا بولغان مەسىن، مەيسالى: ات جەگىلىدى، قوپان قۇۋىلىدى، قوزى سويلدى دەگەندە ات بىرقىسىز

جە كىلىپ تۇر، قويان بىرىقىسىز قۇۋىلىپ تۇر، قوزى بىرىقىسىز سويىلىپ تۇر. «جە گىلىدى»
«قۇۋىلدى»، «سويىلدى» دەگەن سىياقتى سۆزدەردى بىرىقىسىز ەتەس دەپمىز.
«داغدىلاندى» ر. ۋ. قىيراعات كىتابىدىن «بىر ماقالا الەب، سونداغى بىرىقىسىز
ەتەستەردى كورسەتكىزىۋ.

(8) شاعىس ەتەس.

شاعىس ەتەس دەپمىز - ورتاق ەستى سىتەۋگە سەبەبىگەر بولۇدى. مەيسالى:
بالالاردى كۇرەستىردىم، ەلدى تابىستىردىم، مگى جاعىن سوعىستىردىم. «كۇرەس -
تىردىم» دەگەندە كۇرەسىۋەلەرنە مەن سەبەبىگەر بولغانمىن؛ «تابىستىردىم»
دەگەندە تابىسىۋالارىنا مەن سەبەبىگەر بولغانمىن؛ «سوعىستىردىم» دەگەندە
سوعىسىۋالارىنا مەن سەبەبىگەر بولغانمىن؛ «كۇرەستىردىم»، «تابىستىردىم»،
«سوعىستىردىم» دەگەن سىياقتى سۆزدەردى شاعىس ەتەس دەپمىز.
«داغدىلاندى» ر. ۋ. قىيراعات كىتابىدىن «بىر ماقالا الەب، سونداغى شاعىس
ەتەستەردى كورسەتكىزىۋ.

(9) دۇركىندى ەتەس

دۇركىندى ەتەس دەپمىز - قايتا - قايتا سىتەلەتۇن ەستى. مەيسالى: قان
جازغىلادىم، مىلتىق اتقىلادىم، قولنان جۇلقلادىم. «جازغىلادىم»، «اتقىلادىم»،
«جۇلقلادىم» دەگەن سۆزدەر ەستىڭ ەبىر برەت ەمەس، ەبىر نەشە برەت
سىتەلگەن كورسەندەدى. «جازغىلادىم»، «اتقىلادىم»، «جۇلقلادىم» دەگەن سىياقتى
سۆزدەردى دۇركىندى ەتەس دەپمىز.
«داغدىلاندى» ر. ۋ. قىيراعات كىتابىدىن «بىر ماقالا الەب، سونداغى دۇركىندى
ەتەستەردى كورسەتكىزىۋ.

(10) وسىڭكى ەتەس.

وسىڭكى ەتەس دەپمىز - كۇشەيگەن ەستى. مەيسالى: ات جۇرىڭكىرەدى؛
سۇۋ تاسىڭقىرادى؛ بالا ۋىمىقتاڭقىرادى؛ «جۇرىڭكىرەدى» دەگەندە «جۇرىۋ كۇشەيگەننى
كورىنەدى»؛ «تاسىڭقىرادى» دەگەندە تاسقىن كۇشەيگەننى كورىنەدى. «جۇرىڭكىرە
مىرەدى»، «تاسىڭقىرادى»، «ۋىمىقتاڭقىرادى» دەگەن سىياقتى سۆزدەردى وسىڭكى
ەتەس دەپمىز.

«داغدىلاندى» ر. ۋ. بالا باسىنا ەبىر نەشە وسىڭكى ەتەستەردى كورسەتەتۇن
سۆزدەر تابىقىزىۋ.

سرايلار.

ئىس تۇرلى براى مەن سويلەندى . ول برايلاردىك كويىندەسە جۇمسالانۇن تۇرلەرى مىنالار: (1 تۇيىق براى، 2 بىيلىك براى، 3 اشقى براى، 4 شارتنى براى، 5 ەرەۋىل براى، 6 رەنىش براى، 7 قالاۋ براى، 8 سەنىملى براى، 9 سەنىمىس براى، 10 مۇڭ براى، 11 كونس براى، 12 قايراۋ براى، 13 نزالى براى، 14 تەرىس براى، 15 بولجال براى .

(1) تۇيىق براى .

ئىستىك بەنى تۇيىق تۇرغاندا جۇمسالانۇن ئىس برايمىن تۇيىق براى دەيمىز؛ ماسلەن: جازىق، جىلاماق، كۇرەسبەك، جۇۋىباق، جاتقىزباق، قازدىرماق، جەگىلمەك، اتىستىرماق، شاپقىلاماق، الشقىراماق (بولمىدى ئىتى ەنىستىكتە). جازباسقا، جىلاماسقا، كورەسبەسكە، جۇۋىنباسقا، قازدىرماستما، جاتقىزباسقا، جەگىلمەسكە، اتىستىرماستما، شاپقىلاماستما، الشقىراماستما (بولمىسىز ئىتى ەنىستىكتەر). مۇندا ەنىس تۇرلارى سەزىلسەدە، براى تۇرى تۇيىق، براى وكى بۇرگەۋلى، اشقى سەزىلمەيدى .

تۇيىق براى ەنىستىك ىبى ناراب جالپى تۇرى . سوندىقتان جالپى ەنىستىك جاينان سويلەگەندە ەنىستىك تۇيىق برايمىن تۇتىنامىز . باسقا برايلاردىك ەر قايسىسىن ۇز ورنىندا تۇتىنامىز؛ سوندىقتان ەر برايدىك جالعاۋلارى وزىنشە باسقا - باسقا بولادى .

1 ەنىستىكتەر برايلارمەن وزگەرگەندە ەكى تۇرلى اينىلادى . (۱) دارا تۇردە، (۲) قوسار تۇردە؛ قوسار تۇردە سويلەگەندە كۆمەكشى ەنىستىكتەر قوسىلا اينىلادى . كۆمەكشى ەنىستىكتەر دەگەنمىز: تۇرماق، جۇرمەك، وتىرماق، جانىاق، بارماق، بولماق، الماق، بەرمەك، كەلمەك، كەتپەك، كورمەك، وتپەك، ئاستاماق، قويماق، قالماق، ەمەك . بۇلاردان باسقا ەنىستىكتەر جاي ەنىستىك بولادى .

قوسار تۇردە سويلەنگەندە جاي ەنىستىكتەر ماغانا بەرىۋشى بولپ الدا جۇرەدى . كۆمەكشى ەنىستىكتەر وزگەرىۋشى بولپ، سوگىندا جۇرەدى . قوسار تۇرىن قويا تۇرىپ قازىردە دارا تۇرىن كورسەتەمىز . قوسار تۇرى ەنىستىكتىك كوسامشەمەن سەمىشە جاينان سويلەگەندە كورسەتلمەكشى .

ەنىستىكتىك تۇپكى تۇرى ساياقتى ەنىس بەن سالت ەنىس؛ وزگەلەرى تۇۋىندى ەنىستەر . سوندىقتان - باستابقى ەكەۋى ەكى اق مۇشەلى . (۱) تۇپىر، (۲) جالعاۋ؛ باسقا ەنىستەر مۇش مۇشەلى: (۱) تۇپىر، (۲) جۇرناق، (۳) جالعاۋ، تۇپىرەن جۇرناق ەكاۋن جالعاۋدان ايمىرىپ سويلەگەندە تۇقىل دەيمىز . سۇيتىپ، جالعاۋ تۇپكى ەنىستەردىك تۇپىرىشە جالعاۋادى؛ تۇۋىندى ەنىستەردىك تۇتىلما جالعاۋادى .

(2) بىيلىك سواي .

- *نىسى سىنەۋ سىنەمسىن بىيلىك نۇردە ايتقانداغى *سوز سوايىن بىيلىك سواي دەيىمىز . *ار ەنىستەن *نۇبىرى مەن تۇقىلىن الپ، بىيلىك سواي نۇرىندە چىكىتەپ ايتىپ كۈرەيىك . بولمىدى نۇردە : جازباق (ساباقتى ەنىس)، جىلاماق (سالت ەنىس)، كۈرەسبەك (ورتاق ەنىس)، جۇۋىنباق (وزدىك ەنىس)، جاتقىزباق (وزگىلىك ەنىس)، قازدىرماق (بەدەلدى ەنىس)، جەگىلەك (بىرقىسىز ەنىس)، ائىستىرماق (شاعىس ەنىس)، شابقىلاماق (دۇرگىندى ەنىس)، الىكقىراماق (وسىگىكى ەنىس) . بولمىسىز نۇردە : جازباسقا، جىلاماسقا، كۈرەسبەسكە، جۇۋىنباسقا، قازدىرماسقا، جاتقىزباسقا، جەگىلەسكە، ائىستىرماسقا، شابقىلاماسقا، الىكقىراماسقا .

انايى چىكىتەۋ .

بولمىدى تۇرلەرى	1 نىشى جاق (مەن)	2 نىشى جاق (سەن)	3 نىشى جاق (ول)
جە كەشە : جاز	جازايمىن	جاز	جازسىن
جىلا	جىلايىن	جىلا	جىلاسىن
كۈرەس	كۈرەسەيىن	كۈرەس	كۈرەسىسىن
جۇۋىن	جۇۋىنبايىن	جۇۋىن	جۇۋىنسىن
قازدىر	قازدىرايىن	قازدىر	قازدىرسىن
جاتقىز	جاتقىزايمىن	جاتقىز	جاتقىزسىن
جەگىل	جەگىلەيىن	جەگىل	جەگىلسىن
ائىستىر	ائىستىرايىن	ائىستىر	ائىستىرسىن
شابقىلا	شابقىلايىن	شابقىلا	شابقىلاسىن
الىكقىراما	الىكقىرايىن	الىكقىراما	الىكقىرامسىن
كوشە : جاز	—	2 نىشى-جاق (سەندەر)	3-نىشى جاق (ولار)
جىلا	—	جازىگىدار	جازسىن
كۈرەس	—	جىلاگىدار	جىلاسىن
جۇۋىن	—	كۈرەسىگىدەر	كۈرەسىسىن
قازدىر	—	جۇۋىننىگىدار	جۇۋىنسىن
جاتقىز	—	قازدىرىگىدار	قازدىرسىن
جەگىل	—	جاتقىزىگىدار	جاتقىزسىن
	—	جەگىلىگىدەر	جەگىلسىن

اتمستىرىسىن	اتمستىرىڭىدار	—	اتمستىر
شابقىلاسىن	شابقىلاڭىدار	—	شابقىلا
المىڭقىراسىن	المىڭقىراڭىدار	—	المىڭقىرا

بولمىسىز تۇرلەرى:

جاز باسىن	جازبا	جازبايىن	جازبا	چەكەشە: جازبا
جىلاماسىن	جىلاما	جىلامايىن	جىلاما	جىلاما
كۆرەسىپەسىن	كۆرەسىپە	كۆرەسىپەيىن	كۆرەسىپە	كۆرەسىپە
جۇۋىنىپاسىن	جۇۋىنىبا	جۇۋىنىبايىن	جۇۋىنىبا	جۇۋىنىبا
قازدىر ماسىن	قازدىرما	قازدىرمايىن	قازدىرما	قازدىرما
چاتقىز باسىن	چاتقىزبا	چاتقىزبايىن	چاتقىزبا	چاتقىزبا
چەكلىمەسىن	چەكلىمە	چەكلىمەيىن	چەكلىمە	چەكلىمە
اتمستىر ماسىن	اتمستىرما	اتمستىرمايىن	اتمستىرما	اتمستىرما
شابقىلاماسىن	شابقىلاما	شابقىلامايىن	شابقىلاما	شابقىلاما
المىڭقىراماسىن	المىڭقىراما	المىڭقىرامايىن	المىڭقىراما	المىڭقىراما
جاز باسىن	جازباڭىدار	—	جازبا	جازبا
جىلاماسىن	جىلاماڭىدار	—	جىلاما	جىلاما
كۆرەسىپەسىن	كۆرەسىپەڭىدەر	—	كۆرەسىپە	كۆرەسىپە
جۇۋىنىپاسىن	جۇۋىنىپاڭىدار	—	جۇۋىنىبا	جۇۋىنىبا
قازدىر ماسىن	قازدىرماڭىدار	—	قازدىرما	قازدىرما
چاتقىز باسىن	چاتقىزباڭىدار	—	چاتقىزبا	چاتقىزبا
چەكلىمەسىن	چەكلىمەڭىدەر	—	چەكلىمە	چەكلىمە
اتمستىر ماسىن	اتمستىرماڭىدار	—	اتمستىرما	اتمستىرما
شابقىلاماسىن	شابقىلاماڭىدار	—	شابقىلاما	شابقىلاما
المىڭقىراماسىن	المىڭقىراماڭىدار	—	المىڭقىراما	المىڭقىراما

سېپايى چىكتەۋ.

3 نىشى جاق	2 نىشى جاق	1 نىشى جاق	بولمىدى تۇرلارى.	چەكەشە: جاز
جازسىن	جازىڭىز	جازايىق	جازايىق	جاز
جىلاسىن	جىلاڭىز	جىلايىق	جىلايىق	جىلا
كۆرەسىپەسىن	كۆرەسىپىڭىز	كۆرەسىپىك	كۆرەسىپىك	كۆرەسىپە
جۇۋىنىپاسىن	جۇۋىنىپىڭىز	جۇۋىنىپايىق	جۇۋىنىپايىق	جۇۋىنىپە
قازدىر ماسىن	قازدىرىڭىز	قازدىر ايىق	قازدىر ايىق	قازدىر
چاتقىز ماسىن	چاتقىزىڭىز	چاتقىز ايىق	چاتقىز ايىق	چاتقىز

چە گىلە يىك	چە گىلە يىك	چە گىلە يىك	چە گىلە يىك
اتىستىرايدىق	اتىستىرىگىز	اتىستىرىگىز	اتىستىرىسىن
شابقىلايدىق	شابقىلاگىز	شابقىلاگىز	شابقىلاسىن
الىكقىرايدىق	الىكقىراگىز	الىكقىراگىز	الىكقىراسىن
جازالىق	جازىگىزدار	جازىگىزدار	جازىسىن
جىلالىق	جىلالىگىزدار	جىلالىگىزدار	جىلالىسىن
كۆرەسەلىك	كۆرەسەگىزدەر	كۆرەسەگىزدەر	كۆرەسەسىن
جۇۋىنالىق	جۇۋىنالىگىزدار	جۇۋىنالىگىزدار	جۇۋىنالىسىن
قازدىرالىق	قازدىرىگىزدار	قازدىرىگىزدار	قازدىرىسىن
جانقىزالىق	جانقىزىگىزدار	جانقىزىگىزدار	جانقىزىسىن
اتىستىرالىق	اتىستىرىگىزدار	اتىستىرىگىزدار	اتىستىرىسىن
چە گىلە يىك	چە گىلە يىك	چە گىلە يىك	چە گىلە يىك
شابقىلالىق	شابقىلالىگىزدار	شابقىلالىگىزدار	شابقىلالىسىن
الىكقىرالىق	الىكقىراگىزدار	الىكقىراگىزدار	الىكقىراسىن

كوبىشە:

بولمىسىز تۇرلەرى:

1 نىشى جاق	2 نىشى جاق	3 نىشى جاق
جازبايدىق	جازباگىز	جازباسىن
جىلامايدىق	جىلاماگىز	جىلاماسىن
كۆرەسە يىك	كۆرەسە گىز	كۆرەسە يىك
جۇۋىنبايدىق	جۇۋىنباگىز	جۇۋىنبايدىق
قازدىرمايدىق	قازدىرماگىز	قازدىرمايدىق
جانقىزبايدىق	جانقىزباگىز	جانقىزبايدىق
چە گىلە يىك	چە گىلە يىك	چە گىلە يىك
اتىستىرمايدىق	اتىستىرماگىز	اتىستىرمايدىق
شابقىلامايدىق	شابقىلاماگىز	شابقىلامايدىق
الىكقىرامايدىق	الىكقىراماگىز	الىكقىرامايدىق
جازبالىق	جازباگىزدار	جازباسىن
جىلامالىق	جىلاماگىزدار	جىلاماسىن
كۆرەسە يىك	كۆرەسە گىزدار	كۆرەسە يىك
جۇۋىنبالىق	جۇۋىنباگىزدار	جۇۋىنبايدىق
قازدىرمالىق	قازدىرماگىزدار	قازدىرمايدىق
جانقىزبالىق	جانقىزباگىزدار	جانقىزبايدىق
چە گىلە يىك	چە گىلە يىك	چە گىلە يىك

كوبىشە:

اتىستىرما	اتىستىرما	اتىستىرما	اتىستىرما
شايقىلاما	شايقىلامالىق	شايقىلاما	شايقىلاماسىن
المىكقىراما	المىكقىرامالىق	المىكقىراما	المىكقىراماسىن

3. اشىق بىر اى.

ئىستى اشىق باياندايتۇن سوزدىك تۇرىن اشىق بىر اى دەيمىز . اشىق بىر اىداى سوزدە بىلىمك بىر اىداى تۇش چاقتان باسقا تۇش مەزگىل مەن بولىنىپ وزگەرەدى .

اىبى چىكىنەۋ .

وسى شاق .

بولمىدى تۇرالەرى :

1 نىشى جاق	2 نىشى جاق	3 نىشى جاق
جازامىن ¹	جازاسىن	جازادى
جىلايمەن	جىلايسىن	جىلايدى
كۆرەسەمەن	كۆرەسەيسىن	كۆرەسەدى
چۇۋىنامەن	چۇۋىناسىن	چۇۋىنادى
قازدىرامەن	قازدىراسىن	قازدىرادى
چاتقىزامەن	چاتقىزاسىن	چاتقىزادى
جەگىلەمەن	جەگىلەيسىن	جەگىلەدى
اتىستىرامەن	اتىستىراسىن	اتىستىرادى .
شايقىلايمەن	شايقىلايسىن	شايقىلايدى
المىكقىرايمەن	المىكقىرايسىن	المىكقىرايدى

1) اسىندا « جازامىن » ، « جازاسىن » ، « جازادى » دەگەن كۆمەكشى تۇر . بۇل كۆندە كۆمەكشى ماعاناسىمان ايرىلىپ ، چى تەستىك ماعاناسىنا تۇسىپ كەتكەن . نەمەسە ، كۆسەشە تۇر بۇرىن جوق بولۇپ ، سوگىمان ايرىقىشا تۇرگە ايتالغان بولادى . جازۇ مەرتە كۆرسىكەن تۇركى تىلدەردە كۆسەشە تۇر بۇرىن چاي تەستىك بولغاندىكى كۆرىنىپ تۇر . ماسەلەن : ئاتارلار - مەن بارايمەن ، سەن بارايمەن ، ول بارا دەيدى .

مۇن - چۇب ، ئاق ، وداق ، دارا دەگەن سوزدەردە تەستىك نارسەنىك سىن ، فالپىن كۆرسەتتۇن سوز بولۇپ سەمەشە چىكىتەلگەنى كۆرىنەدى (مەن چۇبىمىن ، ئاقىمىن ، دارامىن ؛ سەن چۇبىمىن ، ئاقىمىن ، وداقىمىن ، دارامىن ؛ ول چۇب ، ئاق ، وداق ، دارا دەگەن سىياقتى) .

كۆيشە :

جاز	—	جاز اسمندار	جازادى
جىلا	—	جىلايسىندار	جىلايدى
كۆرەسى	—	كۆرەسىنىندەر	كۆرەسەدى
جۇۋىن	—	جۇۋىنئاسىندار	جۇۋىنادى
قازدىر	—	قازدىر اسمندار	قازدىرادى
جاتقىز	—	جاتقىز اسمندار	جاتقىزادى
جەگىل	—	جەگىلەسىنىندەر	جەگىلەدى
اتىستىر	—	اتىستىر اسمندار	اتىستىرادى
شابقىلا	—	شابقىلايسىندار	شابقىلايدى
المىڭقىرا	—	المىڭقىرايسىندار	المىڭقىرايدى

بولمىسىز تۇرلەرى:

جەكەشە: جازبا	جازبايىمىن	جازبايسىن	جازبايدى
جىلاما	جىلامايمىن	جىلامايسىن	جىلامايدى
كۆرەسپە	كۆرەسپەيىمىن	كۆرەسپەيسىن	كۆرەسپەيدى
جۇۋىنبا	جۇۋىنبايىمىن	جۇۋىنبايسىن	جۇۋىنبايدى
قازدىرما	قازدىرمايىمىن	قازدىرمايسىن	قازدىرمايدى
جاتقىزبا	جاتقىزبايىمىن	جاتقىزبايسىن	جاتقىزبايدى
جەگىلمە	جەگىلمەيىمىن	جەگىلمەيسىن	جەگىلمەيدى
اتىستىرما	اتىستىرمايىمىن	اتىستىرمايسىن	اتىستىرمايدى
شابقىلاما	شابقىلامايمىن	شابقىلامايسىن	شابقىلامايدى
المىڭقىراما	المىڭقىرامايمىن	المىڭقىرامايسىن	المىڭقىرامايدى

كۆيشە :

جازبا	—	جازبايسىندار	جازبايدى
جىلاما	—	جىلامايسىندار	جىلامايدى
كۆرەسپە	—	كۆرەسپەيسىنىندەر	كۆرەسپەيدى
جۇۋىنبا	—	جۇۋىنبايسىندار	جۇۋىنبايدى
قازدىرما	—	قازدىرمايسىندار	قازدىرمايدى
جاتقىزبا	—	جاتقىزبايسىندار	جاتقىزبايدى
جەگىلمە	—	جەگىلمەيسىنىندەر	جەگىلمەيدى
اتىستىرما	—	اتىستىرمايسىندار	اتىستىرمايدى
شابقىلاما	—	شابقىلامايسىندار	شابقىلامايدى
المىڭقىراما	—	المىڭقىرامايسىندار	المىڭقىرامايدى

داغدىلاندىرىۋ . ئارەستىن سەزدەر المې ، وسى ۇلگى بويىنشا اشىقى بولمىسىز تۇرلەرى مەن چىكىنەنمۇ .

وتىكىن شاق

بولمىدى تۇرلەرى:

3 نىشى جاق	2 نىشى جاق	1 نىشى جاق	جە كەشە: جاز
جازدى	جازدىك	جازدىم	جىلا
جىلادى	جىلادىك	جىلادىم	كۈرەس
كۈرەستى	كۈرەستىك	كۈرەستىم	جۇۋىن
جۇۋىندى	جۇۋىندىك	جۇۋىندىم	قازدىر
قازدىردى	قازدىردىك	قازدىردىم	جاتقىز
جاتقىزدى	جاتقىزدىك	جاتقىزدىم	جە گىل
جە گىلدى	جە گىلدىك	جە گىلدىم	اتىستىر
اتىستىردى	اتىستىردىك	اتىستىردىم	شابقىلا
شابقىلادى	شابقىلادىك	شابقىلادىم	المىكقىرا
المىكقىرادى	المىكقىرادىك	المىكقىرادىم	كوبىشە: جاز
جازدى	جازدىگىدار	—	جىلا
جىلادى	جىلادىگىدار	—	كۈرەس
كۈرەستى	كۈرەستىگىدەر	—	جۇۋىن
جۇۋىندى	جۇۋىندىگىدار	—	قازدىر
قازدىردى	قازدىردىگىدار	—	جاتقىز
جاتقىزدى	جاتقىزدىگىدار	—	جە گىل
جە گىلدى	جە گىلدىگىدەر	—	اتىستىر
اتىستىردى	اتىستىردىگىدار	—	شابقىلا
شابقىلادى	شابقىلادىگىدار	—	المىكقىرا
المىكقىرادى	المىكقىرادىگىدار	—	

بولمىسىن تۇرلەرى:

جاز بادى	جاز بادىك	جاز بادىم	جە كەشە: جازبا
جىلامادى	جىلامادىك	جىلامادىم	جىلاما
كۈرەسبەدى	كۈرەسبەدىك	كۈرەسبەدىم	كۈرەسبە
جۇۋىنبادى	جۇۋىنبادىك	جۇۋىنبادىم	جۇۋىنبا
قازدىر مادى	قازدىر مادىك	قازدىر مادىم	قازدىرما
جاتقىز بادى	جاتقىز بادىك	جاتقىز بادىم	جاتقىزبا
جە گىلمەدى	جە گىلمەدىك	جە گىلمەدىم	جە گىلمە
اتىستىر مادى	اتىستىر مادىك	اتىستىر مادىم	اتىستىرما
شابقىلامادى	شابقىلامادىك	شابقىلامادىم	شابقىلاما
المىكقىر امادى	المىكقىر امادىك	المىكقىر امادىم	المىكقىر اما

كوبش :	جازبا	—	جاز يادىڭدار	جاز يادى
	جالاما	—	جىلامادىڭدار	جىلامادى
	كۆرەسبە	—	كۆرەسبەدىڭدەر	كۆرەسبەدى
	جۇۋىنبا	—	جۇۋىنبادىڭدار	جۇۋىنبادى
	قازدىرما	—	قازدىرمادىڭدار	قازدىرمادى
	چاتقىزبا	—	چاتقىزبادىڭدار	چاتقىزبادى
	جەگىلمە	—	جەگىلمەدىڭدەر	جەگىلمەدى
	اتىستىرما	—	اتىستىرمادىڭدار	اتىستىرمادى
	شابقىلاما	--	شابقىلامادىڭدار	شابقىلامادى
	المىڭقىرما	—	المىڭقىرمادىڭدار	المىڭقىرما

داغدىلاندىرىۋ. ھارەتتىن ئارغىزلى سوزدەر المپە وسى ۇلگى بويىنشا اشىق برايدىڭ وتكىن شاعى مەن جىكتەنمۇ.

كەلەر شاق.

بولمىدى تۇرلىرى:

3 نىشى جاق	2 نىشى جاق	1 نىشى جاق	جەكەشە؛
جازار	جازارسىن	جازارمىن	جاز
جىلار	جىلارسىن	جىلارمىن	جىلا
كۆرەسەر	كۆرەسەرسىن	كۆرەسەرمىن	كۆرەسى
جۇۋىنار	جۇۋىنارسىن	جۇۋىنارمىن	جۇۋىن
قازدىرار	قازدىرارسىن	قازدىرارمىن	قازدىر
چاتقىزار	چاتقىزارسىن	چاتقىزارمىن	چاتقىز
جەگىلەر	جەگىلەرسىن	جەگىلەرمىن	جەگىل
اتىستىرار	اتىستىرارسىن	اتىستىرارمىن	اتىستىر
شابقىلار	شابقىلارسىن	شابقىلارمىن	شابقىلا
المىڭقىرار	المىڭقىرارسىن	المىڭقىرارمىن	المىڭقىرا
جازار	جازارسىندار	—	كوبشە جاز
جىلار	جىلارسىندار	—	جىلا
كۆرەسەر	كۆرەسەرسىندەر	—	كۆرەسى
جۇۋىنار	جۇۋىنارسىندار	—	جۇۋىن
قازدىرار	قازدىرارسىندار	—	قازدىر
چاتقىزار	چاتقىزارسىندار	—	چاتقىز
جەگىلەر	جەگىلەرسىندەر	—	جەگىل
اتىستىرار	اتىستىرارسىندار	—	اتىستىر
شابقىلار	شابقىلارسىندار	—	شابقىلا
المىڭقىرار	المىڭقىرارسىندار	—	المىڭقىرا

بولمىسىز تۇرلەرى :

جەكەشە:	جازبا	جاز باسپىن 1	جاز باسسىن	جاز باس
	جىلاما	جىلاماسپىن	جىلاماسسىن	جىلاماس
	كۆرەسپە	كۆرەسپەسپىن	كۆرەسپەسىن	كۆرەسپەس
	جۇۋىنبا	جۇۋىنباسپىن	جۇۋىنباسسىن	جۇۋىنباس
	قازدىرما	قازدىرماسپىن	قازدىرماسسىن	قازدىرماس
	جاتقىزبا	جاتقىزباسپىن	جاتقىزباسسىن	جاتقىزباس
	جەگىلمە	جەگىلمەسپىن	جەگىلمەسىن	جەگىلمەس
	اتىستىرما	اتىستىرماسپىن	اتىستىرماسسىن	اتىستىرماس
	شاپقىلاما	شاپقىلاماسپىن	شاپقىلاماسسىن	شاپقىلاماس
	الىكقىراما	الىكقىراماسپىن	الىكقىراماسسىن	الىكقىراماس

مويىشە:

جازبا	—	جاز باسسندار	جاز باس
جىلاما	—	جىلاماسسىندار	جىلاماس
كۆرەسپە	—	كۆرەسپەسىسىندەر	كۆرەسپەس
جۇۋىنبا	—	جۇۋىنباسسىندار	جۇۋىنباس
قازدىرما	—	قازدىرماسسىندار	قازدىرماس
جاتقىزبا	—	جاتقىزباسسىندەر	جاتقىزباس
جەگىلمە	—	جاتقىزباسسىندار	جەگىلمەس
اتىستىرما	—	اتىستىرماسسىندار	اتىستىرماس
شاپقىلاما	—	شاپقىلاماسسىندار	شاپقىلاماس
الىكقىراما	—	الىكقىراماسسىندار	الىكقىراماس

داعايلاندىرىۋ. وسى ۇلگى بويىنشا ارەستەن سوز المپ، اشقى ئرايدىڭا كەلەر شاعى مەن جىكەنەنۇ.

سىپانى جىكەنەنۇ.

وسى شاق.

بولمىدى تۇرلەرى :	1 نىشى جاق	2 نىشى جاق	3 نىشى
جەكەشە :	جاز	جازاسىز	جازادى
	جىلا	جىلايسىز	جىلايدى
	كۆرەس	كۆرەسەيسىز	كۆرەسەدى
	جۇۋىن	جۇۋىناسىز	جۇۋىنادى

1) كۆشەيتىۋۇشنى (جاز باسپىن) ەرنىغا (جازبان)، (جىلاماسپىن) ورنىغا (جىلامان) دەلىپ ايتىلادى.

قازدىر	قازدىرامىز	قازدىراسىز	قازدىرادى
جانقىز	جانقىزلىمىز	جانقىزاسىز	جانقىزادى
جەگىل	جەگىلەيمىز	جەگىلەيسىز	جەگىلدى
انىستىر	انىستىرومىز	انىستىراسىز	انىستىرادى
شابقىلا	شابقىلايمىز	شابقىلايسىز	شابقىلايدى
الىڭقىرا	الىڭقىرايمىز	الىڭقىرايسىز	الىڭقىرايدى

كۆپىنچە: 2 نىشى جاعى عانا وزگەشە بولادى، باسقا جاققارنىڭ مۇنان يۈنەندەدىكى جوق.

2 نىشى جاققارى بۇلاي بولادى: جازاسىزدار، جىلامىسىزدار، كۆرەسەسىزدار، جۇۋىناسىزدار، قازدىراسىزدار، جانقىزاسىزدار، جەگىلەيسىزدار، انىستىراسىزدار، شابقىلايسىزدار، الىڭقىرايسىزدار.

بولمىسىن تۇرلەرى: 1 نىشى جاق	2 نىشى جاق	3 نىشى جاق
جازبايمىز	جازبايسىز	جازبايدى
جىلامىمىز	جىلامايسىز	جىلامايدى
كۆرەسەبەيمىز	كۆرەسەبەيسىز	كۆرەسەبەيدى
جۇۋىنبايمىز	جۇۋىنبايسىز	جۇۋىنبايدى
قازدىرمايمىز	قازدىرمايسىز	قازدىرمايدى
جانقىزبايمىز	جانقىزبايسىز	جانقىزبايدى
جەگىلەيمىز	جەگىلەيسىز	جەگىلەيدى
انىستىرمايمىز	انىستىرمايسىز	انىستىرمايدى
شابقىلامايمىز	شابقىلامايسىز	شابقىلامايدى
الىڭقىرامايمىز	الىڭقىرامايسىز	الىڭقىرامايدى

كۆپىنچە: 2 نىشى جاعى عانا باسقاشا بولادى وزگە جاققارى وسى كۆپىنچە بولادى 2 نىشى جاققارى بۇلاي بولادى: جازبايسىزدار، جىلامايسىزدار، كۆرەسەبەيسىزدار، جۇۋىنبايسىزدار، قازدىرمايسىزدار، جەگىلەيسىزدار، انىستىرمايسىزدار، شابقىلامايسىزدار، الىڭقىرامايسىزدار.

ولتەن شاق.

بولمىدى: نۇرلەردى 1 نىشى جاق	2 نىشى جاق	3 نىشى جاق
جازدىق	جازدىڭىز	جازدى
جىلامدىق	جىلامدىڭىز	جىلامدى
كۆرەستىڭ	كۆرەستىڭىز	كۆرەستى
جۇۋىندىق	جۇۋىندىڭىز	جۇۋىندى
قازدىردىق	قازدىردىڭىز	قازدىردى

جاتقىز	جاتقىزدىق	جاتقىزدىڭىز	جاتقىزدى
جەگىل	جەگىلدىك	جەگىلدىڭىز	جەگىلدى
اتىستىر	اتىستىردىق	اتىستىردىڭىز	اتىستىردى
شابقىلا	شابقىلادىق	شابقىلادىڭىز	شابقىلادى
الىڭقىرا	الىڭقىرادىق	الىڭقىرادىڭىز	الىڭقىرادى

كۆپىنچە: 2 نىشى جاعى انا مۇنان باسقاشا بولادى، وزگە جاقئارى وسى كۆپىنچە اينىلادى.

2 نىشى جاقئارى بۇلاي بولادى: جازدىڭىزدار، جىلادىڭىزدار، كۆرەستىڭىزدەر، جۇۋىنبادىڭىزدار، قازدىردىڭىزدار، جاتقىزدىڭىزدار، جەگىلدىڭىزدەر، اتىستىردىڭىز - دار، شابقىلادىڭىزدار، الىڭقىرادىڭىزدار.

بولسىمىز تۇرلەرى: 1 نىشى جاق	2 نىشى جاق	3 نىشى جاق
جازىبا	جازبادىڭىز	جازبادى
جىلاما	جىلامادىڭىز	جىلامادى
كۆرەسبە	كۆرەسبەدىڭىز	كۆرەسبەدى
جۇۋىنبا	جۇۋىنبادىڭىز	جۇۋىنبادى
قازدىرما	قازدىرماڭىز	قازدىرما
جانقۇزبا	جاتقىزىبادىڭىز	جاتقىزىبادى
جەگىلمە	جەگىلمەدىڭىز	جەگىلمەدى
اتىستىرما	اتىستىرماڭىز	اتىستىرما
شابقىلاما	شابقىلامادىڭىز	شابقىلامادى
الىڭقىراما	الىڭقىرامادىڭىز	الىڭقىرامادى

كۆپىنچە: 2 نىشى جاعى انا باسقاشا بولادى، وزگە جاقئارى وسى كۆپىنچە اينىلادى.

2 نىشى جاقئارى بۇلاي بولادى: جازبادىڭىزدار، جىلامادىڭىزدار، كۆرەسبەدىڭىز - دەر، جۇۋىنبادىڭىزدار، قازدىرماڭىزدار، جاتقىزىبادىڭىزدار، جەگىلمەدىڭىزدەر، اتىستىرماڭىزدار، شابقىلامادىڭىزدار، الىڭقىرامادىڭىزدار.

كىلەر شاق.

بولسىمىز تۇرلەرى 1 نىشى جاق	2 نىشى جاق	3 نىشى جاق
جازارمىز	جازارسىز	جازارلار
جىلارمىز	جىلارسىز	جىلارلار
كۆرەسەرمىز	كۆرەسەرسىز	كۆرەسەرلەر
جۇۋىنارمىز	جۇۋىنارسىز	جۇۋىنارلار
قازدىرارمىز	قازدىرارسىز	قازدىرارلار
جاتقىزارمىز	جاتقىزارسىز	جاتقىزارلار

جە گىلەر	جە گىلەر سىز	جە گىلەر مېز	جە گىل
اتىستىر	اتىستىر ارسىز	اتىستىر ارمىز	اتىستىر
شابقىلار	شابقىلار سىز	شابقىلار مېز	شابقىلا
الئىكقىر	الئىكقىر ارسىز	الئىكقىر ارمىز	الئىكقىرا

كۆپىشە: 2 نىشى جاعىنان باسقا جاعى وسى كۆپىندە ايتىلادى:

2 نىشى جاعى بۇلاي ايتىلادى: جاز ارسىزدار، جىلار سىزدار، كۆرە سىز سىزدار، جۇۋىنار سىزدار، قازدىر ارسىزدار، جاتقىزار سىزدار، جە گىلەر سىزدار، اتىستىر ارسىزدار، شابقىلار سىزدار، الئىكقىر ارسىزدار.

بولمىسىز تۇرلەرى: 1 نىشى جاق	2 نىشى جاق	3 نىشى جاق
جاز باسىز	جاز باسىمىز	جاز باس
جىلاماسىز	جىلاماسىمىز	جىلاماس
كۆرە سىز سىز	كۆرە سىز سىز	كۆرە سىز سىز
جۇۋىنبا سىز	جۇۋىنبا سىز	جۇۋىنبا سىز
قازدىر ماسىز	قازدىر ماسىمىز	قازدىر ماس
جاتقىز باسىز	جاتقىز باسىمىز	جاتقىز باس
جە گىلە سىز	جە گىلە سىز	جە گىلە سىز
اتىستىر ماسىز	اتىستىر ماسىمىز	اتىستىر ماس
شابقىلاماسىز	شابقىلاماسىمىز	شابقىلاماس
الئىكقىر ماسىز	الئىكقىر ماسىمىز	الئىكقىر ماس

كۆپىشە: 2 نىشى جاعىنان باسقا جاعى وسى كۆپىندە ايتىلادى.

2 نىشى جاعى بۇلاي بولادى: جاز باسىمىزدار، جىلاماسىمىزدار، كۆرە سىز سىزدار، جۇۋىنبا سىزدار، قازدىر ماسىمىزدار، جاتقىز باسىمىزدار، جە گىلە سىز سىزدار، اتىستىر ماسىمىزدار، شابقىلاماسىمىزدار، الئىكقىر ماسىمىزدار.

(4) شارىتى براى.

— ئىستىك ئىستەلىۋىنە شارى كۆرسەتتۇن مۇسوزدىك تۇرىن شارىتى براى دەپمىز. مەيسالى: «بەرسەك الارىمىن، ەكسەك وراسىن» المۇعا بەرىۋ شارىتىمىن، ورىۋعا ەگىۋ شارىتىمىن «بەرسەك»، «ەكسەك». دەگەن سوزدەر كۆرسەتمى تۇر. مۇسوزدىك وسىنداي تۇرى شارىتى براى بولادى. جوعارىدا بىلىك براى جان. اشىق براى مەن ايتىلعان سوزدەردى شارىتى براى مەن ايتىپ كۆرەپىك.

انايى جىكئەۋ.

بولمىدى تۇرلەرى:

جە كەشە:	1 نىشى جاق	2 نىشى جاق	3 نىشى جاق
جاز	جاز سام	جاز ساك	جاز سا
جىلا	جىلا سام	جىلا ساك	جىلا سا

كۆرەسسە	كۆرەسسەڭ	كۆرەسسەم	كۆرەس
جۇۋىنسا	جۇۋىنساڭ	جۇۋىنسام	جۇۋىن
قازدىرسا	قازدىرساڭ	قازدىرسام	قازدىر
جانقىزسا	جانقىزساڭ	جانقىزسام	جانقىز
جەگىلسە	جەگىلسەڭ	جەگىلسەم	جەگىل
اتىستىرسا	اتىستىرساڭ	اتىستىرسام	اتىستىر
شابقىلاسا	شابقىلاساڭ	شابقىلاسام	شابقىلا
الىڭقىراسا	الىڭقىراساڭ	الىڭقىراسام	الىڭقىرا
3 نىشى جاق	2 نىشى جاق	1 نىشى جاق	كوبىسە:
جازسا	جازساڭدار	—	جاز
جىلاسا	جىلاساڭدار	—	جىلا
كۆرەسسە	كۆرەسسەڭدەر	—	كۆرەس
جۇۋىنسا	جۇۋىنساڭدار	—	جۇۋىن
قازدىرسا	قازدىرساڭدار	—	قازدىر
جانقىزسا	جانقىزساڭدار	—	جانقىز
جەگىلسە	جەگىلسەڭدەر	—	جەگىل
اتىستىرسا	اتىستىرساڭدار	—	اتىستىر
شابقىلاسا	شابقىلاساڭدار	—	شابقىلا
الىڭقىراسا	الىڭقىراساڭدار	—	الىڭقىرا

بولمىسىز تۇرلەرى:

نىشى جاق	۲ نىشى جاق	۱ نىشى جاق	دەكەشە:
جازبىسا	جازبىساڭ	جازبىسام	جازبا
جىلاماسا	جىلاماساڭ	جىلاماسام	جىلاما
كۆرەسسەسە	كۆرەسسەسەڭ	كۆرەسسەسەم	كۆرەسبە
جۇۋىنبا	جۇۋىنباڭ	جۇۋىنباسام	جۇۋىنبا
قازدىرما	قازدىرماڭ	قازدىرماسام	قازدىرما
جانقىزبا	جانقىزباڭ	جانقىزباسام	جانقىزبا
جەگىلمەسە	جەگىلمەسەڭ	جەگىلمەسەم	جەگىلمە
اتىستىرما	اتىستىرماڭ	اتىستىرماسام	اتىستىرما
شابقىلاما	شابقىلاماڭ	شابقىلاماسام	شابقىلاما
الىڭقىراما	الىڭقىراماڭ	الىڭقىراماسام	الىڭقىراما
۳ نىشى جاق	۲ نىشى جاق	۱ نىشى جاق	كوبىشە:
جازبىسا	جازبىساڭدار	—	جازبا
جىلاماسا	جىلاماساڭدار	—	جىلاما

كۈرەسبەسە	كۈرەسبەسە كىدەر	—	كۈرەسبە
جۇۋىنباسا	جۇۋىنباسا كىدار	—	جۇۋىنبىا
قازدىر ماسا	قازدىر ماسا كىدار	—	قازدىرما
جاتقىزى باسا	جاتقىزى باسا كىدار	—	جاتقىزىبا
جە گىلمەسە	جە گىلمەسە كىدەر	—	جە گىلمە
اتىستىر ماسا	اتىستىر ماسا كىدار	—	اتىستىرما
شابقىلاماسا	شابقىلاماسا كىدار	—	شابقىلاما
الكىقىر اما	الكىقىر اساكىدار	—	الكىقىر اما

داۋىدىلاندىرىڭ: وسى ۇلگىنى بويىنشا ۱۰ ار تىستىن سوزدەر الىپ، شارقتى
مراي مەن جىكتەتمۇ.

سىپايى جىكتەۋ.

بولمىدى تۇرلەرى: 1 نىشى جاق			
3 نىشى جاق	2 نىشى جاق	1 نىشى جاق	جە كەشە: جاز
جازسا	جازسا كىز	جازساق	جىلا
جىلاسا	جىلاسا كىز	جىلاساق	كۈرەس
كۈرەسسە	كۈرەسسە كىز	كۈرەسسەك	جۇۋىن
جۇۋىنسا	جۇۋىنسا كىز	جۇۋىنساق	قازدىر
قازدىر سا	قازدىر سا كىز	قازدىرساق	جاتقىز
جاتقىز سا	جاتقىز سا كىز	جاتقىزساق	جە گىلمە
جە گىلمە	جە گىلمە كىز	جە گىلمەك	اتىستىر
اتىستىر سا	اتىستىر سا كىز	اتىستىرساق	شابقىلا
شابقىلاسا	شابقىلاسا كىز	شابقىلاساق	الكىقىر
الكىقىر اما	الكىقىر اساكىز	الكىقىر اساق	

كوبىشە: 2 نىشى جاعىنان باسقا جاقنارى وسى قالىپشا ايتىلادى.

2 نىشى جاعىننىڭ ايتىلىۋى بۇلايشا: جازسا كىزدار، جىلاسا كىزدار، كۈرەسسە - سە كىزدەر، جۇۋىنسا كىزدار، قازدىر سا كىزدار، جاتقىز سا كىزدار، جە گىلمە كىزدەر، اتىستىر سا كىزدار، شابقىلاسا كىزدار، الكىقىر اساكىزدار.

بولمىسىز تۇرلەرى: 1 نىشى جاق			
3 نىشى جاق	2 نىشى جاق	1 نىشى جاق	جە كەشە: جازبا
جاز باسا	جاز باسا كىز	جاز باساق	جىلاما
جىلاماسا	جىلاماسا كىز	جىلاماساق	كۈرەسبە
كۈرەسبەسە	كۈرەسبەسە كىز	كۈرەسبەسەك	جۇۋىنبا
جۇۋىنبا سا	جۇۋىنبا سا كىز	جۇۋىنباساق	قازدىرما
قازدىر ماسا	قازدىر ماسا كىز	قازدىر ماساق	جاتقىزبا
جاتقىزى باسا	جاتقىزى باسا كىز	جاتقىزى باساق	

جە كىلمەسە	جە كىلمەسە كىز	جە كىلمەسەك	جە كىلمە
اتىستىرماسا	اتىستىرماسا كىز	اتىستىرماساق	اتىستىرما
شايقىلاماسا	شايقىلاماسا كىز	شايقىلاماساق	شايقىلاما
المىكقىراماسا	المىكقىراماسا كىز	المىكقىراماساق	المىكقىراما

«يوشە: 2 نىشى جاعىنان باسقا جاقتارى وسىلاي كۇيىندە ايتىلادى.
 2 نىشى جاعىنىڭ ايتىلمىۋى بۇلاي بولادى: جاز باسا كىزدار، جىلاماسا كىزدار،
 كۇرە سېسە كىزدار، جۇۋىنباسا كىزدار، قازدىر ماسا كىزدار، جە كىلمەسە كىزدار،
 استىرماسا كىزدار، شايقىلاماسا كىزدار، المىكقىراماسا كىزدار.»

5. ەرەۋىل بىراي

سىتەيتۇن سىنىڭ ماقسۇتىغا بولمى قارسى، ەرەۋىل بولغاندا ايتىلاتۇن سوز
 تۇرىن ەرەۋىل بىراي دەيمىز. ميسالى: «سۇراساڭدا بەرمەيمىن» سۇيرەسە كىدە
 ،رەمەيدىن دەگەن سوزدە دە «سۇراساڭدا»، «سۇيرەسە كىدە دەگەن ەرەۋىل بىراي بولادى.
 سۇراغاندا الدۇ ماقسات، سۇيرە كىندە ەرتىۋ ماقسات، ەدى. بەرمەگەن سولك، ەرمەگەن
 سولك سىنىڭ بولمى، سىنىڭ ماقسۇتىغا قارسى كەلىپ تۇر. سوزدىڭ وسىنداي
 تۇرى ەرەۋىل بىراي بولادى.»

جوعارىدا بىيلىك، اشىق جانا شارتنى بىرايلارمەن ايتىلعان سوزدەردى ەرەۋىل
 بىراي مەن ايتىپ كۆرەيىك.

انايى جىكتەۋ.

بولمىدى تۇرلەرى:

جە كىلمەسە	1 نىشى جاق	2 نىشى جاق	3 نىشى جاق
جاز	جاز سامدا	جاز ساڭدا	جاز سادا
چىلا	چىلا سامدا	چىلا ساڭدا	چىلا سادا
كۇرەس	كۇرەسەمدە	كۇرەسە كىدە	كۇرەسەدە
جۇۋىن	جۇۋىن سامدا	جۇۋىنساڭدا	جۇۋىن سادا
قازدىر	قازدىر سامدا	قازدىر ساڭدا	قازدىر سادا
جانقىز	جانقىز سامدا	جانقىز ساڭدا	جانقىز سادا
جە كىل	جە كىلسەمدە	جە كىلسە كىدە	جە كىلسەدە
اتىستىر	اتىستىر سامدا	اتىستىر ساڭدا	اتىستىر سادا
شايقىلا	شايقىلا سامدا	شايقىلا ساڭدا	شايقىلا سادا
المىكقىرا	المىكقىرا سامدا	المىكقىرا ساڭدا	المىكقىرا سادا
يوشە:	—	جاز ساڭدا ردا	چار سادا
چىلا	—	چىلا ساڭدا ردا	چىلا سادا
كۇرەس	—	كۇرەسە كىدە ردا	كۇرەسەدە

جۇۋىنسا	جۇۋىنساڭداردا	—	جۇۋىن
قازدىر	قازدىر ساڭداردا	—	قازدىر
جانقىز	جانقىز ساڭداردا	—	جانقىز
جە گىلسە	جە گىلسەڭدەردە	—	جە گىل
اتمىتىر	اتمىتىر ساڭداردا	—	اتمىتىر
شابقىلا	شابقىلا ساڭداردا	—	شابقىلا
الئىكقىر	الئىكقىر ساڭداردا	—	الئىكقىر

بولمىسىن تۇرلەرى:

جاز باسادا	جاز باساڭدا	جاز باسامدا	جاز با	جە كەشە
جىلاماسادا	جىلاماساڭدا	جىلاماسامدا	جىلاما	
كۆرە سېسەدە	كۆرە سېسەڭدە	كۆرە سېسەمدە	كۆرە سېسە	
جۇۋىنبا	جۇۋىنبا ساڭدا	جۇۋىنبا سامدا	جۇۋىنبا	
قازدىر	قازدىر ماسامدا	قازدىر ماسامدا	قازدىر	
جانقىز با	جانقىز با ساڭدا	جانقىز با سامدا	جانقىز با	
جە گىلمە	جە گىلمە سەڭدە	جە گىلمە سەمدە	جە گىلمە	
اتمىتىر	اتمىتىر ماساڭدا	اتمىتىر ماسامدا	اتمىتىر	
شابقىلا	شابقىلا ماساڭدا	شابقىلا ماسامدا	شابقىلا	
الئىكقىر	الئىكقىر ماساڭدا	الئىكقىر ماسامدا	الئىكقىر	

جاز باسادا	جاز باساڭداردا	—	جاز با	ئو شە:
جىلاماسادا	جىلاماساڭداردا	—	جىلاما	
كۆرە سېسەدە	كۆرە سېسەڭدەردە	—	كۆرە سېسە	
جۇۋىنبا	جۇۋىنبا ساڭداردا	—	جۇۋىنبا	
قازدىر	قازدىر ماساڭداردا	—	قازدىر	
جانقىز با	جانقىز با ساڭداردا	—	جانقىز با	
جە گىلمە	جە گىلمە سەڭدەردە	—	جە گىلمە	
اتمىتىر	اتمىتىر ماساڭداردا	—	اتمىتىر	
شابقىلا	شابقىلا ماساڭداردا	—	شابقىلا	
الئىكقىر	الئىكقىر ماساڭداردا	—	الئىكقىر	

دە ئالاندىرۇ. وسى ۇلكى بويىنشا ۱۰۰ تىن تىن ۱۰۰۰ دە، الئىكقىر، مەۋىل
راي مەن جىگىتتۇ.

سېپى جىگىتتۇ.

بولمىسى تۇرلەرى: 1 نىشى جاق	2 نىشى جاق	3 نىشى جاق
جاز ساقنا	جاز ساڭىزدا	جاز سادا
جىلاما	جىلاما ساڭىزدا	جىلاما سادا

ئايى جىكەنەۋ.

بولمىدى تۇرلەرى :

جەكەشە: جاز	جاز سامشى	جاز ساكشى	جاز سايشى
جىلا	جىلا سامشى	جىلا ساكشى	جىلا سايشى
كۈرەس	كۈرەسسەمشى	كۈرەسسەكشى	كۈرەسسەيشى
جۇۋىن	جۇۋىنسامشى	جۇۋىنساكشى	جۇۋىنسايشى
قازدىر	قازدىر سامشى	قازدىر ساكشى	قازدىر سايشى
جاتقىز	جاتقىز سامشى	جاتقىز ساكشى	جاتقىز سايشى
جەگىل	جەگىلسەمشى	جەگىلسەكشى	جەگىلسەيشى
اتىستىر	اتىستىر سامشى	اتىستىر ساكشى	اتىستىر سايشى
شابقىلا	شابقىلا سامشى	شابقىلا ساكشى	شابقىلا سايشى
المىكقىرا	المىكقىر سامشى	المىكقىر ساكشى	المىكقىر سايشى
كوبىشە: جاز	—	جاز ساكدارشى	جاز سايشى
جىلا	—	جىلا ساكدارشى	جىلا سايشى
كۈرەس	—	كۈرەسسەكدارشى	كۈرەسسەيشى
جۇۋىن	—	جۇۋىنساكدارشى	جۇۋىنسايشى
قازدىر	—	قازدىر ساكدارشى	قازدىر سايشى
جاتقىز	—	جاتقىز ساكدارشى	جاتقىز سايشى
جەگىل	—	جەگىلسەكدارشى	جەگىلسەيشى
اتىستىر	—	اتىستىر ساكدارشى	اتىستىر سايشى
شابقىلا	—	شابقىلا ساكدارشى	شابقىلا سايشى
المىكقىرا	—	المىكقىر اسكدارشى	المىكقىر اسايشى
جەكەشە: جازبا	جاز باسامشى	جاز باساكشى	جاز باسايشى
جىلاما	جىلاما سامشى	جىلاما ساكشى	جىلاما سايشى
كۈرەسبە	كۈرەسبەسەمشى	كۈرەسبەسەكشى	كۈرەسبەسەيشى
جۇۋىنبا	جۇۋىنبا سامشى	جۇۋىنبا ساكشى	جۇۋىنبا سايشى
قازدىرما	قازدىرما سامشى	قازدىرما ساكشى	قازدىرما سايشى
جاتقىزبا	جاتقىزبا سامشى	جاتقىزبا ساكشى	جاتقىزبا سايشى
جەگىلمە	جەگىلمەسەمشى	جەگىلمەسەكشى	جەگىلمەسەيشى
اتىستىرما	اتىستىرما سامشى	اتىستىرما ساكشى	اتىستىرما سايشى
شابقىلا	شابقىلاما سامشى	شابقىلاما ساكشى	شابقىلاما سايشى
المىكقىرا	المىكقىر اما سامشى	المىكقىر اما ساكشى	المىكقىر اما سايشى

جاز باسايشى	جاز باساڭدارشى	كۈرۈشە ! جازبا
جىلاماسايشى	جىلاماساڭدارشى	جىلاما
كۈرۈسەسەيشى	كۈرۈسەسەڭدەرشى	كۈرۈسە
جۇۋىنبايشى	جۇۋىنباساڭدارشى	جۇۋىنبا
قازدىرمايشى	قازدىرماساڭدارشى	قازدىرما
جاتقىزبايشى	جاتقىزباساڭدارشى	جاتقىزبا
جەگىلسەيشى	جەگىلسەڭدەرشى	جەگىلمە
اتىستىرمايشى	اتىستىرماساڭدارشى	اتىستىرما
شايقىلاماسايشى	شايقىلاماساڭدارشى	شايقىلاما
الىڭقىراماسايشى	الىڭقىراماساڭدارشى	الىڭقىراما

داغدىلاندىرۇ. وسى ۇلگى بويىنشا رەتتىن سوزدەر الىپ، تۈرۈنشى
براي مەن جىكەنتەۋ.

سىمپايى چىكتەۋ

3 نىشى جاق	2 نىشى جاق	1 نىشى جاق	بولمىدى تۇرلەرى:
جازسايشى	جازساڭمىشى	جازساقشى	جەكەشە: جاز
جىلاسايشى	جىلاساڭمىشى	جىلاساقشى	جىلا
كۈرۈسەسەيشى	كۈرۈسەسەڭمىشى	كۈرۈسەكشى	كۈرەس
جۇۋىنبايشى	جۇۋىنباڭمىشى	جۇۋىنباقشى	جۇۋىن
قازدىرمايشى	قازدىرماڭمىشى	قازدىرباقشى	قازدىر
جاتقىزبايشى	جاتقىزساڭمىشى	جاتقىزباقشى	جاتقىز
جەگىلسەيشى	جەگىلسەڭمىشى	جەگىلسەكشى	جەگىل
اتىستىرمايشى	اتىستىرماڭمىشى	اتىستىرباقشى	اتىستىر
شايقىلاماسايشى	شايقىلاماڭمىشى	شايقىلاماقشى	شايقىلا
الىڭقىراماسايشى	الىڭقىراماڭمىشى	الىڭقىراماقشى	الىڭقىرا

تۈبشە: 2 نىشى جاعى عانا بۇلاردان اسقاشا بۇلاى بولادى: جازساڭمىزدارشى، جىلا
ساڭمىزدارشى، كۈرۈسەسەڭمىزدەرشى، جۇۋىنباڭمىزدارشى، قازدىرماڭمىزدارشى،
جاتقىزساڭمىزدارشى، جەگىلسەڭمىزدەرشى، اتىستىرماڭمىزدارشى، شايقىلاماڭمىزدارشى،
الىڭقىراماڭمىزدارشى.

3 نىشى جاق	2 نىشى جاق	1 نىشى جاق	بولمىسىز تۇرلەرى:
جازبايشى	جازباساڭمىشى	جازباقشى	جەكەشە: جازبا
جىلاماسايشى	جىلاماساڭمىشى	جىلاماساقشى	جىلاما
كۈرۈسەسەيشى	كۈرۈسەسەڭمىشى	كۈرۈسەسەكشى	كۈرۈسە
جۇۋىنبايشى	جۇۋىنباساڭمىشى	جۇۋىنباقشى	جۇۋىنبا

فازدېرما ساقشى	فازدېرما ساڭمىزشى	فازدېرما ساقشى	فازدېرما
جە گىلمە سەيشى	جە گىلمە سە گىمىزشى	جە گىلمە سە كىشى	جە گىلمە
اتىستىر ماسايشى	اتىستىر ماسا گىمىزشى	اتىستىر ماسا ساقشى	اتىستىر ماسا
شابقىلاما ساقشى	شابقىلاما ساڭمىزشى	شابقىلاما ساقشى	شابقىلاما
المىڭقىراما ساقشى	المىڭقىراما ساڭمىزشى	المىڭقىراما ساقشى	المىڭقىراما

ئوبىشە: ئىنشى جاعى عانا بۇلاي ايتىلادى: جاز باساڭمىزدارشى جىلاما ساڭمىز-
 دارشى، كۆرە سېسە گىمىز دەرشى، جوۋىنبا ساڭمىزدارشى، جاتقىز با ساڭمىزدارشى، جە گىلمە
 سە گىمىز دەرشى، شابقىلاما ساڭمىزدارشى، المىڭقىراما ساڭمىزدارشى.

سە، رتمۇ: بىرەنشى بىرايدىڭ ئىنشى، ئىنشى جاتقاعى نۇرلەرى بىرەنشى
 نۇردە ايتىلعان بۇيرىققادا ايتىلمى، بىيلەك ئىراي ورنىندا جوۋمىسالادى.

7) قالاۋ ئىراي

ئىستى كوڭىل قالاۋ - قالاۋدىن كورسەتەتۇن سوز ئۇرىن قالاۋ ئىراي دەيمىز؛
 مىيالى: بارمام ەكەن؛ بارمام ەكەن؛ ايتساڭ ەكەن؛ ايتباساڭ ەكەن؛
 بىلدىرسە ەكەن؛ بىلدىرمەسە ەكەن دەگەن سىياقتى سوزدەر قالاۋ ئىراي بولادى
 جاز، جىلا، كۆرەس، جوۋىن، قازدىر، جاتقىز، جەگىل، شابقىلاما، المىڭقىراما
 دەگەن سوزدەردى باسقا ئىرايلاردا كورسەتىلگەن ۇلگى بويىنشا بولىمىدى - بولىمىز
 نۇرلەرىندە جەكەشە، كوېشە، ۇش جاق بەن ايتقىزىۋ.

داغدىلاندىرىۋ. ار ەنستىن سوزدەر الب، سول ۇلكىلەر بويىنشا قالاۋ ئىراي
 مەن جىكتەنمۇ.

8) سەنمىدى ئىراي

ئىستىڭ بىستەلىۋ، سىتەلمەۋىنە كوڭىل سەنىپ سويلەگەندە ايتىلاتۇن سوز
 ئۇرىن سەنمىدى ئىراي دەيمىز. مىيالى، العايىمىن، الماعايىمىن، تۇرعايسىمىن،
 تۇرماعايسىمىن، بولعايى، بولماعايى، دەگەن سىياقتى سوزدەر سەنمىدى ئىراي
 بولادى. جاز، جىلا، كۆرەس، جوۋىن، قازدىر، جاتقىز، جەگىل، شابقىلاما، المىڭقىراما
 دەگەن سوزدەردى باسقا ئىرايلارداغى ۇلگى بويىنشا بولىمىدى - بولىمىز نۇر -
 لەرىندە، جەكەشە، كوېشە، ۇش جاق بەن ايتقىزىۋ.

داغدىلاندىرىۋ. ار ەنستىن سوزدەر الب، سول ۇلكىلەر بويىنشا سەنمىدى
 ئىراي مەن جىكتەنمۇ.

9) سەنمىز ئىراي

ئىستىڭ بولىۋ بولماسىڭ كوڭىل سەنمەگەننى كورسەتەتۇن سوزدىڭ ئۇرىن
 سەنمىز ئىراي دەيمىز. مىيالى: بارۇم ەكەم، بارماس با ەكەم؛ كورەرمە
 ەكەنمىن؛ كورمەس بە ەكەنمىن؛ چۇرەرمە ەكەن؛ چۇرمەس بە ەكەن،
 دەگەن سىياقتى سوزدەر سەنمىز ئىراي بولادى.

جاز، جىلا، جۇۋىن، قازدىر، جانقىز، جەگىل شابقىلا، الگىقورا، دەگەن سوز - دەردى باسقا ئرايلارداعى ۇلگى بويىنشا: بولمىدى، بولمىسىز ئۇرلەرىندە جەكەشە، كويىشە، ۇش جاقى بەن ايتقىزىۋ داغدىلاندىرىۋ. ۇر ەتىستەن سوزدەر الپ، سول ۇلگىلەر بويىنشا سەنىمىز ئراي مەن جىكتەتۋ.

(10) مۇڭ ئراي.

ئستەرلىك ئسكە مۇڭ بولغاندا ايتىلاتۇن ۇسوزدىك ۇنۇرىن مۇڭ ئراي دەيمىز. ميسالى، ايتار ماەدىم؛ ايتىماس با دەيم: جۇرەرمە دەدىك؛ جۇرەمس بەدىك؛ دەگەن سوزدەر مۇڭ ئراي بولادى. جاز، جىلا، كۇرەس، جۇۋىن، قازدىر، جانقىز. جەگىل، شابقىلا، الگىقورا، دەگەن سوزدەردى باسقا ئرايلارداعى ۇلگى بويىنشا بولمىدى-بولمىسىز ئۇرلەرىندە جەكەشە، كويىشە، ۇش جاقى بەن ايتقىزىۋ. داغدىلاندىرىۋ. ۇر ەتىستەن سوزدەر الپ، مۇڭ ئراي مەن جىكتەتۋ.

(11) كونس ئراي.

ئسكە كونگەندە، مويىنداغاندا ايتىلاتۇن ۇسوز ۇنۇرىن كونس ئراي دەيمىز. ميسالى: كەتەمىن تا، كەتەيمىن تا، باراچىن تا، بارايسىن تا، كورەدى تا، كورمەيدى تا. ەسكەرتىۋ. كونس ئراي ەكىنىشى ئۇرلى دە ايتىلادى؛ ميسالى: كەتەمىن تاغى، كەتەيمىن تاغى، كەتەيسىن تاغى، كەتەيدى تاغى دەگەن سوزدەر كونس ئراي بولادى. جاز، جىلا، كۇرەس، جۇۋىن، قازدىر، جانقىز، جەگىل شابقىلا، الگىقورا دەگەن سوزدەردى باسقا ئرايلارداعى ۇلگى بويىنشا ايتقىزىۋ. داغدىلاندىرىۋ. ۇر ەتىستەن سوزدەر الپ، الداعى ۇلگىلەر بويىنشا كونس ئراي مەن جىكتەتۋ.

(12) قايراۋ ئراي (1)

ئستى سىنەۋكە، ياسىنەۋكە قايراى سويلەگەندەكى ۇسوز ۇنۇرىن قايراۋ ئراي دەيمىز. ميسالى: بارايمىشى، بارمايىشى، بارشى، بارماشى، بارسىنىشى، بارماسىنىشى، دەگەن سىياقتى سوزدەر قايراۋ ئراي بولادى.

(1) قايراۋ ئراي ئپىلىك ئرايدىك شىيرانىراق ايتىلغان ۇنۇرى. كەي ورىندا چالغىنىش ئۇرىن دە كورسەتىدى.

جاز، جىلا، كۆرەس، جۇۋىن، قازدىر، جاتقىز، جەگىل، شابقىلا، المىكقىرا دەگەن سۆزدەردى باسقا ئىرايلارداعى ۇلگى بويىنشا ئىتقىزىۋ. داغدىلاندىرىۋ. «ار ەتىستەن سۆزدەر المې، جوعارغى ۇلگىلەر بويىنشا قايراۋ ئىراي مەن چىكىنەتمۇ.

(13) ئىزالى ئىراي.

قايراۋ ئىرايدىك ئىزامەن ئىنلانۇن ئىتۇرىن ئىزالى ئىراي دەيمىز. مېسالى: جۇرسەيشى، جۇرمەسەيشى، قالسايىشى، بارسايىشى، بارماسايىشى. ەسكەرتىۋ. ئىزالى ئىرايدىك ئۇرىنە جاقىن وتىنىشتەۋ ئىرايى بار. مېسالى: بارسانا، تۇرسانا، جۇرسانا، قويسانا، ەتسەنە جانا باسقا سونداي. بۇل ئىراي ئۇرىن ئىنەلسادا، بۇل كۇندە ئىمبىتى ئىنەلمەيدى دەسەدە بولار، نەكەن. ساياق بۇرىنەى ەرتەگىلەردە عانا كەلەدى. («قارا باتىر» دەگەن ەرتەگىنى قارا). جاز، جىلا، كۆرەس، جۇۋىن، قازدىر، جاتقىز، جەگىل، اتىستىر، شابقىلا، المىكقىرا دەگەن سۆزدەردى باسقا ئىرايلارداعى ۇلگى بويىنشا ئىزالى ئىراي مەن ئىتقىزىۋ. داغدىلاندىرىۋ. «ئۇشىن «ار ەتىستەن سۆزدەر المې، سونداغى ۇلگىلەر بويىنشا ئىزالى ئىراي مەن چىكىنەتمۇ.

(14) تەرىس ئىراي.

ئىنەلەنۇن ئىسكە ئىنلانۇن سۆزدىك تەرىس ئىتۇرىن تەرىس ئىراي دەيمىز. مېسالى: بارسايىگى ەتىم، بارماسايىگى ەدىم، اسايىگى ەدىك، الماسايىگى ەدىك؛ جۇرسەيىگى ەدى. جۇرمەسەيىگى ەدى دەگەن سۆزدەر تەرىس ئىراي بولادى. جاز، جىلا، كۆرەس، جۇۋىن، قازدىر، جاتقىز، جەگىل اتىستىر، شابقىلا، المىكقىرا دەگەن سۆزدەردى باسقا ئىرايلارداعى ۇلگى بويىنشا ئىتقىزىۋ. داغدىلاندىرىۋ. «ئۇشىن «ار ەتىستەن سۆزدەر المې، الداعى ۇلگى بويىنشا تەرىس ئىراي مەن چىكىنەتمۇ.

(15) بولجال ئىراي.

ئىستى شارتقا قارايلاب بولجاعانداغى سۆزدىك ئىتۇرىن بولجال ئىراي دەيمىز. مېسالى: وقىرەدىم (اقشام بولسا)، ئىشەرەدىك (سۇۋ بولسا)، بارارەدى (جالداسا) دەگەن سىياقتى سۆزدەر بولجال ئىراي بولادى. جاز، جىلا، كۆرەس، جۇۋىن، جاتقىز، اتىستىر، شابقىلا، المىكقىرا، قازدىردەگەن سۆزدەردى باسقا ئىرايلارداعى ۇلگى بويىنشا بولمىسىز. بولمىدى ئۇرلەرىندە جەكەشە، كۆشە، ئۇش جاقى بەن ئىتقىزىۋ. داغدىلاندىرىۋ. «ئۇشىن «ار ەتىستەن سۆزدەر المې، الداعى ۇلگىلەر بويىنشا بولجال ئىراي مەن چىكىنەتمۇ. چاچى ەتىستىكىك وزگەرىسى وسى كۆرسەتمىگەنشە.

كۈمەكشى ەتەستەك تۇرلەرى :

كۈمەكشى ەتەستەك نۇرلى بولادى :

1) قۇر كۈمەكشى ، 2) كۆي كۈمەكشى ، 3) مې كۈمەكشى .
قۇر كۈمەكشى ەتەستەك نۇرلى جۇھارغى كۈرسەتەلگەن نۇردە جاي ەتەستەك نۇرلەشە
چەكتەلەدى . قۇر كۈمەكشى ەتەستەك بولانۇندار : بارماق ، الماق ، بەرمەك ، كەلمەك ،
كەتەك ، كۈرمەك ، وتبەك ، ئاستاماق ، تويماق ، قالماق .

كۆي كۈمەكشى ەتەستەك نۇرلى بولانۇن جۇرمەك ، تۇرماق ، وتىرماق ، جاتىماق .
بۇلاردىك كۆي كۈمەكشى دەپ اتالانۇن سەبەبى - بۇلار ايتىلغاندا عامالدىك
قالىپ كۆيىن كۈرسەتەدى . كۆي كۈمەكشى ەتەستەك نۇرلى جاي ەتەستەك نۇرلەشەدە ،
ولاردان ايدىرىقشا نۇردەدە وزگەرەدى .

مىسال : وسى شاق .

بولمىدى تۇرلەرى :			
جاتىماق	وتىرماق	تۇرماق	جۇرمەك
جاتامىن	وتىرامىن	تۇرامىن	1-جۇرمەن
جاتاسىن	وتىراسىن	تۇراسىن	2-جۇرسەن
جاتادى	وتىرادى	تۇرادى	3-جۇرەدى
جاتىرمىن	وتىرمىن	تۇرمىن	1-جۇرمىن
جاتىرسىن	وتىرسىن	تۇرسىن	2-جۇرسىن
جاتىر	وتىر	تۇر	3-جۇر

مې كۈمەكشى دەپ جالغىز مەك دەگەن ەتەستەك ايتىلادى ، مۇتەك بۇلاي
اتالمۇنىك مانىسى - بۇل ەتەستەك وزگە سوزدەرگە كۈمەكشى بولمۇمەن ابدان
مې بولمى ، ەتەستەك تۇرىنەن ايدىرىلمۇءا ئاينانغان . قازىردە جالغۇلىق ئادارلى
ماعانادامى سوزگە اينالمى كەتكەن . ەتەستەك نۇرلى وزگەرىۋ تۇرىنەن قالغان .
جۇقاناقئارى مىنلارغانا :

- وتكەن شاق :
- 1 نىشى جاق
 - 2 نىشى جاق
 - 3 نىشى جاق

ونان باسقا قالغان جۇقاناقئارى : مەن ، مەس ، مەن .

كوسەمشە.

- ەكى ەتىستىك قوسارىمان ايتىلعاندا الدىندا ايتىلاتۇن قىسقا تۇرىن كوسەمشە دەيمىز. ميسالى: جازا بەر، قاراپ تۇر، جۇرپ كەلدى دەگەندە الدىككى سوزدەر كوسەمشە ەتىستىك بولادى. كوسەمشە ۇش تۇرلى:

(1) ۇنەمدى، (2) ۇنەمسىز، (3) مۇراتتى.

ۇنەمدى كوسەمشە - سوز جەدى ەستى كورسەتىۋ ۇشىن ايتىلادى. ميسالى: ايتا بەردىم، ايتا بەردىڭ، ايتا بەردى.

ۇنەمسىز كوسەمشە - سوزبىسىز بىردەن بىتەتۇن ەستى كورسەتىۋ ۇشىن لىتىلادى. ميسالى: ايتىپ بەردىم، ايتىپ بەردىڭ، ايتىپ بەردى.

مۇراتتى كوسەمشە - سىتەۋگە ئىپەتقەنىپ تۇرعاندى كورسەتەتۇن سوز تۇرى؛ ميسالى: بارعالى نۇرمىن، بارعالى تۇرىسىن، بارعالى تۇر جانا باسقا سوندايلار

جوعارىدا برايلار تۇۋراسىندا سويلەگەندە ەتىستىكتەر قوسارلى كۇيىندە، كوسەمشە تۇردە ايتىلادى دەپ ەدىك، سول قوسارلى كۇيى كوسەمشە تۇردە قالاي ايتىلاتۇندىن كورسەتىۋ ۇشىن جوعارىداغى برايلارمەن جىكتەگەن سوزدەردەن اياق دىبىسى داۋىستى ۇمىر سوز، اياق دىبىسى داۋىسىز يا جارنى داۋىستى ۇمىر سوز الەب، جانا كومهكشى ەتىستىكتەردەن ۇمىر نەشەسىن الەب، قوسارلى تۇردە وزگەرتىپ كورەيىك¹.

تۇيىق راي.

«جازا بەرمەك»، «سىناي تۇرماق»

بىياىك راي.

انايى جىكتەۋ.

ۇنەمدى كوسەمشە.

بولەمدى تۇرلەرى:	جازا بەرمەك	سىناي تۇرماق
كەشە: 1 نىشى جاق	2 نىشى جاق	3 نىشى جاق
جازا بەرەيىن	جازا بەر	جازا بەرسىن
سىناي تۇرايىن	سىناي تۇر	سىناي بەرسىن

¹ كوسەمشە قوسارسىز ۇز الدىنا جىكتەلمۇ قالپى ۇنەمسىز تۇرىندە كانا ساقتالغان؛ ماسەلەن: بولەپ، بولەپىن، بولەپسىن، بولەپتى؛ سويلەپ، سويلەپىن، سويلەپسىن، سويلەپتى، ناعمىسىن ناعمىلار.

كۆپشە : — جازا بەرىڭدەر
 بولمىسىز تۇرلارى؛ — سىناي تۇرىڭدار
 جەكەشە : جازا بەرمەيدىن جازا بەرمەيدىن
 سىناي تۇرمايدىن سىناي تۇرمايدىن
 كۆپشە : — جازا بەرمەڭدەر
 — سىناي تۇرماڭدار

ۋنەمىز كوسەمشە .

بولمىدى تۇرلارى :

جەكەشە : 1 نىشى جاق 2 نىشى جاق
 جازىب بەرەيدىن جازىب بەر
 سىناپ تۇرايدىن سىناپ تۇر
 كۆپشە : — جازىب بەرىڭدەر
 — سىناپ تۇرىڭدار

بولمىسىز تۇرلارى :

جەكەشە : جازىب بەرمەيدىن جازىب بەرمە
 سىناپ تۇرمايدىن سىناپ تۇرما
 كۆپشە : — جازىب بەرمەڭدەر
 — سىناپ تۇرماڭدار

داعدىلاندىرۇ . مار ەتىستىن مار تۇرلى سوزدەر الەب، وسى ۇلگى بويىنشا قوسار تۇردە بىيلەك براي مەن چىكىتەتىۋ .

سىپايى چىكىتەۋ .

ۋنەمى كوسەمشە .

بولمىدى تۇرلارى :

جەكەشە : 1 نىشى جاق 2 نىشى جاق
 جازا بەرەيمەك جازا بەرمەك
 سىناي تۇرايدىق سىناي تۇرىڭدەر
 كۆپشە : جازا بەرەلمەك جازا بەرەلمەك
 سىناي تۇرالماق سىناي تۇرىڭدەر

بولمىسىز تۇرلارى :

جەكەشە : 1 نىشى جاق 2 نىشى جاق
 جازا بەرمەيمەك جازا بەرمەك
 سىناي تۇرمايدىق سىناي تۇرماڭدەر

كوبىشە:	جازا بەرمەلىك	جازا بەرمەگىزدەر	جازا بەرمەسەن
ۋنەمسىز كوسەمشە.	سەنئاي تۇرمالىق	سەنئاي تۇرماگىزدار	سەنئاي نۇرماسەن
بولمىدى تۇرلەرى:	جازىب بەرمەك	جازىب بەرمەك	سەنئاب تۇرماق
جەكەشە:	1 نىشى جاق	2 نىشى جاق	3 نىشى جاق
	جازىب بەرمەك	جازىب بەرمەك	جازىب بەرسەن
كوبىشە:	سەنئاب نۇرايىق	سەنئاب تۇرىگىز	سەنئاب نۇرسەن
	جازىب بەرمەك	جازىب بەرمەك	جازىب بەرسەن
بولمىسىز تۇرلەرى:	سەنئاب تۇرمالىق	سەنئاب تۇرىگىزدار	سەنئاب نۇرسەن
جەكەشە:	جازىب بەرمەك	جازىب بەرمەك	سەنئاب تۇرماسقا
	سەنئاب تۇرمايىق	سەنئاب تۇرماگىز	جازىب بەرمەسەن
كوبىشە:	جازىب بەرمەلىك	جازىب بەرمەگىزدەر	سەنئاب تۇرماسەن
	سەنئاب تۇرمالىق	سەنئاب تۇرماگىزدار	سەنئاب نۇرماسەن

اشىق سىراي.

انايى جىمكىنەۋ.

(1) وسى شاق .

ۋنەملى كوسەمشە.	بولمىدى تۇرلەرى:	جازا بەرمەك	سەنئاي تۇرماق .
جەكەشە:	1 نىشى جاق	2 نىشى جاق	3 نىشى جاق
	جازا بەرمەن	جازا بەرسەن	جازا بەردى
كوبىشە:	سەنئاي نۇراسەن	سەنئاي تۇراسەن	سەنئاي نۇرادى
	—	جازا بەرسەننەر	جازا يەردى
بولمىسىز تۇرلەرى:	—	سەنئاي تۇراسەننەر	سەنئاي نۇرادى
جەكەشە:	جازا بەرمەيىمەن	جازا بەرمەيىمەن	سەنئاي تۇرماسقا .
	سەنئاي تۇرمايىمەن	سەنئاي تۇرمايىمەن	جازا بەرمەيلى
كوبىشە:	—	جازا بەرمەيىمەننەر	سەنئاي تۇرمايىدى
	—	سەنئاي تۇرمايىمەننەر	سەنئاي تۇرمايىدى
ۋنەمسىز كوسەمشە.	بولمىدى تۇرلەرى:	جازىب بەرمەك	سەنئاب تۇرماق
جەكەشە:	1 نىشى جاق	2 نىشى جاق	3 نىشى جاق
	جازىب بەرمەن	جازىب بەرسەن	جازىب بەردى
	سەنئاب نۇراسەن (1)	سەنئاب تۇراسەن	سەنئاب تۇرادى

(1) وزكەشە تۇرىنلە سەنئاب تۇرمەن، سەنئاب تۇرسەن، سەنئاب تۇر بولادى .
وزكەشە نۇردەگى باسقا ۋشەۋىدە «جور، وتەر، جات-وسلايشا جىمكىنەلىدى .

بولمىسىز تۇرلەرى: جازىب بەرمەسكە، سىناپ تۇرماسقا
 جەكەشە: جازىب بەرمەيمىن جازىب بەرمەيسىن جازىب بەرمەيدى
 سىناپ تۇرمايمىن سىناپ تۇرمايدى سىناپ تۇرمايدى
 وبىشە: — جازىب بەرمەيسىندەر جازىب بەرمەيدى
 — سىناپ تۇرمايسىندار سىناپ تۇرمايدى
 داغدىلاندىرىۋ: «ار ەتستەن ەار تۇرلى سوزدەر الەب، وسى ۇلگى بويىنشا
 توسار تۇردە اشىق برايدىك وسى شاعى مەن چىكتەتمۇ.

۲) وتكەن شاق.

ۋەمەدى كوسەمشە:

بولمىدى تۇرلەرى: جازا بەرمەك، سىناپ تۇرماق
 جەكەشە: 1 نىشى جاق 2 نىشى جاق 3 نىشى جاق
 جازا بەردىم جازا بەردىك جازا بەردى
 سىناپ تۇردىم سىناپ تۇردىك سىناپ تۇردى
 وبىشە: — جازا بەردىكەر جازا بەردى
 — سىناپ تۇردىكدار سىناپ تۇردى
 بولمىسىز تۇرلەرى: جازا بەرمەسكە، سىناپ تۇرماسقا
 جەكەشە: جازا بەرمەيدىم جازا بەرمەدىك جازا بەرمەدى
 سىناپ تۇرمادىم سىناپ تۇرمادىك سىناپ تۇرمادى
 كوبىشە: — جازا بەرمەدىكەر جازا بەرمەدى
 — سىناپ تۇرمادىكدار سىناپ تۇرمادى

ۋەمەسىز كوسەمشە:

بولمىدى تۇرلەرى: جازىب بەرمەك، سىناپ تۇرماق
 جەكەشە: 1 نىشى جاق 2 نىشى جاق 3 نىشى جاق
 جازىب بەردىم جازىب بەردىك جازىب بەردى
 سىناپ تۇردىم سىناپ تۇردىك سىناپ تۇردى
 وبىشە: — جازىب بەردىكەر جازىب بەردى
 — سىناپ تۇردىكدار سىناپ تۇردى
 بولمىسىز تۇرلەرى: جازىب بەرمەسكە، سىناپ تۇرماسقا
 جەكەشە: جازىب بەرمەيدىم جازىب بەرمەدىك جازىب بەرمەدى
 سىناپ تۇرمادىم سىناپ تۇرمادىك سىناپ تۇرمادى
 كوبىشە: جازىب بەرمەدىك جازىب بەرمەدىكەر جازىب بەرمەدى
 سىناپ تۇرمادىق سىناپ تۇرمادىكدار سىناپ تۇرمادى

داغدىلاندىرىۋ. «ار ەتستەن ەار تۇرلى سوزدەر الەب، وسى ۇلگى
 بويىنشا توسار تۇردە اشىق برايدىك وتكەن شاعى مەن چىكتەتمۇ.

۳) كەلەر شاق .

سەنئەت تۇرماق .	جازا بەرمەك ،	۱) ئىشى چاق	بولىمىدى تۇرلەرى :	۱) ئىشى چاق	بولىمىدى كۆسەمشە .
3) ئىشى چاق	2) ئىشى چاق	جازا بەرەرسىن	جەكەشە : جازا بەرەرمىن	سەنئەت تۇرماق	سەنئەت تۇرماق
جازا بەرەر	سەنئەت تۇرماق	جازا بەرەرسىندەر	كۆبشە :	—	—
سەنئەت تۇرماق	سەنئەت تۇرماق	سەنئەت تۇرماق	بولىمىدى تۇرلەرى :	—	—
سەنئەت تۇرماق	جازا بەرمەسكە ،	جازا بەرمەسەن	جەكەشە : جازا بەرمەسەن	سەنئەت تۇرماق	سەنئەت تۇرماق
جازا بەرمەس	سەنئەت تۇرماق	جازا بەرمەسەن	كۆبشە :	—	—
سەنئەت تۇرماق	جازا بەرمەس	سەنئەت تۇرماق	بولىمىدى تۇرلەرى :	—	—
جازا بەرمەس	سەنئەت تۇرماق	سەنئەت تۇرماق	جەكەشە :	—	—
سەنئەت تۇرماق	جازا بەرمەس	سەنئەت تۇرماق	كۆبشە :	—	—

۴) ئىشى چاق .

سەنئەت تۇرماق .	جازىب بەرمەك ،	1) ئىشى چاق	بولىمىدى تۇرلەرى :	1) ئىشى چاق	بولىمىدى كۆسەمشە .
3) ئىشى چاق	2) ئىشى چاق	جازىب بەرەرمىن	جەكەشە : جازىب بەرەرمىن	سەنئەت تۇرماق	سەنئەت تۇرماق
جازىب بەرەر	سەنئەت تۇرماق	جازىب بەرەرسىندەر	كۆبشە :	—	—
سەنئەت تۇرماق	سەنئەت تۇرماق	سەنئەت تۇرماق	بولىمىدى تۇرلەرى :	—	—
سەنئەت تۇرماق	جازىب بەرمەسكە ،	جازىب بەرمەسەن	جەكەشە : جازىب بەرمەسەن	سەنئەت تۇرماق	سەنئەت تۇرماق
جازىب بەرمەس	سەنئەت تۇرماق	جازىب بەرمەسەن	كۆبشە :	—	—
سەنئەت تۇرماق	جازىب بەرمەس	سەنئەت تۇرماق	بولىمىدى تۇرلەرى :	—	—
جازىب بەرمەس	سەنئەت تۇرماق	سەنئەت تۇرماق	جەكەشە :	—	—
سەنئەت تۇرماق	جازىب بەرمەس	سەنئەت تۇرماق	كۆبشە :	—	—

داعدىلاندىرىۋ . « ار تەستە ن « ار ئۇرلى سۆزدەر الېب ، وسى ۇلگى بويىنشا اشىق برايدىك كەلەر شاعى مەن چىگىتە تىۋ .

سەپايى چىگىتەۋ .

وسى شاق .

۵) ئىشى چاق .

سەنئەت تۇرماق .	جازا بەرمەك ،	1) ئىشى چاق	بولىمىدى تۇرلەرى :	1) ئىشى چاق	بولىمىدى كۆسەمشە .
3) ئىشى چاق	2) ئىشى چاق	جازا بەرەرسىن	جەكەشە : جازا بەرەرمىن	سەنئەت تۇرماق	سەنئەت تۇرماق
جازا بەرەردى	سەنئەت تۇرماق	جازا بەرەرسىندەر	كۆبشە :	—	—
سەنئەت تۇرماق	سەنئەت تۇرماق	سەنئەت تۇرماق	بولىمىدى تۇرلەرى :	—	—
سەنئەت تۇرماق	جازا بەرمەسكە ،	جازا بەرمەسەن	جەكەشە : جازا بەرمەسەن	سەنئەت تۇرماق	سەنئەت تۇرماق
سەنئەت تۇرماق	سەنئەت تۇرماق	جازا بەرمەسەن	كۆبشە :	—	—
سەنئەت تۇرماق	جازا بەرمەس	سەنئەت تۇرماق	بولىمىدى تۇرلەرى :	—	—
سەنئەت تۇرماق	سەنئەت تۇرماق	سەنئەت تۇرماق	جەكەشە :	—	—
سەنئەت تۇرماق	جازا بەرمەس	سەنئەت تۇرماق	كۆبشە :	—	—

ۋنەمسىز كوسەمشە.

سەناب تۇرماق.	جازىب بەرمەك،	بولمىدى تۇرلەرى:
جازىب بەرەدى	جازىب بەرەسىز	جەكەشە: جازىب بەرەسىز
سەناب تۇرادى	سەناب تۇراسىز	سەناب تۇرامىز
»	جازىب بەرەسىزدەر	» كويشە:
»	سەناب تۇرۇسىزدار	»
سەناب تۇرماسقا	جازىب بەرمەسكە،	بولمىسىز تۇرلەرى:
جازىب بەرمەيدى	جازىب بەرمەيسىز	جەكەشە: جازىب بەرمەيمىز
سەناب تۇرمايدى	سەناب تۇرمايسىز	سەناب تۇرمايمىز
»	جازىب بەرمەيسىزدەر	» كويشە:
»	سەناب تۇرمايسىزدار	»

ۋتەكىن شاق.

ۋنەمدى كوسەمشە.

سەناب تۇرماق.	جازابەرمەك،	بولمىدى تۇرلەرى:
جازا بەدى	جازا بەردىگىز	جەكەشە: جازابەردىك
سەناب تۇردى	سەناب تۇردىگىز	سەناب تۇردىق
»	جازابەردىگىزدەر	» كويشە:
»	سەناب تۇردىگىزدار	»
سەناب تۇرماسقا.	جازابەرمەسكە،	بولمىسىز تۇرلەرى:
جازا بەرمەدى	جازا بەرمەدىگىز	جەكەشە: جازا بەرمەدىك
سەناب تۇرمادى	سەناب تۇرمادىگىز	سەناب تۇرمادىق
»	جازا بەرمەدىگىزدەر	» كويشە:
»	سەناب تۇرمادىگىزدار	»

ۋنەمسىز كوسەمشە.

سەناب تۇرماق.	جازىب بەرمەك،	بولمىدى تۇرلەرى:
جازىب بەردى	جازىب بەردىگىز	جەكەشە: جازىب بەردىك
سەناب تۇردى	سەناب تۇردىگىز	سەناب تۇردىق
»	جازىب بەردىگىزدەر	» كويشە:
»	سەناب تۇردىگىزدار	»
سەناب تۇرماسقا.	جازىب بەرمەسكە،	بولمىسىز تۇرلەرى:
جازىب بەرمەدى	جازىب بەرمەدىگىز	جەكەشە: جازىب بەرمەدىك
سەناب تۇرمادى	سەناب تۇرمادىگىز	سەناب تۇرمادىق
»	جازىب بەرمەدىگىزدەر	» كويشە:
»	سەناب تۇرمادىگىزدار	»

كەلەر شاق.

ۋنەمدى كوسەمشە.

سەنپاي تۇرماق.	جازا بەرمەك ،	بولمىدى تۇرلەرى :
جازا بەرەر	جازا بەرەرسىز	جەكەشە : جازا بەرەرمىز
سەنپاي تۇرار	سەنپاي تۇرارسىز	سەنپاي تۇرارمىز
»	جازا بەرەرسىزدەر	كوبشە :
»	سەنپاي تۇرارسىزدار	»
سەنپاي تۇرماسقا.	جازا بەرمەسكە،	بولمىسىز تۇرلەرى :
جازا بەرمەس	جازا بەرمەسىز	جەكەشە : جازا بەرمەسبىز
سەنپاي تۇرماس	سەنپاي تۇرماسسىز	سەنپاي تۇرماسبىز
»	جازا بەرمەسىزدەر	كوبشە :
»	سەنپاي تۇرماسسىزدار	»

ۋنەمسىز كوسەمشە :

سەنپاي تۇرماق	جازىپ بەرمەك،	بولمىدى تۇرلەرى :
جازىپ بەرەر	جازىپ بەرەرسىز	جەكەشە : جازىپ بەرەرمىز
سەنپاي تۇرار	سەنپاي تۇرارسىز	سەنپاي تۇرارمىز
»	جازىپ بەرەرسىزدەر	كوبشە :
»	سەنپاي تۇرارسىزدار	»
سەنپاي تۇرماسقا.	جازىپ بەرمەسكە،	بولمىسىز تۇرلەرى :
جازىپ بەرمەس	جازىپ بەرمەسىز	جەكەشە : جازىپ بەرمەسبىز
سەنپاي تۇرماس	سەنپاي تۇرماسسىز	سەنپاي تۇرماسبىز
»	جازىپ بەرمەسىزدەر	كوبشە :
»	سەنپاي تۇرماسسىزدار	»

شارقتى راي.

انايى چىكتەۋ.

ۋنەمدى كوسەمشە.

سەنپاي تۇرماق .	جازا بەرمەك ،	بولمىدى تۇرلەرى :
3 نىشى جاق	2 نىشى جاق	1 نىشى جاق
جازا بەرسە	جازا بەرسەك .	جەكەشە : جازا بەرسەم
جازا تۇرسا	سەنپاي تۇرساڭ	سەنپاي تۇرسام

جازا بەرسە	جازا بەرسە گىدەر	—	كوبشە :
سىنپاي تۇرسا	سىنپاي تۇرسا گىدار	—	
سىنپاي تۇرماسقا.	جازا بەرمەسكە،		بولمىسىز تۇرلەرى :
جازا بەرمەسە	جازا بەرمەسەڭ		جەكەشە : جازا بەرمەسەم
سىنپاي تۇرماسا	سىنپاي تۇرماساڭ		سىنپاي تۇرماسام
جازا بەرمەسە	جازا بەرمەسە گىدەر	—	كوبشە :
سىنپاي تۇرماسا	سىنپاي تۇرماسا گىدار	—	
			ۋىنامدى كوسەمشە .
سىنپاي تۇرماق.	جازىپ بەرمەك ،		بولمىدى تۇرلەرى :
جازىپ بەرسە	جازىپ بەرسەڭ		جەكەشە : جازىپ بەرسەم
سىنپاي تۇرسا	سىنپاي تۇرساڭ		سىنپاي تۇرسام
جازىپ بەرسە	جازىپ بەرسە گىدەر	—	كوبشە :
سىنپاي تۇرسا	سىنپاي تۇرسا گىدار		
سىنپاي تۇرماسقا	جازىپ بەرمەسكە ،		بولمىسىز تۇرلەرى :
جازىپ بەرمەسە	جازىپ بەرمەسەڭ		جەكەشە : جازىپ بەرمەسەم
سىنپاي تۇرماسا	سىنپاي تۇرماساڭ		سىنپاي تۇرماسام
جازىپ بەرمەسە	جازىپ بەرمەسە گىدەر	—	كوبشە :
سىنپاي تۇرماسا	سىنپاي تۇرماسا گىدار	—	
الپ ، وسى ۋلگى	دار ەتىستەن ۋار ەتۇرلى سوزدەر		داغدىلاندىرىۋ . ۋار ەتىستەن ۋار ەتۇرلى سوزدەر
			بويىنشا قوسار نۇردە شارنتى براى مەن چىكتەتەۋ .

سىپايى چىكتەۋ .

			ۋىنامدى كوسەمشە :
سىنپاي تۇرماق.	جازا بەرمەك،		بولمىدى تۇرلەرى :
3 نىشى جاق	2 نىشى جاق	1 نىشى جاق	
جازا بەرسە	جازا بەرسە گىدەر	جازا بەرسەڭ	جەكەشە :
سىنپاي تۇرسا	سىنپاي تۇرسا گىدەر	سىنپاي تۇرساڭ	
» »	جازا بەرسە گىدەر	» »	كوبشە :
» »	سىنپاي تۇرسا گىدەر	» »	
سىنپاي تۇرماسقا.	جازا بەرمەسكە،		بولمىسىز تۇرلەرى :
جازا بەرمەسە	جازا بەرمەسەڭ	جازا بەرمەسەڭ	جەكەشە :
سىنپاي تۇرماسا	سىنپاي تۇرماسا گىدەر	سىنپاي تۇرماساڭ	
» »	جازا بەرمەسە گىدەر	» »	كوبشە :
» »	سىنپاي تۇرماسا گىدەر	» »	

ۋنەمسىز كوسەمشە.

بولمىدى تۇرلەرى :	جازىب بەرمەك،	سېناپ تۇرماق
جەكەشە :	جازىب بەرسەك	جازىب بەرسە
كوبىشە :	سېناپ تۇرساق	سېناپ تۇرسا
	» »	جازىب بەرسەك زەدەر » »
	» »	سېناپ تۇرسا كىزدار » »
بولمىسىز تۇرلەرى :	جازىب بەرمەسكە،	سېناپ تۇرماسقا
جەكەشە :	جازىب بەرمەسەك	جازىب بەرمەسە
كوبىشە :	سېناپ تۇرماساق	سېناپ تۇرماسا
	» »	جازىب بەرمەسەك زەدەر » »
	» »	سېناپ تۇرماسا كىزدار » »

ەرەۋىل ئىراي.

ۋنەمدى كوسەمشە.

بولمىدى تۇرلەرى :	جازا بەرمەك،	سېناپ تۇرماق .
جەكەشە :	1 ئىشى جاق	2 ئىشى جاق
كوبىشە :	جازا بەرسەمدە	جازا بەرسەك
	سېناپ تۇرسامدا	سېناپ تۇرسا كىدا
	—	جازا بەرسەك زەدە
	—	سېناپ تۇرسا كىداردا
بولمىسىز تۇرلەرى :	جازا بەرمەسەمدە	جازا بەرمەسكە،
جەكەشە :	سېناپ تۇرماسامدا	سېناپ تۇرماسقا
كوبىشە :	—	جازا بەرمەسەك زەدە
	—	سېناپ تۇرماسا كىداردا

ۋنەمسىز كوسەمشە.

بولمىدى تۇرلەرى :	جازىب بەرمەك،	سېناپ تۇرماق .
جەكەشە :	جازىب بەرسەمدە	جازىب بەرسەك
كوبىشە :	سېناپ تۇرسامدا	سېناپ تۇرسا كىدا
	—	جازىب بەرسەك زەدە
	—	سېناپ تۇرسا كىداردا
بولمىسىز تۇرلەرى :	جازىب بەرمەسكە	سېناپ تۇرماسقا
جەكەشە :	جازىب بەرمەسەمدە	جازىب بەرمەسەك
	سېناپ تۇرماسامدا	سېناپ تۇرماسا كىدا

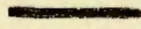
كوبىشە : — جازىب بەرمەسەڭدەردە جازىب بەرمەسەدە
 — سىناپ تۇرماساڭداردا سىناپ تۇرماسادا
 داغدېلاندىرىۋ. «ار ەتسەنەن «ار تۇرلى سوزدەر الەب، وسى ۇلگى
 بويىنشا قوسار تۇردە ەرەۋىل براى مەن چىكتەنمۇ .

برەنمىش براى .

بۇل براى «ۇشىن دە جازا بەرمەك، سىناپ تۇرماق دەگەن سوزدەردى الەب،
 باسقا برايلارداعى كورسەتكەن ۇلگى بويىنشا ۇنەمدى ، ۇنەمسىز كوسەمشەنىڭ
 بولمەدى، بولمەسە تۇرلەرىندە قوسار كۇيدە ايتقىزىۋ .
 داغدېلاندىرىۋ «ۇشىن «ار ەتسەنەن «ار تۇرلى سوزدەر الەب ، الداعى
 ۇلگىلەر بويىنشا برەنمىش براى مەن چىكتەنمۇ .

قالاۋ براى، سەنەمدى براى، بولجال براى، مۇڭ براى، كونىس براى ، قايراۋ
 براى، نزالى براى، تەرىس براى - بۇلار «ۇشىن دە جازا بەرمەك ، سىناپ تۇرماق
 دەگەن سوزدەردى الەب، باسقا برايلاردا كورسەتكەن ۇلگى بويىنشا ۇنەمدى ،
 ۇنەمسىز كوسەمشەنىڭ بولمەدى، بولمەسە تۇرلەرىندە قوسار كۇيدە ايتقىزىۋ .
 داغدېلاندىرىۋ «ۇشىن «ار ەتسەنەن «ار تۇرلى سوزدەر الەب، الداعى
 ۇلگىلەر بويىنشا چىكتەنمۇ .

مۇراتنى كوسەمشەدە ۇنەمدى كوسەمشە سىياقتى؛ حالەزاق ايرماسى سول :
 ۇنەمدى كوسەمشەنىڭ جالعاۋى «ا» (چىكشە)
 «عالى» (چىكشەك سوزدە «كەلى»).

۵. سەمەشە

– سەم سىياقتى ايتىلانۇن ەتسىنىكىتىڭ نۇرىن سەمسە دەيمىز؛ مەيسالى، ايتىۋشى ادام، شاباتۇن ات، جازعان قات دەگەندە «ايتىۋشى»، «شاباتۇن»، «جازعان» دەگەن سوزدەر سەمشە بولادى.

سەم سىياقتى دەيتۇنىمىز: زات-سەمشە-«كىم؟»، «نە؟» دەپ، سىن-سەمشە «قانداي» دەپ سۇرايمىز.

سەمشە ۇش نۇرلى: (۱) وسى شاقىتىق، (۲) وتكىن شاقىتىق، (۳) ۇيعارىندى. وسى شاقىتا نىستاب تۇرعاندى كورسەتكەندە وسى شاقىتىق سەمشە دەيمىز. مەيسالى، لىڭ ايتىۋشى، بىيە ساۋىدۇشى، قۇدىق قازىۋشى دەگەن سىياقتى سوزدەر.

بۇرىن نىستەلگەن ەستى كورسەتەتۇن سوز نۇرىن وتكىن شاقىتىق سەمشە دەيمىز. مەيسالى، ولەڭ ايتقان، بىيە ساۋعان، قۇدىق قازعان دەگەندەكى «ايتقان»، «ساۋعان»، «قازعان» دەگەن سىياقتى سوزدەر وتكىن شاقىتىق سەمشە بولادى.

– نىستەۋگە ۇيعارىلعان ەستى كورسەتەتۇ ۇش ايتىلانۇن سوز نۇرىن ۇيعارىندى سەمشە دەيمىز. مەيسالى: جازاتۇن قات، سويلەيتۇن سوز، كورەتۇن كوز دەگەندەندەكى «جازاتۇن»، «سويلەيتۇن»، «كورەتۇن» دەگەن سىياقتى سوزدەر ۇيعارىندى سەمشە بولادى.

سىن سەمشە سەمسەر سىياقتى سەبتەلەدى دە، تاۋەلدەلەدى دە، چىكتەلەدى دە. زات، سەمشە تۇرى چىكتەلمەيدى، تەك سەبتەلەدى، تاۋەلدەلەدى (بولۇدىڭ بولمۇغا...، بولمۇم، بولمۇڭ، بولمۇي).

چىكتەگەندە سەمسەر شە چىكتەلەدى، اۋەلى سەمسەر شە وزگەرتىپ، سونان سول ەتسىنىكتەرشە وزگەرتىپ قارايمىق.

جالعاۋلار.

۱. جاي جالعاۋ.

سەمشەلەر، «ارۋىشى»، «بارعان»، «باراتۇن».

چەكشە	وسى شاقىتىق	وتكىن شاقىتىق	ۇيعارىندى
اتاۋ	بارىۋشى	بارعان	باراتۇن
نىكتەۋ	بارىۋشىنىڭ	بارعاننىڭ	باراتۇننىڭ

بارىستاۋ	بارىۋشىغا	بارعانغا	باراتۇنغا
تابىستاۋ	بارىۋشىنى	بارعاندى	باراتۇندى
جانىستاۋ	بارىۋشىدا	بارعاندا	باراتۇندا
شىعىستاۋ	بارىۋشىدان	بارعاننان	باراتۇننان

كوبىشە:

اناۋ	بارىۋشىلار	بارعاندار	باراتۇندار
ئىلىكتەۋ	بارىۋشىلاردىك	بارعانداردىك	باراتۇنداردىك
بارىستاۋ	بارىۋشىلارغا	بارعاندارغا	باراتۇندارغا
تابىستاۋ	بارىۋشىلاردى	بارعانداردى	باراتۇنداردى
جانىستاۋ	بارىۋشىلاردا	بارعانداردا	باراتۇنداردا
شىعىستاۋ	بارىۋشىلاردان	بارعانداردان	باراتۇنداردان

داغدىلاندىرىۋ. سرائلاردا النىغان باسقا سوزدەردى دە سىمىشە تۇرىندە
الېب وسى ۇلگى بويىنشا سىمىدەرشە جاي قالمىتا جالعاۋلانمۇ.

II جاق جالعاۋ.

(1) تاۋەلدەۋ.

۱-وئاشا تاۋەلدەۋ.

1-ئىشى جاق	بارىۋشىم	بارعانىم	باراتۇنىم
2-ئىشى جاق	بارىۋشىڭ	بارعانىڭ	باراتۇنىڭ
3-ئىشى جاق	بارىۋشىمى	بارعانى	باراتۇنى
I-ئىشى جاق	بارىۋشىلارم	بارعاندارم	باراتۇندارم
2-ئىشى جاق	بارىۋشىلارىڭ	بارعاندارىڭ	باراتۇندارىڭ
3-ئىشى جاق	بارىۋشىلارى	بارعاندارى	باراتۇندارى

كوبىشە:

۲-ورتاق تاۋەلدەۋ.

1-ئىشى جاق	بارىۋشىمىز	بارعانىمىز	باراتۇنىمىز
2-ئىشى جاق	بارىۋشىڭىز	بارعانىڭىز	باراتۇنىڭىز
3-ئىشى جاق	بارىۋشىمىسى	بارعانى	باراتۇنى
1-ئىشى جاق	بارىۋشىلارىمىز	بارعاندارىمىز	باراتۇندارىمىز
2-ئىشى جاق	بارىۋشىلارىڭىز	بارعاندارىڭىز	باراتۇندارىڭىز
3-ئىشى جاق	بارىۋشىلارى	بارعاندارى	باراتۇندارى

كوبىشە:

(2) جىكتەۋ.

1-انايى جىكتەۋ.

1-ئىشى جاق	بارىۋشىمىن	بارعانىمىن	باراتۇنىمىن
2-ئىشى جاق	بارىۋشىسىن	بارعانىسىن	باراتۇنىسىن
3-ئىشى جاق	بارىۋشى	بارعان	باراتۇن

جەكەشە:

—	—	—	كوبشە: 1-ئىشى جاق
بار اتۇندارسىن	بارغاندارسىن	باربۇشلارسىن	2-ئىشى جاق
بار اتۇندار	بارغاندار	باربۇشلار	3-ئىشى جاق

۲-سىپايى جىكتەۋ.

بار اتۇنېمىز	بارغانېمىز	باربۇشمىمىز	1 ئىشى جاق	جەكەشە:
بار اتۇنسىز	بارغانسىز	باربۇشمىسىز	2 ئىشى جاق	
بار اتۇن	بارغان	باربۇشى	3 ئىشى جاق	
بار اتۇندارىمىز	بارغاندارىمىز	باربۇشلارىمىز	1 ئىشى جاق	كوبشە:
بار اتۇندارسىز	بارغاندارسىز	باربۇشلارسىز	2 ئىشى جاق	
بار اتۇندار	بارغاندار	باربۇشلار	3 ئىشى جاق	

تاۋەلدەۋدى سەبتەۋ جاننا جىكتەۋ.

(I) سەبتەۋ.

(1) وڭاشا تاۋەلدەۋدى سەبتەۋ.

3 ئىشى جاق	2 ئىشى جاق	1 ئىشى جاق	جەكەشە:
باربۇشىسى	باربۇشىڭ	باربۇشىم	اتاۋ
بارغانى	بارغانىڭ	بارغانىم	»
بار اتۇنى	بار اتۇنىڭ	بار اتۇنىم	»
باربۇشىسىنىڭ	باربۇشىڭنىڭ	باربۇشىمىنىڭ	ئىلمىكتەۋ
بارغانىنىڭ	بارغانىڭنىڭ	بارغانىمىنىڭ	»
بار اتۇنىنىڭ	بار اتۇنىڭنىڭ	بار اتۇنىمىنىڭ	»
باربۇشىسىغا	باربۇشىڭغا	باربۇشىمغا	بارىستاۋ
بارغانىغا	بارغانىڭغا	بارغانىمغا	»
بار اتۇنىغا	بار اتۇنىڭغا	بار اتۇنىمغا	»
باربۇشىسىمىن	باربۇشىڭدى	باربۇشىمدى	تابىستاۋ
بارغانىمىن	بارغانىڭدى	بارغانىمدى	»
بار اتۇنىمىن	بار اتۇنىڭدى	بار اتۇنىمدى	»
باربۇشىسىنىدا	باربۇشىڭدا	باربۇشىمدا	جانىستاۋ
بارغانىنىدا	بارغانىڭدا	بارغانىمدا	»
بار اتۇنىنىدا	بار اتۇنىڭدا	بار اتۇنىمدا	»
باربۇشىسىمىن	باربۇشىڭمىن	باربۇشىمىن	شەمىستاۋ
بارغانىمىن	بارغانىڭمىن	بارغانىمىن	»
بار اتۇنىمىن	بار اتۇنىڭمىن	بار اتۇنىمىن	»

3 نىشى جاق	2 نىشى جاق	1 نىشى جاق	كويىشە:
بارىۋىشلارى	بارىۋىشلارنىڭ	بارىۋىشلارنىم	اتاۋ . وسى ش .
بارغاندارى	بارغاندارنىڭ	بارغاندارنىم	» . وتكەن ش .
باراتۇندارى	باراتۇندارىنىڭ	باراتۇندارىنىم	» . ۇيعارىندى .
بارىۋىشلارنىڭ	بارىۋىشلارنىڭنىڭ	بارىۋىشلارنىمنىڭ	ئىلمكتەۋ . وسى ش .
بارغاندارنىڭ	بارغاندارنىڭنىڭ	بارغاندارنىمنىڭ	» . وتكەن ش .
باراتۇندارىنىڭ	باراتۇندارىنىڭنىڭ	باراتۇندارىنىمنىڭ	» . ۇيعارىندى .
بارىۋىشلارنىنا	بارىۋىشلارنىڭنا	بارىۋىشلارنىمانا	بارىستاۋ . وسى ش .
بارغاندارنىنا	بارغاندارنىڭنا	بارغاندارنىمانا	» . وتكەن ش .
باراتۇندارىنىنا	باراتۇندارىنىڭنا	باراتۇندارىنىمانا	» . ۇيعارىندى .
بارىۋىشلارنىڭدى	بارىۋىشلارنىڭدى	بارىۋىشلارنىمدى	ناپىستاۋ . وسى ش .
بارغاندارنىڭدى	بارغاندارنىڭدى	بارغاندارنىمدى	» . وتكەن ش .
باراتۇندارىنىڭدى	باراتۇندارىنىڭدى	باراتۇندارىنىمدى	» . ۇيعارىندى .
بارىۋىشلارنىندا	بارىۋىشلارنىڭدا	بارىۋىشلارنىماندا	جانىستاۋ . وسى ش .
بارغاندارنىندا	بارغاندارنىڭدا	بارغاندارنىماندا	» . وتكەن ش .
باراتۇندارىنىندا	باراتۇندارىنىڭدا	باراتۇندارىنىماندا	» . ۇيعارىندى .
بارىۋىشلارنىڭان	بارىۋىشلارنىڭان	بارىۋىشلارنىمانان	شەيخىستاۋ . وسى ش .
بارغاندارنىڭان	بارغاندارنىڭان	بارغاندارنىمانان	» . وتكەن ش .
باراتۇندارىڭان	باراتۇندارىنىڭان	باراتۇندارىنىمانان	» . ۇيعارىندى .

داعىلانىدەرىۋ . وسى ۇلگى بويىنشا باسقا سۆزدەردى ەسىمىشە تۇرىندە
 كىمب ، وڭاشا تاۋەلدى ئالدىنا جالعاۋلانىمۇ

۲- ورتاق تاۋەلەۋدى سەبتەۋ .

3 نىشى جاق	2 نىشى جاق	1 نىشى جاق	جەدەشە:
بارىۋىشىمىز	بارىۋىشىڭىز	بارىۋىشىمىز	اتاۋ . وسى ش .
بارغانىمىز	بارغانىڭىز	بارغانىمىز	» . وتكەن ش .
باراتۇنىمىز	باراتۇنىڭىز	باراتۇنىمىز	» . ۇيعارىندى .
بارىۋىشىمىزدىڭ	بارىۋىشىڭىزدىڭ	بارىۋىشىمىزدىڭ	ئىلمكتەۋ . وسى ش .
بارغانىمىزدىڭ	بارغانىڭىزدىڭ	بارغانىمىزدىڭ	» . وتكەن ش .
باراتۇنىمىزدىڭ	باراتۇنىڭىزدىڭ	باراتۇنىمىزدىڭ	» . ۇيعارىندى .
بارىۋىشىمىزغا	بارىۋىشىڭىزغا	بارىۋىشىمىزغا	بارىستاۋ . وسى ش .
بارغانىمىزغا	بارغانىڭىزغا	بارغانىمىزغا	» . وتكەن ش .
باراتۇنىمىزغا	باراتۇنىڭىزغا	باراتۇنىمىزغا	» . ۇيعارىندى .
بارىۋىشىمىزدى	بارىۋىشىڭىزدى	بارىۋىشىمىزدى	ناپىستاۋ . وسى ش .

بارغانىمىزدى	بارغانىمىزدى	بارغانىمىزدى	• وتكەن شە
بار اتۇنىمىزدى	بار اتۇنىمىزدى	بار اتۇنىمىزدى	• ۇيعارىندى
باربۇشىمىزدا	باربۇشىمىزدا	باربۇشىمىزدا	• جانىستاۋ وسى شە
بارغانىمىزدا	بارغانىمىزدا	بارغانىمىزدا	• وتكەن شە
بار اتۇنىمىزدا	بار اتۇنىمىزدا	بار اتۇنىمىزدا	• ۇيعارىندى
باربۇشىمىزدان	باربۇشىمىزدان	باربۇشىمىزدان	• شەجىستاۋ وسى شە
بارغانىمىزدان	بارغانىمىزدان	بارغانىمىزدان	• وتكەن شە
بار اتۇنىمىزدان	بار اتۇنىمىزدان	بار اتۇنىمىزدان	• ۇيعارىندى

3 نىشى جاق	2 نىشى جاق	1 نىشى جاق	• كويىشە :
باربۇشىلارى	باربۇشىلارىگىز	باربۇشىلارىمىز	• اتاۋ وسى شە
بارغاندارى	بارغاندارىگىز	بارغاندارىمىز	• وتكەن شە
بار اتۇندارى	بار اتۇندارىگىز	بار اتۇندارىمىز	• ۇيعارىندى
باربۇشىلارىنىڭ	باربۇشىلارىڭىزدىڭ	باربۇشىلارىمىزدىڭ	• ئىمكتەۋ وسى شە
بارغاندارىنىڭ	بارغاندارىڭىزدىڭ	بارغاندارىمىزدىڭ	• وتكەن شە
بار اتۇندارىنىڭ	بار اتۇندارىڭىزدىڭ	بار اتۇندارىمىزدىڭ	• ۇيعارىندى
باربۇشىلارىغا	باربۇشىلارىڭىزغا	باربۇشىلارىمىزغا	• بارىستاۋ وسى شە
بارغاندارىغا	بارغاندارىڭىزغا	بارغاندارىمىزغا	• وتكەن شە
بار اتۇندارىغا	بار اتۇندارىڭىزغا	بار اتۇندارىمىزغا	• ۇيعارىندى
باربۇشىلارىن	باربۇشىلارىڭىزدى	باربۇشىلارىمىزدى	• ئابىستاۋ وسى شە
بارغاندارىن	بارغاندارىڭىزدى	بارغاندارىمىزدى	• وتكەن شە
بار اتۇندارىن	بار اتۇندارىڭىزدى	بار اتۇندارىمىزدى	• ۇيعارىندى
باربۇشىلارىنىڭ	باربۇشىلارىڭىزدا	باربۇشىلارىمىزدا	• جانىستاۋ وسى شە
بارغاندارىنىڭ	بارغاندارىڭىزدا	بارغاندارىمىزدا	• وتكەن شە
بار اتۇندارىنىڭ	بار اتۇندارىڭىزدى	بار اتۇندارىمىزدى	• ۇيعارىندى
باربۇشىلارىغان	باربۇشىلارىڭىزدان	باربۇشىلارىمىزدان	• شەجىستاۋ وسى شە
بارغاندارىغان	بارغاندارىڭىزدان	بارغاندارىمىزدان	• وتكەن شە
بار اتۇندارىغان	بارغاندارىڭىزدان	بار اتۇندارىمىزدان	• ۇيعارىندى

داعدىرلاندىرىۋ. باسقا سوزدەردى البب، وسى ۇلگى بويىنشا سىمىش
نۇرىمدە ورتاق تاۋەلدى قالىبنا جالعاۋلاتىۋ

۲) جىكتەۋ.

۱ - وىڭاشا تاۋەلد ۇدى انايى جىكتەۋ.

(ونىڭ)	(سەنەڭ)	(مەنىڭ)	• جەدەشە:
باربۇشىمى	باربۇشىڭ	باربۇشىم	• (مەن) 1 نىشى جاق
باربۇشىمىمىن	باربۇشىڭمىن	—	

باربۇشمىسىن	—	باربۇشمىسىن	2 نىشى جاق (سەن)
باربۇشمىسىن	باربۇشمىك	باربۇشمىم	3 نىشى جاق (ول)
(ونىك)	(سەنىك)	(مەنىك)	
باربۇشىلارى	باربۇشىلارىك	باربۇشىلارىم	كوبىشە:
باربۇشىلارىمىن	باربۇشىلارىڭمىن	—	1 نىشى جاق (مەن)
باربۇشىلارىسىن	—	باربۇشىلارىمىسىن	2 نىشى جاق (سەن)
(باربۇشىلارىسىندار)	(باربۇشىلارىسىندار)	(باربۇشىلارىمىسىندار)	(سەندەر)
باربۇشىلارى.	باربۇشىلارىڭ	باربۇشىلارىم	3 نىشى جاق (ول)
			(ولار)
بارعانى	بارعانىك	بارعانىم	جەكەشە:
بارعانىمىسىن	بارعانىڭمىن	—	1 نىشى جاق
بارعانىسىن	—	بارعانىمىسىن	2 نىشى جاق
بارعانى	بارعانىك	بارعانىم	3 نىشى جاق
بارعاندارى	بارعاندارىك	بارعاندارىم	كوبىشە:
بارعاندارىمىن	بارعاندارىڭمىن	—	1 نىشى جاق
بارعاندارىسىن	—	بارعاندارىمىسىن	2 نىشى جاق
(بارعاندارىسىندار)	(بارعاندارىسىندار)	(بارعاندارىمىسىندار)	
بارعاندارى	بارعاندارىك	بارعاندارىم	3 نىشى جاق
بارتۇنى	بارتۇنىك	بارتۇنىم	جەكەشە:
بارتۇنىمىن	بارتۇنىڭمىن	—	1 نىشى جاق
بارتۇنىسىن	—	بارتۇنىمىسىن	2 نىشى جاق
بارتۇنى	بارتۇنىك	بارتۇنىم	3 نىشى جاق
بارتۇندارى	بارتۇندارىك	بارتۇندارىم	كوبىشە:
بارتۇندارىمىن	بارتۇندارىڭمىن	—	1 نىشى جاق
بارتۇندارىسىن	—	بارتۇندارىمىسىن	2 نىشى جاق
(بارتۇندارىسىندار)	(بارتۇندارىمىسىندار)	(بارتۇندارىمىسىندار)	
بارتۇندارى	بارتۇندارىك	بارتۇندارىم	3 نىشى جاق

۲. - ورتاق تاۋەلدەۋدى اتايى چىكتەۋ.

(ونىك)	(سىزدىك)	(بىزدىك)	جەكەشە:
باربۇشمىسى	باربۇشمىڭىز	باربۇشمىمىز	1 نىشى جاق (مەن)
باربۇشمىسىمىن	باربۇشمىڭىزبىن	—	2 نىشى جاق (سەن)
باربۇشمىسىسىن	—	باربۇشمىمىزسىن	3 نىشى جاق (ول)
باربۇشمىسى	باربۇشمىڭىز	باربۇشمىمىز	

(ونىڭ)	(سۇزدىڭ)	(بىزدىڭ)	كۆپىشە:
بار بۇشلار	بار بۇشلار ئىگىز	بار بۇشلار بىمىز	1 نىشى جاق (مەن)
بار بۇشلار بىمىن	بار بۇشلار ئىگىز بىمىن	—	2 نىشى جاق (سەن)
(بار بۇشلار بىسىندار)	—	(بار بۇشلار بىسىندار)	(سەندەر)
بار بۇشلار	بار بۇشلار ئىگىز	بار بۇشلار بىمىز	3 نىشى جاق (ول)

بارغانى	بارغانىڭىز	بارغانمىز	جەكەشە:
بارغانمىن	بارغانمىز بىن	—	1 نىشى جاق
بارغانمىن	—	بارغانمىز سىن	2 نىشى جاق
بارغانى	بارغانىڭىز	بارغانمىز	3 نىشى جاق
بارغاندارى	بارغاندار ئىگىز	بارغاندار بىمىز	كۆپىشە:
بارغاندار بىمىن	بارغاندار ئىگىز بىمىن	—	1 نىشى جاق
بارغاندار بىمىن	—	بارغاندار بىمىز سىن	2 نىشى جاق
(بارغاندار بىسىندار)	(بارغاندار بىمىز سىندار)		

بارغاندارى	بارغاندار ئىگىز	بارغاندار بىمىز	3 نىشى جاق
باراتۇنى	باراتۇنىڭىز	باراتۇنىمىز	جەكەشە:
باراتۇنىمىن	باراتۇنىڭىز بىمىن	—	1 نىشى جاق
باراتۇنىمىن	—	باراتۇنىمىز سىن	2 نىشى جاق
باراتۇنى	باراتۇنىڭىز	باراتۇنىمىز	3 نىشى جاق
باراتۇندارى	باراتۇندار ئىگىز	باراتۇندار بىمىز	ئوشا:
باراتۇندار بىمىن	باراتۇندار ئىگىز بىمىن	—	1 نىشى جاق
باراتۇندار بىمىن	—	باراتۇندار بىمىز سىن	2 نىشى جاق
(باراتۇندار بىسىندار)	(باراتۇندار بىمىز سىندار)		
باراتۇندارى	باراتۇندار ئىگىز	باراتۇندار بىمىز	3 نىشى جاق

۳ - وگاشا تاۋەلدەۋدى سىپايى جىكتەۋ .

(ونىڭ)	(سەنىڭ)	(مەنىڭ)	جەكەشە:
بار بۇشىمى	بار بۇشىڭ	بار بۇشىم	(بىز) 1 نىشى جاق
بار بۇشىمىمىز	بار بۇشىڭىز	—	(سىز) 2 نىشى جاق
بار بۇشىمىمىز	—	بار بۇشىمىمىز	(ول) 3 نىشى جاق
بار بۇشىمى	بار بۇشىڭ	بار بۇشىم	كۆپىشە:
بار بۇشلار	بار بۇشلارنىڭ	بار بۇشلارم	(بىز) 1 نىشى جاق
بار بۇشلار بىمىز	بار بۇشلار ئىگىز	—	

باربۇشلار سىمىز	—	باربۇشلار سىمىز	2 نىشى جاق	° (سىمىز)
باربۇشلارى	باربۇشلارنىڭ	باربۇشلارنىم	3 نىشى جاق	(ولار)
بارغانى	بارغانىڭ	بارغانىم	—	جەكەشە:
بارغانىمىز	بارغانىڭىز	—	1 نىشى جاق	—
بارغانىسىز	—	بارغانىمىسىز	2 نىشى جاق	بارغانىمىسىز
بارغانى	بارغانىڭ	بارغانىم	3 نىشى جاق	بارغانىم
بارغاندارى	بارغاندارنىڭ	بارغاندارنىم	—	ويشە:
بارغاندارىمىز	بارغاندارىڭىز	—	1 نىشى جاق	1 نىشى جاق
بارغاندارىسىز	—	بارغاندارىمىسىز	2 نىشى جاق	2 نىشى جاق
بارغاندارى	بارغاندارنىڭ	بارغاندارنىم	3 نىشى جاق	3 نىشى جاق
باراتۇنى	باراتۇنىڭ	باراتۇنىم	—	جەكەشە:
باراتۇنىمىز	باراتۇنىڭىز	—	1 نىشى جاق	1 نىشى جاق
باراتۇنىسىز	—	باراتۇنىمىسىز	2 نىشى جاق	2 نىشى جاق
باراتۇنى	باراتۇنىڭ	باراتۇنىم	3 نىشى جاق	3 نىشى جاق
باراتۇندارى	باراتۇندارىنىڭ	باراتۇندارىنىم	—	كويشە:
باراتۇندارىمىز	باراتۇندارىڭىز	—	1 نىشى جاق	1 نىشى جاق
باراتۇندارىسىز	—	باراتۇندارىمىسىز	2 نىشى جاق	2 نىشى جاق
باراتۇندارى	باراتۇندارىنىڭ	باراتۇندارىنىم	3 نىشى جاق	3 نىشى جاق

۴ - ورتاق تاۋەلەندەۋدى سىپايى جەكتەۋ .

(ونىڭ)	(سىمىزنىڭ)	(بىزنىڭ)	—	باربۇشىمىز	جەكەشە:
باربۇشىمىز	باربۇشىڭىز	باربۇشىمىز	—	باربۇشىمىز	° (بىز)
باربۇشىمىسىز	باربۇشىڭىزىمىز	—	1 نىشى جاق	—	1 نىشى جاق
باربۇشىمىز	—	باربۇشىمىز سىمىز	2 نىشى جاق	باربۇشىمىز سىمىز	° (سىمىز)
باربۇشىمىز	باربۇشىڭىمىز	باربۇشىمىز	3 نىشى جاق	باربۇشىمىز	(ول)
باربۇشىلارى	باربۇشىلارىڭىز	باربۇشىلارىمىز	—	باربۇشىلارىمىز	كويشە:
باربۇشىلارىمىز	باربۇشىلارىڭىزىمىز	—	1 نىشى جاق	باربۇشىلارىمىز	(بىزدەر)
باربۇشىلارىسىز	—	باربۇشىلارىمىز سىمىز	2 نىشى جاق	باربۇشىلارىمىز سىمىز	(سىمىزدەر)
باربۇشىلارى	باربۇشىلارىڭىز	باربۇشىلارىمىز	3 نىشى جاق	باربۇشىلارىمىز	(ولار)
بارغانى	بارغانىڭىز	بارغانىمىز	—	بارغانىمىز	جەكەشە:
بارغانىمىز	بارغانىڭىزىمىز	—	1 نىشى جاق	—	1 نىشى جاق
بارغانىسىز	—	بارغانىمىز سىمىز	2 نىشى جاق	بارغانىمىز سىمىز	2 نىشى جاق
بارغانى	بارغانىڭىز	بارغانىمىز	3 نىشى جاق	بارغانىمىز	3 نىشى جاق

بارغاندارىمىز	بارغاندارىڭىز	بارغاندارى	كوبشە:
بارغاندارىمىز	بارغاندارىڭىز	بارغاندارىمىز	1 نىشى جاق
بارغاندارىمىز	بارغاندارىڭىز	بارغاندارىمىز	2 نىشى جاق
بارغاندارىمىز	بارغاندارىڭىز	بارغاندارى	3 نىشى جاق
باراتۇندىمىز	باراتۇنىڭىز	باراتۇنى	جەكەشە:
باراتۇندىمىز	باراتۇنىڭىز	باراتۇنىمىز	1 نىشى جاق
باراتۇندىمىز	باراتۇنىڭىز	باراتۇنىمىز	2 نىشى جاق
باراتۇندىمىز	باراتۇنىڭىز	باراتۇنى	3 نىشى جاق
باراتۇندىمىز	باراتۇندارىڭىز	باراتۇندارى	كوبشە:
باراتۇندىمىز	باراتۇندارىڭىز	باراتۇندارىمىز	1 نىشى جاق
باراتۇندىمىز	باراتۇندارىڭىز	باراتۇندارىمىز	2 نىشى جاق
باراتۇندىمىز	باراتۇندارىڭىز	باراتۇندارى	3 نىشى جاق

ەتىستىكتەن تۇۋعان سوز دەر .

ەتىستىكتىڭ نۇبىكى نۇرى ساپاقتى مەن سالت ەتىس. وسى ەكى ەتىستىڭ تۇبىرىنە نۇرلى جۇرناقنار جالغانىپ، نۇرلى سوزدەر تۇۋادى. ەتىس جۇرناقنارى

- (1) بىر ەتىستەن ەكىنشى ەتىستىڭ سوزدەر تۇۋعازادى.
- (2) ەتىستەردەن باسقا ەسىمدىك سوزدەر تۇۋعازادى.
- ساپاقتى ەتىس بەن سالت ەتىستەن باسقارلى تۇۋىندى ەتىس.
- تۇۋىندى ەتىستەردەگى جۇرناقنار.

- (1) «س» جۇرناقى (ۇر-ۇرس، كۇرە-كۇرەس، سوق-سوعىس).
 - (2) «ن» جۇرناقى (جۇۋ-جۇۋىن، تارا-تاران، باقى-باعىن).
 - (3) «دىر» (تىر) جۇرناقى (قاز-قازىر، قال-قالدىر، ايت-ايتىدىر).
 - (4) «قىز» (عزى، كىز، گىز) جۇرناقى (جانقىز، العىز، جەنگىز، بەرگىز).
 - (5) «ل» جۇرناقى (اس-اسىل، جەك-جەكىل).
 - (6) «ت» جۇرناقى (تۇلا-تۇلات، ەر-ەرت، قۇرى-قۇرت).
 - (7) «قىلا» (عىلا، كىلە، گىلە) شاب-شابقىلا، جۇۋ-جۇۋىلا، كەس-كەسىكىلە، نىل-نىلىكىلە.
 - (8) «ئىقىرا» (ئىكىرە) جۇرناقى (ال-اللىقىرا، بارىقىرا، بەرىقىرە، جۇرىقىرە).
- بۇلار ەتىس جۇرناقنارى دەپ اتالادى.

ەتىستىكتەن تۇۋاتۇن باسقا سوزدەردەگى جۇرناقنار:

- (1) «ۋ»، «م»، «س»، «ش» جۇرناقنار ەتىستىڭ تۇبىرىنە جالغانىپ، سول ەتىستىڭ كورسەتەتۇن بىسىن اتايدى.
مىيالى: سۇر-سۇراۋ، ساۋ-ساۋىۋ، ايت-ايتىۋ، وقى-وقىۋ، ال-الىم، بىل-بىلىم، مول-مولىم، اس-اسىم، ساۋ-ساۋىم، بار-بارىم، جۇر-جۇرىم، قۇۋ-قۇۋىم، قارا-قاراس، قۇۋان-قۇۋانىش.
- داھىلاندىر: تۇر، قوس، قوي، ساپا، سانا، بۇۋ، جانا باسقا سونداي ەتىستىڭ تۇبىرلەرىن الىپ، «ۋ»، «م»، «س»، «ش» جۇرناقنارىن جالعاتىۋ.
- (2) مىساق (مىسەك)، اعان (ەگەن)، «شاق» (شەك)، «قاق» (عاق) جۇرناقنار

تەستىك تۇبىرلەرنە جالغانىپ، سول تەستىك كورسەتەتۇن *ستى سىتەۋكە زاتنىڭ بويىنا بىتكەن قاسىيەتىن اتايدى. مېيسالى، ال-المساق، كەل-كەلمەسك، قاش-قاشاعان، كور-كورەگەن، ۇرىن-ۇرىنشاقتى، ەرىن-ەرىنشەك، ۇر-ۇرىسقاقتى، سىن-سىنعاقتى.

داعدىلاندىرىۋ: جارا، بەر، قاب، كەت، تەب، ۇمىت، جىيرەن، تىرىس، واڭ جاڭا باسقا سونداي تەستىك تۇبىرلەرىن الىپ، الگى جۇرناقئاردى جالغانىۋ.

3) قىش، (عىش، كىش كىش)، (غىر، كىر، گىر)، جۇرناقئار تەستىك تۇبىرلەرنە جالغانىپ، سول تەستىك كورسەتەتۇن *س سىتەۋگە جاندى نارسە بولسا، ۇستالىغىن، بىكەمدىگىن اتايدى، جانسىز نارسە بولسا، سول سىكە قولايلى جاقسىلىغىن اتايدى ياكى انشەيىن سول سىكە قۇرال نارسەلىگىن اتايدى: مېيسالى، جاندى نارسەلەر تۇۋرالى: ايت-ايتقىش، سوي-سويغىش، كەس-كەسكىش، كور-كورگىش؛ تاب-تابقىر، ال-الغىر، *س-سكىر، *بىل-بىلگىر، جانسىز نار-سەلەر تۇۋرالى: اق-اققىش، جان-جانغىش، *وس-وسكىش، *سون-سونگىش؛ تۇت-تۇتقىر، *وت-وتكىر؛ باس-باسقىش، سىپىر-سىپىرغىش، *سۇرت-سۇرتكىش، كەر-كەرگىش.

داعدىلاندىرىۋ. ات، ساۋ، مەس، وت، كۇل، شاۋ، تۇرت، واڭ، كۇن، تەس، جاڭا باسقا سونداي تەستىك تۇبىرلەرىن الىپ، الگى جۇرناقئاردى جالغانىۋ.

4) «ۋىش»، «عى» (ك) جۇرناقئار تەستىك تۇبىرلەرنە جالغانىپ، سول تەس تىك كورسەتەتۇن سىكە قۇرالدىغىن اتايدى، ورا-وراۋىش، بۇر-بۇرغى، *سوز-سوزگى، نار-ناراق، توسە-توسەك.

داعدىلاندىرىۋ. تىرنا، قىر، تابا، ەس جانا باسقا سونداي تەستىك تۇبىرلەرىن الىپ، الگى جۇرناقئاردى جالغانىۋ.

ەسكەرتىۋ. «ق» (ك) جۇرناق باسقا ماغانادا دا جالغانادى، مېيسالى، اش - اشقى، تەس - تەسك، ۇش - ۇشىق، كەت-كەتىك ئاغىسىن ئاغىلار.

5) «قىن» (غىن)، «ما» (با، بە، مە)، «مال» (باقىل، مەكىل، بەكىل) جۇر-ناقئار تەستىك تۇبىرلەرنە جالغانىپ، سول تەستىك كورسەتەتۇن *ستىك تۇرىن ايتايدى؛

ئاس-ئاسقىن، قىر-قىرغىن، سال-سالما، تارت-تارتبا، *ور-ورمە، كەس-كەسبە، ئاسى-ئاسىمال، اىنى - اىنمىمال؛ ئاستا-ئاستاماقىل، ات-اتباقىل، شەرت-شەرتبەكىل، *مىر-مىرمەكىل.

داعدىلاندىرىۋ. قاش، شال، سانا، وراما، باس، تەر، *سوز باسقا سونداي تەستىك تۇرلەرىن الىپ، الگى جۇرناقئاردى جالغانىۋ.

6) «اق» (ەك)، «ن» جۇرناقنار ەتىستىك تۇبىرلەرىنە جالعانىپ، سول ەتىستىك كورسەنەتۇن ىستەردەن ونگەن زانتى اتايدى. ميسالى، قاش-قاشاق، كەس-كەسەك، شاب-شابىن، ەك-ەگىن.

داعدىلاندىرىۋ. قۇش، قۇيىن، شات؛ بۇل، اق، جەك، شىق، باسقا سونداي تۇبىرلەرىن الىپ جالعانتۇ.

7) «لىق» (لىك) جۇرناق ەتىستىك تۇرىنە جالعانىپ، سول ەتىستىك كورسەنەتۇن ىستى سىتەۋكە تۇرالىق كۇيىن اتايدى. ميسالى، بارار-بارارلىق، كورەر-كورەرلىك.

داعدىلاندىرىۋ. كەلەرشات تۇردەكى ەتىستىكتەردى الىپ، «لىق» (لىك) جۇرناقىن جالعانتۇ.

8) «ۋىل» (بۇىل) جۇرناق ەتىستىك تۇبىرىنە جالعانىپ، سول ەتىستىك كورسەنەتۇن ىستى سىتەۋشىنى اتايدى. ميسالى، جاسا-جاساۋىل، جور-جورنىۋىل، بوگە-بوگە ۋىل (بوگەۋىل).

سول ماعاندا ەتىستىكتىك كەلەرشات تۇرىنە «مان» (مەن) جۇرناقى جالعاندى. ميسالى: الار-الارمان، بەرەر-بەرەرمەن.

داعدىلاندىرىۋ. ەتىستىكتىك تۇبىرلەرىن كەلەرشات تۇرلەرىن الىپ، «ۋىل» (بۇىل) مەن «مان» (مەن) جۇرناقتاردى جالعانتۇ.

ۋىستەۋى.

سەن - سەمم، سان - سەمم، سەمىدەك، ەتىستىك سوزدەردى تولىقتىرىۋ، كۇشەيتىۋ «ۋىشەن ايتىلاتۇن سوزدەردى ۇستەۋ دەيمىز. ميسالى، «تىم جاقسى»، «ون سە»، «تاب ۇزى»، «ارەك كەلىم» جانا باسقا سونداي. «قلاي؟» - «تىم جاقسى»، «قاتشا؟» - «ون سە»، «قايسىسى؟» - «تاب ۇزى»، «قايتىنىك؟» - «ارەك كەلىم».

قازاق تىلىندە تۇبىكى ۇستەۋ سوزدەر ىمتىتى از. كوپىنەسە ۇستەۋ ماعاناسىندا باسقا سەمىدەردەن، سەمىدەكتەن، ەتىستىكتەن شىققان سوزدەر جۇردى. اۋەلى تۇبىكى ۇستەۋ سوزدەردەن الىپ قارايمىق:

سان - سەمم مەن سەمىدەكتەردى كۇشىدىتىۋشى ۇستەۋلەردى جاي ۇستەۋ دەيمىز. ولار مىناۋ. «ابدان، تىم، تىبىتى، قاس، سىمرا، سە، تاب، ئاق، ناعىز، ارەك، دال، دىوب، دىم، ارى، بەرى، ادەبى، پۇرىن، ەندى، مانا، انى، مىنى، ەك، بىلى، تامان، سايمىن، الى، جورتا، جورىيا».

داعدىلاندىرىۋ: وسى ۇستەۋلەرگە جالعاس ايتارلىق سان-سەمم، سەن-سەمم، سەمىدەك، ەتىستىك سوزدەر تابقىزىپ ايتقىزىۋ.

ۇستەۋ بەس ىتۇرلى: 1) نىقتاۋلىق، 2) سىناۋلىق، 3) ولشەۋلىك، 4) مەزگىلدەك، 5) مەنەندەك.

1) نىقتاۋلىق ۇستەۋ .

باسقا سوزدەردىڭ ماعاناسىن ئىعنىزداۋ ۇشىمن ئىتىلاتۇن سوزدەردى نىقتاۋلىق ۇستەۋ دەيمىز؛ مېسالى: ەڭ جاقسى؛ بەك ناشار؛ ەبدان قاندى؛ نىم شابان؛ ۋتە ئىعنىز، ەئىبتى قىسقا، تاب ۇزى، ناقى ەول؛ ناعىز ارزان؛ ەدال ەئىدى؛ ەدوب كەلدى؛ دالمە - ەدال، ون كەسى؛ قاس-جامان؛ قاسا قانا ائىتى؛ ادەبى ائىتبادى؛ جۇدا شارشادى؛ تىگىلەي قويا بەردى، اسرەسە ماقتاعانى، كۆيىنەسە قاراب ۋتوبغانى. ۋسىنداي ەبرى اربىنەرمەن جازىلغان سوزدەر نىقتاۋلىق ۇستەۋ بولادى. بۇلاردان باسقادا سوزدەردىڭ ماعاناسىن كۇشەيتەتۇن، نىقتاۋلىق سوزدەر نىقتاۋلىق ۇستەۋ بولادى.

داعىدىلاندىردۇ. ۋسىنداعى نىقتاۋلىق ۇستەۋلەردىڭ قاسىنداعى سوزدەردىڭ ۋرنىنا بلايىقى باسقا سوزدەردى قويغىزىب ائىتقىزىۋ، جازغىزىۋ.

2) سىناۋلىق ۇستەۋ .

ەئىستىڭ سىنىن كۆرسەنەتۇن سوزدەردى سىناۋلىق ۇستەۋ دەيمىز. سىناۋلىق ۇستەۋ بولاتۇن زات - ەسىم، سىن - ەسىم، ەسىمدىك، ەئىستىك سوزدەر، بۇلاردىڭ ۇستەۋ ەكەن - ەمەستىگىن - سۇراۋدان ائىرامىز .

سىناۋلىق ۇستەۋ سۇراۋى : قالاي؟ قالاشا؟ - ۋسى سۇراۋغا جاۋاب بولماعان ەسوز ۇستەۋ بولمايدى .

جاقسى ۋقىيدى؛ جامان جازادى؛ سىبىي قونادى؛ جايانۇ جۇرەدى دەگەندە ەبرى جازىلغان سوزدەر، قالاي؟ دەپ، سۇراغانغا جاۋاب بولمىب تۇر . (ۋقىيدى قالاي؟ - جاقسى؛ جازادى قالاي؟ - جامان؛ قونادى قالاي؟ - سىبىي؛ جۇرەدى قالاي؟ - جايانۇ) بۇلار ۇستەۋ ۋرنىنا جۇرەتۇن سىن - ەسىمدەرى .

شالقاسىنان ەئۇستى؛ ەت بەتىنەن قۇلادى؛ ۋرىشىشا ائىتى؛ ادامشا سويلەدى - دەگەندە ەبرى جازىلغان سوزدەر قالاي؟ دەپ سۇراغانغا جاۋاب بولمىب تۇر (ەئۇستى قالاي؟ شالقاسىنان، قۇلادى قالاي؟ - ەت بەتىنەن، سويلەدى قالاي؟ - ادامشا) بۇلار ۇستەۋ ۋرنىنا جۇرەتۇن زات - ەسىمدەر .

ەكى - ەكىدەن ەبولدى، ۇش-ۇشتەن الدى، ەتورت-تۇرتتەن قويدى، ون-ۋننان سانادى، جىيرما جىيرمادان ۇلەستردى دەگەندە ەبرى جازىلغان سوزدەر قالاي؟ دەپ سۇراغانغا جاۋاب بولمىب تۇر . (ەبولدى مالاي؛ ەكى-ەكىدەن، الدى قالاي؟ ۇش-ۇشتەن، قويدى قالاي؟ ەتورت-تۇرتتەن، سانادى قالاي-جىيرمادان) بۇلار ۇستەۋ ۋرنىنا جۇرەتۇن سان-ەسىمدەر .

ۋلاي ائىتبادى؛ سولاي سويلەدى، بۇلايشا ەتبەلىك؛ سەنىكشە بولسىن؛ بىردەر شە ۋبىلامايدى دەگەندە ەبرى جازىلغان سوزدەر قالاي؟ قالاشا؛ دەپ سۇراغانغا جاۋاب بولمىب تۇر .

(ايتىلدى قالاي؟-ولاي. سويلدى قالاي؟ سولاي. ەتىلەك قالاشا- بۇلاشا. بولسىن فالاشا؟-سەنىكشە. ويلامىدى قالاشا؟-بىزدەرشە) بۇلار ۇستەۋ ورنىغا جۇرەتۇن ەسىملىكتەر.

ساۋلاب جاندى؛ جانتايىب جانتى؛ ەتكەيىب قارادى؛ ەگىرەب جىلدى دەگەندە، ەرى جازىلعان سوزدەر «قالاي؟» دەپ سۇراغانغا جاۋاب بولمىب تۇر. (جاندى قالاي-ساۋلاب. جانتى قالاي؟-جانتايىب.) بۇلار ۇستەۋ ورنىغا جۇرەتۇن ەتىستىكتىڭ كوسەمشە تۇرلەرى.

داغدىلاندىرۇ: مۇنداعى كورسەتىلگەننەن باسقا سىناۋلىق ۇستەۋ ورنىغا جۇرەتۇن اناۋىش سوزدەر تابقىزىب جازدىرتىۋ.

3) ولشەۋلىك ۇستەۋ.

- سىننىڭ يا ەستىڭ شاماسىن كورسەتەتۇن سوزدەردى ولشەۋلىك ۇستەۋ دەيمىز. - سوزدەردە ولشەۋلىك ۇستەۋ بولاتۇن زات - ەسىم، سان - ەسىم، ەسىملىك ەتىستىك سوزدەر.

بۇلاردىڭدا ۇستەۋ ەكەن - ەمەستىگىن سۇراۋدان ايرامىز. ولشەۋلىك ۇستەۋ سۇراۋلارى: قانشا؟ نەشە ەسە؟ وسى سۇراۋلارغا جاۋاب بولماعان ەسوز ولشەۋلىك ۇستەۋ بولمايدى.

تۇسكە شەيىن ۇيىقتادى؛ كەشكە دەيىن جانتى؛ اۋىلغا شەيىن قۇۋدى دەيمىز. «تۇسكە شەيىن»، «كەشكە دەيىن»، «اۋىلغا شەيىن» دەگەن سوزدەر قانشا دەپ سۇراغانغا جاۋاب بولادى. (ويىقتادى قانشا؟-تۇسكە شەيىن. جانتى قانشا؟-كەشكە دەيىن. قۇۋدى قانشا؟-اۋىلغا شەيىن. بۇلار ۇستەۋ ورنىنداعى زات-ەسىم سوزدەر. از بەردى؛ كوب اللى دەيمىز. «از»، «كوب» دەگەن سوزدەر قانشا دەپ سۇراغانغا جاۋاب بولادى. (بەردى قانشا؟-از. اللى قانشا؟-كوب) بۇلار ۇستەۋ ورنىنداعى سىن-ەسىم سوزدەر.

ەكى ەسە ارتىق؛ بەس ەسە كەم دەيمىز. «ەكى ەسە»، «بەس ەسە» دەگەن سوزدەر نەشە ەسە؟ دەپ سۇراغانغا جاۋاب بولادى. (ارتىق نەشە ەسە؟-ەكى ەسە. كەم نەشە ەسە؟-بەس ەسە) بۇلار ۇستەۋ ورنىغا ايتىلعان سان-ەسىم سوزدەر. سونشا ادەمى؛ مۇنشا كەشمىكتى، ونشا شابىشك ەمەس-دەيمىز. «سونشا»، «مۇنشا»، «ونشا» دەگەن سوزدەر «قانشا» دەپ سۇراغانغا جاۋاب بولادى. (قانشا ادەمى؟-سونشا ادەمى. كەشمىكتى قانشا؟-مۇنشا. شابىشك ەمەس قانشا؟-ونشا. بۇلار ۇستەۋ ورنىنداعى ەسىملىكتەر.

تويغانشا جەدى؛ قانغانشا ەشتى؛ جەتكەنشە شاپتى-دەيمىز. «تويغانشا»، «قانغانشا»، «جەتكەنشە» دەگەن سوزدەر «قانشا» دەپ سۇراغانغا جاۋاب بولادى.

(جەدى قانشا؟ ئويغانشا؟ ئىشتى قانشا؟ قانغانشا: شابتى قانشا؟ جەتكەنشە.)
بۇلار ۇستەۋ ورنىنداى ەتستىك سوزدەر.
داعىلاندىرىۋ. مۇنداى كورسەتىلگەننەن باسقا ولشەۋلىك ۇستەۋ ورنىغا
چۇرەتۇن سوزدەر تابقىزىپ، جازدىرتىۋ.

4) مەزگىلدىك ۇستەۋ.

ئىستىك مەزگىلدىن كورسەتەتۇن سوزدەردى مەزگىلدىك ۇستەۋ دەيمىز.
مەزگىلدىك ۇستەۋ بولاتۇن زات-ەسىم، ەسىملىك، ەتستىك سوزدەر، بۇلارودىك
ۇستەۋ ەكەن-ەمەسىن سۇراۋدان ايدىرامىز. مەزگىلدىك ۇستەۋ سۇراۋلارى: قاشان؟
قاشاننان؟ بۇل سۇراۋلارغا جاۋاب بولماغان سوزدەر مەزگىلدىك ۇستەۋبولمايدى.
اتام زاماننان سولاي؟ كۇن سايمىن ئولادى دەيمىز. «اتام زاماننان»،
«كۇن سايمىن» دەگەن سوزدەر «قاشاننان؟» دەپ سۇراغانغا جاۋاب بولادى.
(قاشاننان سولاي؟ اتام زاماننان. قاشان ئولادى؟ كۇن سايمىن.) بۇلار ۇستەۋ
ورنىنداى زات-ەسىم سوزدەر.

مۇنان باسقا تۇۋىندى جانا تۇبىكى ۇستەۋلەر بار. مېيسالى: بۇگۈن، كەشە،
ەرنەك، بېيىل، بۇرسى كۇن، بۇرناعى كۇن، بۇرناعى جىل، اللىكى كۇن، اللىكى
جىل، سوگىرا، قاشاننان، ەلەزدە (بۇلار تۇۋىندى ۇستەۋ)؛ بۇرىن، مانا، ەلى، لىغىي،
دەرەۋ (بۇلار تۇبىكى مەزگىلدىك ۇستەۋلەر).
داعىلاندىرىۋ. مۇنداى كورسەتىلگەننەن باسقا مەزگىلدىك ۇستەۋ ورنىغا
چۇرەتۇن اتاۋىش سوزدەر تابقىزىپ جازدىرتىۋ.

5) مەكەندىك ۇستەۋ.

ئىستىك مەكەندىن كورسەتەتۇن سوزدەردى مەكەندىك ۇستەۋ دەيمىز.
مەكەندىك ۇستەۋ بولاتۇن زات-ەسىم، سەن-ەسىم، سان-ەسىم، ەسىملىك، ەتستىك
سوزدەر. بۇلاردىك مەكەندىك ۇستەۋ-ەكەن-ەمەسىن سۇراۋدان ايدىرامىز. مەكەندىك
ۇستەۋ سۇراۋلارى: قايدا؟ قايدان؟ بۇل سۇراۋلارغا جاۋاب بولماغان سوزدەر
مەكەندىك ۇستەۋ بولمايدى

تستى جاتىر؛ قالاعا باردى؛ جايلارۋدان قايتتى-دەيمىز. «تستى»، «قالاعا»،
«جايلارۋدان» دەگەن سوزدەر «قايدا؟»، «قايدان؟» دەپ سۇراغانغا جاۋاب بولادى.
(قايدا جاتىر؟-تستى. قايدا باردىك؟-قالاعا. قايدان قايتتى؟-جايلارۋدان).
بۇلار ۇستەۋ ورنىنداى زات-ەسىم سوزدەر

وندا بارمادى؟ مۇندا كەلدى دەيمىز. «وندا»، «مۇندا» دەگەن سۆزدەر قايدا؟ قايدان؟ دەپ سۇرغانغا جاۋاب بولادى. (قايدا بارمادى؟-وندا. قايدا كەلدى؟ مۇندا). بۇلار ۇستەۋ ورنىندىكى سىملىكتەر .
 داعىلانىدېرىۋ . مۇنداعى كورسەتىلگەندەن باسقا مەكەندىك ۇستەۋ ورنىغا جۇرەتۇن اتاۋىش سوزدەر تابقىزىپ، جازدىرتىۋ .

دەمەۋ .

سوزدىك يا سويلەنەردىك اراسىن ۇيلەستىرىۋىگە دەمەۋ بولاتۇن سوزدەردى دەمەۋ دەيمىز. قازاق تىلىندە تۇبىر دەمەۋ سوزدەر تىمبىتى-جوق قاسىندا: ميسالى، سۇرئەۋ دەمەۋ: ما (با، مە، بە)، قۇرئەۋ-دەمەۋ دا؛ جاي دەمەۋ: عوي، اق، اشە، باسە، اللە، تا، تاغى، بالكىم . كوپىنەسە دەمەۋ ورنىغا باسقا سوزدەر جۇرەدى. باسقا سوزدەر دەگەندە دەمەۋ ورنىغا سىملىك بەن تىستىك كەۋىنىمەك بىتە قايناعان سىياقتى قوسىلعان نۇرلەرى اسوسەسە كوپ جۇرەدى .

ميسالى: ۇيتكەنى (ولاي تەكەنى دەگەندەن تىسقارغان). ۇيتبەسە (ولاي تەبەسە)، ۇيتكەندە (ولاي تەكەندە، ۇيتبەسەنە (ولاي تەبەسەنە)، ۇيتكەنشە (ولاي تەكەنشە)، سۇيتب (سولاي تىمب)، سۇيتسەدە (سولاي تەسەدە)، سۇيتكەن سايىن (سولاي تەكەن سايىن). سۇيتكەندە (سولاي تەكەندە، قايتكەندە (قالاي تەكەندە)، قايتكەندەدە (قالاي تەكەندەدە)، ايتبەسە (الاي تەبەسە)، ئەمەسە (نە مەس بولسا). ايتسەدە (الاي تەسەدە). بۇلاردان باسقا دەمەۋ ورنىندا تولىق كۇيىندە ايتىلاتۇن تىستىك جانا باسقا سوزدەرە بار، ميسالى، ولاي بولسا، ولاي بولغاندا، سولاي بولغان سوڭ، بولماسا، قايتا، نەغۇرلىم، نەگە دەسەڭ تاغى باسقا سونداي سوزدەر. دەمەۋ ورنىغا «مەن» (بەن) جالعاۋلىقىدا جۇرەدى.

باسقا جۇرتتىك دەمەۋ سوزدەرىنەن قازاققا كىرىپ سىكىسكەن سوزدەر: «يا»، «ياكى»، «ەگەر»، «و».

داعىلانىدېرىۋ . تومەندەگى سوزدەردىك اراسىنداعى دەمەۋ سوزدەردى تابقىزىۋ .

باراما، بارماي-مابەلگىسىز؛ بارامىز عوي؛ بارعان سوڭ كورەمىز عوي؛ سونىڭ ايتقانى اق بولسىنىشى. سەن كەلمەيدى كەنسىن؛ اشە مەن بارايمىن. يا سە، سولاي بولسا كىۋەك؛ اللە سەن وقىمادىڭبا؟

مەن، بارا الماسام، بالكىم عوزىڭ كەلەرسىن. تۇرىنە فاراعاندا مالى جوقتاى عوي. ول كەشكە كەلەتۇن شىعار؛ ۇيتكەنى جىلقىنى دا كورە قايتباقتى. جايلارغا كوشەتۇن بولدىق؛ ۇيتبەسە مال تۇراتۇن مەس. قوزىق كەلىپ شىعا المادىم.

اينىسە مانا كەلەتۇن ەدىم. سۇۋ ونكىل بەرمەس؛ ۋىتكەندە نە قىلمايمىز؟ اعىن بوگەتتى بۇزا بەراتۇن؛ ۋىتبەسىنە امال تابىۋ كەرەك. كەش بارساق، كەش كەلەدى. ەكەنمىز. ۋىتكەنشە ەرتە بارىب، ەرتە كەلەيەك. تۈلكى تالاي جالتارىب ايلالادى، سۇپتەدە تازى قويماىدى. ول مەنى كوب الداعانى بار، سۇپتكەنى ۋشىن سەنبەيمىن. قايتكەندە جاقسى بولار ەكەن؟ قايتكەندە جاقسى بولماس. بارار، ايتبەسە سەن بار. جۇرت جۇرسىن. نەسەمە كۈتە تۇرسىن. اينسەدە بولادى ەكەن. ۋىتبەسىنە قويماىدى.

جالعاۋلىقتار.

جالعاۋ ورنىنا جۇرىب، جالعاۋ سىياقتى باسقا سوزدەردىك شىلاۋىندا تۇرماسا، ۋوز الدىنا مانانا شىقبايتۇن سۇزدەردى جالعاۋلىق سوزدەر دەيمىز. قازاق تىلىندە جالعاۋلىق از؛ بولغانى مىناۋ اق: مەنەن (بەنەن، مەن، بىن)، ۋشىن، شەيىن، دەيىن، نامان، سايىن، مورى، ارقىلى، تۇۋرالى.

كۆپىنچە جالعاۋلىقتار ورنىنا باسقا سوزدەر جۇرەدى. مىيالى: ۋارى، بەرى، سوڭ، بويى، بويىن، بوتەن، باسقا، وزكە، ورنىنا، باسنا، قاسىنا، جانىنا، ما ۋايمىنا، قاسىندا، جانا باسقا سونداي سوزدەر.

ەسكەرتىۋ: شەيىن، دەيىن جالعاۋلىقتار بارىس جالعاۋدان سوڭ قويىلادى، «كورى» جالعاۋلىق شىعەس جالعاۋدان سوڭ قويىلادى. باسقالارى جالعاۋسىز ۋورنىنىڭ سوڭىنان قويىلادى، جالعاۋلىق ورنىنا جۇرەتۇن سوزدەردىڭ: ۋارى، بەرى، بوتەن، باسقا، وزكە دەگەندەردى شىعەس جالعاۋدان سوڭ قويىلادى؛ بويى، بويىن دەگەندەر تابىس جالعاۋدان سوڭ يا تىگىلەي جالعاۋسىز ۋورنىنەن سوڭ قويىلادى.

داعىلانلىرىۋ. نومەندەگى سوزدەردىڭ سوڭىنان جالعاۋلىقتاردى يا جالعاۋلىقتار ورنىنا جۇرەتۇن سوزدەردى قويىرىب جازدىرىۋ.

كەسى، ادام، جان، دەنە، باس، شاش، ماڭداي، مىي، جىلكە، بەت، ۋجوز، كوز، كىرىپك، قۇلاق، جاس، قاس، مۇرىن، جەلبەزەك، اۋىز، ەرىن، عىل، ەتىس، تاڭداي، ازىۋ، يەك، ساماي، ساقال، مۇرت، مىيىق، ەزىۋ، مويىن، كەۋدە، كوگەرەك، ومىراۋ، ونىرشەك، ۋشا، ۋتوس، قاجىرعان، ومىرتقا، وكبە، باۋىر، شەك، بۇيىن، ۇلتابار، جۇرەك، قارىن، جۇلىن، نامىر، تالاق، كىندىك، قۇرساق، قول، اپاق، ارقا، جاۋىرىن، بىلەك، يىق، ەيىن، شىنتاق، ساۋساق، شەمىرشەك، سىڭىر سۇپەك، جىلكە، جانباس، بالتىر.

تەزە، سان، قول، بورباي، باقاي، وكشە، توبىق، توپاي، اسىق، مويىن، ومىرتقا، ارقا، ومىرتقا، قىر، ومىرتقا، بەل، ومىرتقا، قۇيىشاق، كەڭىردەك، كەمەي، جۇتقىمشاق، بۇيرەك، الاقان، بارماق، تىرناق، القىم.

وداعاي.

وداعايلاىنىب وڭاشا ايتىلاتۇن سوزدە ردى و داعاي دەيمىز . و داعاي سوزدە ر قازاق نىلىنىدە كۆب. بارشا شابشاڭ بولغان ئىستى كورسەتمۇ ءۇشىن ايتىلاتۇن، بارشا شاپىتتاۋ ءۇشىن ايتىلاتۇن ، بارشا جە كىرىۋ ، اقىرىۋ ، تىدىسىۋ ، قايمىۋ ، توقىلتىۋ ، باسىۋ ، جۇباتىۋ ءۇشىن ايتىلاتۇن ، بارشا قۇۋانمىش ، رەنىش ، ۋايمى ، قايعى ، كۇيىنگەندە ، سويىنگەندە ، قورىققاندا ، شوشىعاندا ، تاڭدانغاندا ، نامسانغاندا ، جان يا تان كۇيزە لىگە ندە ، قىينالغاندا ، راقاتانغاندا ايتىلاتۇن سوزدەر ، شىعاتۇن ۇندەر بارى و داعاي بولادى . سولاي بولغان سولڭ دا و داعاي مېر نەشە تابقا بولىنىدە .

ئىلىزىك و داعاي : لاپ ، جالت ، جىلت ، زىپ ، سىپ ، دىك ، كۇمب ، دۇرس ، مىرس ، قىلىب ، پىرت ، كىرت ، كىلت ، تىرس ، شاق ، تاق ، دۇڭك ، ساپ ، قىب ، جىپ ، جانا باسقا سونداي سوزدەر (لاپ ەتىپ ، جاب ەتىپ) ، دەگەندە كى سىياقتى .

2) ەلىكتەۋ و داعاي : شىر - شىرا - پىر - پىرا - سىقىر - سىقىرا - سىلىدىر - سىلىدىرا - كۇلىدىر - كۇلىدىرا - بىلىدىر - بىلىدىرا - دىبىر - دىبىرا - قارق - قارقى - قانقى - قانقى - سۇڭقى - سۇڭقى ! شىقى - شىقى ! ماڭقى - ماڭقى ! كۇمپ - كۇمپ ! دۇڭك - دۇڭك ! جانا باسقا سونداي سوزدەر .

3) شاقىرىس و داعاي : ادامدى شاقىرعاندا مې ؟ « اتتان ! » جانا ۇران سوزدەر مېر جۇزدىك ، مېر رۇۋدىك ، مېر اتاننىڭ شاقىراتۇن مېر ۇراندارى بولغاندىقتان قازاق ۇران سوزدە رى باسقا - باسقا ، بىراق قازاق بىتكەننىڭ بارىنە بىردەي جالىي ۇران « الاش ! » . مالدى شاقىرعاندا تۇيەگە كوس - كوس ! جىلقىغا : قورىۋ - قورىۋ ! سىمىرغا : اۋقاۋ ! قويا : ىشايت - ىشاۋ ! ەشكەگە شورە - شورەۋاۋ ! مېتىنى شاقىرعاندا كا - كا ! كويت - كويت ! قۇستى شاقىرعاندا : قايت - كەل !

مىسىقتى شاقىرعاندا : مىش - مىش !

سۇۋعا شاقىرعاندا تۇيەگە سوراپ - سوراپ ! جىلقىغا - سىقىرلايدى ؟ سىمىرغا - شاۋم - شاۋم ! قويا جانا ەشكەگە قۇراي - قۇراي ! بىتكە - كۇش - كۇش ! مىسىققا - مىش - مىش !

ادامعا جە كىرگە ندە : نەك ! مېنايت ! قوي ! تۇيەگە شوك ! شوك ! جىلقىغا قۇررا قۇررا سىمىرغا وك ! وك ! قويا مېشايت ! بىتكە كەت ! مىسىققا : پىرس ! مەيرىم مەن يا جۇمىساق براى مەن ايتقاندا : ادامعا : قارايم ! وكبەم ! ساۋلەم ! جانىم ! جۇرەگىم ! قولقام ! قاراشىمىم ! اينالايمىن ! سادامعا كەتەيمىن ! قۇرباندىمىڭ بولايمىن . (1)

(1) بالانى باپەلەگەندە ، ۇلكەنگە جالىنغاندا وسى سوزدەر ايتىلادى .

مال تۇۋرا سىند! - تۇيەكە - شوڭ، جانىۋار، شوڭ! جىلقىغا - قۇر، جانىۋار، قۇر!
سىيرغا - اۋكىم! اۋكىم! قويغا قوش، جانىۋار! يىتكە - كۈشم! كۈشم! مىسقىغا:
مىشم - مىشم!

تۇيزەلگەندە: ۋا اي! (جانىم اي!). قۇۋانغاندا: الاتاي! راقانغاندا:
ايقاي - قاي!

كەيىگەندە: وي تاڭىرى اي! قويشى!
جاقتىرمايىندا: اپىرىم اۋ! جانىم اۋ! جارىقتىق اۋ! شىركىن اۋ! وتاعاسى اۋ!
ويىي اۋ!

كۇيىنگەندە: اپىرىم اي! قۇداي اي! ويىي اي!
سىيىنغاندا: ا، قۇداي! ا، ارىۋاق! ا، بابام بالەنشە! (تىلەگەندە دە) وسى
سۆزدەر ايتىلدى. قورىققاندا: ويىي! اللا!

تاڭىرقاندا: پاي - پاي! اپىرىم اي! ا، شىركىن اي، ا!
ويىنگەندە: قاپ! ا!

قايمىغاندا: ۋۋە!
ويىق جەگەندە: اتتەگەندە اي! (اتتەك عانا اي!).

كەچىنگەندە: اتتەك! اتتەك عانا!
ۇناتقاندا: يە!

قوستانغاندا: وي پالى!

سۇيىنگەندە: بارەكەلدە (بارك اللا)! جارايدى!

العىس بەرگەندە: كوب جاسا! جاسىڭ ۇزاق بولسىن!

ايدىل مالىمەتكەندە: كوب جاسا! ۇل تاب!

قاراعاندا: قۇداي ۇرسىن! ارىۋاق اتسىن! انت سوتسىن!

سويلىس قىلغاندا: ۇيدە كىم ياراۋ! سويلىسەيىڭ اۋ!

كورمەي سوراعاندا: بۇقايسىنىڭ اي؟

بلا تەربەتكەندە: الدى! الدى!

جەنەلەگەندە: ال! قانىكەي!

وداعايدان تۇۋعان سوزدەر .

وداعايدان سوزەكى نۇرلى تۇۋادى. باسقا سوزدەر وداعايدان ئومەكشى ەتەستەك بىن جۇرناق ارقىلى تۇۋادى؛ مەيسالى: لاپ ەتەۋ، شاب ەتەۋ، جالت ەتەۋ، زىپ ەتەۋ، سىپ ەتەۋ، دىك ەتەۋ، كۇمپ ەتەۋ، كۇرس ەتەۋ، كۇرس ەتەۋ، مەرس ەتەۋ، قىلت ەتەۋ، پىرت ەتەۋ، كىرت ەتەۋ، تاق ەتەۋ، زىرق ەتەۋ، دۇك ەتەۋ، ساپ ەتەۋ، قىپ ەتەۋ، جىپ ەتەۋ.

تەك جۇرناق ارقىلى، مەيسالى: لاپىلاۋ، شاپىلاۋ، جىلتىلاۋ، زىپىلاۋ، لىاۋ، سىپىلاۋ، دىكىلاۋ، كۇمپىلاۋ، دۇرسىلاۋ، مەرسىلاۋ، قىلاۋ، تىلاۋ، تەرسىلاۋ، كىرتىلاۋ، كىلتىلاۋ، شاقىلاۋ، تاقىلاۋ، شىقىلاۋ، زىرقىلاۋ، دۇكىلاۋ، ساپىلاۋ، قىپىلاۋ،

ەلىكتەۋ وداعايدان دا وسلايشا ەتەستەك بەن جۇرناق ارقىلى تۇۋادى. ەتەستەك ارقىلى مەيسالى: شىم-شىم ەتەۋ، پىم-پىم ەتەۋ، سىقىم-سىقىم ەتەۋ، سىلىم-سىلىم ەتەۋ، كۇلىم-كۇلىم ەتەۋ، بىلىم-بىلىم ەتەۋ، قارق-قارق ەتەۋ، كۇمپ-كۇمپ ەتەۋ، دۇك-دۇك ەتەۋ، پىم-پىم ەتەۋ، سۇك-سۇك ەتەۋ، شىق-شىق ەتەۋ، ماك-ماك ەتەۋ، دىم-دىم ەتەۋ.

تەك جۇرناق ارقىلى، مەيسالى: شىرىلاۋ، پىرىلاۋ، سىقىرلاۋ، سىلىرلاۋ، كۇلىرلاۋ، قاكىلاۋ، سۇكىلاۋ، شىقىلاۋ، كۇمپىلاۋ، دۇكىلاۋ، پىمىلاۋ.

شاقىمىس وداعايلاردان جۇرناق ارقىلى ەنا تۇۋادى، مەيسالى: انتانداۋ، الاشتاۋ، كوسكوستەۋ، قۇربۇلاۋ، اۋقاۋلاۋ، پىشايتتاۋ، شورە-شورەلەۋ، كويتكويتتەۋ، قايتەكلەر، مەشمىشتاۋ، سورابتاۋ، شاۋىمەۋ، قۇرايلاۋ.

مۇنان باسقا وداعايلاردان تۇراتۇن سوزدەر: ويپايلاۋ، ەدىلەۋ، ويپىرىمداۋ،

ئالى باسقا سوندايلار.

